

თამარ შოთაძე

კონდიქციური სამართალი
„Conditiones sine causa“

შედარებითი კვლევა

გამომცემლობა „იურისტების სამყარო“
თბილისი
2016

ყველა უფლება დაცულია. ამ წიგნის არც ერთი ნაწილი (ეს იქნება ტექსტი, ფოტო-ილუსტრაცია თუ სხვა) არანაირი ფორმით და საშუალებით (იქნება ეს ელექტრონული თუ მექანიკური), არ შეიძლება გამოყენებულ იქნას საავტორო უფლების მქონე სუბიექტის წერილობითი ნებართვის გარეშე.

საავტორო უფლების დარღვევა ისჯება საქართველოს კანონმდებლობით.

© გამომცემლობა "იურისტების სამყარო", 2016

© თამარ შოთაძე, 2016

ISBN 978-9941-9428-5-3

გამომცემლობა "იურისტების სამყარო"

თბილისი, მ. კოსტავას №75; ტელ.: 2 38 35 99; 557 51 51 34

E-mail: Lawyers.world@yahoo.com;

<https://www.facebook.com/PublishingHouselawyersworld>

წინასიტყვაობა

წინამდებარე ნაშრომი ეთმობა სამოქალაქო სამართლის ინსტიტუტს - უსაფუძვლო გამდიდრების შედარებით-სამართლებრივ კვლევას. ნაშრომი იმ კუთხითაც არის საინტერესო, რომ ასახულია რომის სამართალში უსაფუძვლო გამდიდრების დაუშვებლობის პრინციპის რეალიზაცია მსოფლიოს წამყვან სამართლებრივ სისტემებში. მკითხველისათვის საინტერესო იქნება იმ ისტორიული გზის გააზრება, რომელიც კონდიქციურმა სამართალმა განვლო რომის სამართლიდან მსოფლიოს წამყვან მართლწესრიგებში, ასევე ის თავისებურებანი რომელიც ევროპული სამართლის რეცეფციის გზით აისახა საქართველოს სამოქალაქო კანონმდებლობაში. მსოფლიოს წამყვანი სამართლებრივი სისტემების ფონზე მკითხველს ეძლევა შესაძლებლობა გამოყოს უსაფუძვლო გამდიდრების რეგულირების ძირითადი და გავრცელებული სამართლებრივი მოდელები და ინსტიტუტისათვის დამახასიათებელი თავისებურებანი. ნაშრომი გათვალისწინებულია, როგორც საუნივერსიტეტო იურიდიული განათლების სფეროში მოღვაწე, ასევე პრაქტიკოსი იურისტებისათვის, ისევე როგორც მნიშვნელოვან დახმარებას გაუწევს სამოქალაქო სამართალში მოღვაწე მოსამართლეთა კორპუსს, მოთხოვნათა კონკრენციის ეტაპზე ნორმათა სწორად შეფარდებისას საერთაშორისო გამოცდილების გაზიარების პროცესში.

ნაშრომი განკუთვნილია სამეცნიერო და აკადემიური წრეების, მოსამართლეების, ადვოკატებისა და ყველა იმ პირთათვის ვინც დაინტერესებულია საქართველოში ცივილისტური აზრის განვითარებით.

თამარ შოთაძე

იურისტი, სამართლის დოქტორი

შესავალი	5
თავი I. უსაფუძლო გამდიდრება რომანული სამართლის ქვეყნებში	9
1. უსაფუძლო გამდიდრების სუბსიადიალური ზოგადი სარჩელის რომანული მოდელი	9
1.1 საფრანგეთი - <i>enrichissement sans cause</i>	9
1.2 კვებეკი - <i>unjust enrichment</i>	23
1.3 ნიდერლანდები - <i>ongerechtvaardigde errijking</i>	28
თავი II . უსაფუძვლო გამდიდრება გერმანული სამართლის ქვეყნებში	38
2. გენერალური კონდიქციური სარჩელის გერმანული მოდელი	38
2.1 გერმანია - <i>Ungerechtfertigte Bereicherung</i>	38
2.2 შვეიცარია - <i>ungerechtfertigte Bereicherung</i>	52
2.3 საბერძნეთი - <i>Restitution in Greece</i>	56
თავი III. უსაფუძლო გამდიდრება ანგლო-ამერიკულ სამართალში და შოტლანდიაში	62
3. რესტიტუციის ინსტიტუტი საერთო სამართალში	62
3.1 დიდი ბრიტანეთი - <i>unjustified enrichment</i>	62
3.2 ამერიკის შეერთებული შტატები - <i>Law of Restitution</i>	67
3.3. შოტლანდია - <i>Repetition, Restitution, Recompense -3 R</i>	83
დასკვნა	89

შესავალი

განვითარებულ მართლწესრიგებში სამართლის მუდმივი ორიენტირი სამართლიანობა უნდა იყოს. სამართლიანობის პრინციპის დაცვით უნდა მოხდეს სამართლის სუბიექტებს შორის ქონებრივი ინტერესების დაცვა, მათი დარღვეული უფლებების აღდგენა. სამართლიანობა მოითხოვს, რომ ეკონომიკურ ურთიერთობებში ნებისმიერი სამართლებრივი პრობლემა გადაჭრილ იქნეს სამართლიანობის პრინციპის დაცვით, რაც მნიშვნელოვანი ფაქტორია ადამიანთა მშვიდობიანი და ღირსეული თანაცხოვრებისთვის. ქონებრივი, ეკონომიკური ურთიერთობის სფეროში ეს კეთილშობილური მიზანი მიიღწევა სამართლის გამანაწილებელი ფუნქციის მეშვეობით. სამოქალაქო სამართალი აწესრიგებს ეკონომიკურ განაწილებას, რითაც განამტკიცებს კერძო პირთა ხელში მატერიალური კეთილდღეობის თავმოყრას, ანუ კერძო პირებს აძლევს სამართლებრივად უზრუნველყოფილ შესაძლებლობას საკუთარი შეხედულებისამებრ გამოიყენონ მათ საკუთრებაში არსებული სიკეთე. სავაჭრო ურთიერთობების რეგულირებისას, სამოქალაქო სამართალი ხელმძღვანელობს ზოგადი წესით „საკუთრების განაწილების დაუშვებლობა სხვა გზით გარდა მესაკუთრის შეხედულებისა“. აღნიშნულ საწყისზე ხდება მატერიალური სიკეთეების სამართლიანი განაწილება, რითაც მიიღწევა კერძო პირთა შორის ქონებრივ ინტერესთა ბალანსი და საბაზრო ეკონომიკის მთელი სისტემის ეფექტური ფუნქციონირება, რაც ხელს უწყობს როგორც პირადი კეთილდღეობას, ისე ეკონომიკური შემოსავლის ზრდას.

რომის სამართალში, ხელმძღვანელობდნენ რა უსაფუძვლო გამდიდრების დაუშვებლობის იდეით, რომელიც ეფუძნებოდა თანასწორობისა (*aequitas*) და ბუნებითი სამართლის (*ius naturale*) საწყისებს, დიდი ხნის განმოვალობაში მიმდინარეობდა სამართლებრივი კონსტრუქციის შემუშავება და დახვეწა, რომელიც შეასრულებდა ერთი

პირიდან მეორე პირზე ქონების გადაცემისას სამართლებრივი გათანაბრების ფუნქციას, ხელს შეუწყობდა სამოქალაქო ბრუნვის მონაწილეთა დარღვეული ინტერესების დაცვას.

მისი არსი გადმოცემულია პომპეონეს ცნობილ სიტყვაში: "Iure naturae aequum est neminem cum detrimento alterius at iniuria fieri locupetorium" (ბუნებითი სამართლის თანახმად სამართლიანად ითვლება წესები, რომ არავინ უნდა გახდეს მდიდარი სხვისთვის ზიანისა და წყენის მიყენების გზით". როგორც კოლერი აღნიშნავდა, სწავლება უსაფუძვლო გამდიდრებაზე მისი დიადი იდეით, „ვინც უკანონოდ გამდიდრდა, ვალდებულია გამდიდრება უკან დააბრუნოს“ ითვლება რომის სამართლის ერთ-ერთ დიდ გამოგონებად. „მხოლოდ ამ პირობით - აღნიშნავდა მეცნიერი - სამართლებრივი სისტემა იღებს დასრულებულ სახეს და იძლევა მისივე უსამართლობისაგან დაცვის შესაძლებლობას".¹

რომის სამართალში უსაფუძვლო გამდიდრების დაუშვებლობის იდეამ თავისი ასახვა ცხოვრებაში ჰპოვა სხვადასხვა იურიდიული კონსტრუქციების მეშვეობით რომელთა შორის ცენტრალურ ადგილს იკავებდა ე.წ უსაფუძვლოდ გადაცემულის უკან დაბრუნების კონდიქცია (*condiciones sine causa*). კონდიქცია (*condictio*) რომის კერძო სამართლის ერთ-ერთი უძველესი ინსტიტუტია, რომლის მნიშვნელობა მხოლოდ უსაფუძვლო გამდიდრების ნორმებით არ შემოიფარგლებოდა. კონდიქციის განვითარების შესწავლით, შესაძლებელია მთლიანად რომის კერძო სამართლის შესწავლა. უსაფუძვლო გამდიდრების სრულყოფილი შესწავლა პრინციპულად ეფუძნება *condiciones sine causa*. რაც არ უნდა გასაკვირი იყოს, ანგლო-ამერიკულმა სამართალმაც კი განიცადა რომის სამართლის გავლენა.

უსაფუძვლო გამდიდრების იდეის დაუშვებლობა, რომელიც რომაელი იურისტებისათვის იყო გზამკვლევი სამართ-

¹ Колер И. Современное гражданское право Германии// Бергсфет Ф., Колер И., гражданское право Германии/ Пер. с нем., Под., ред. В. М. Нечаевою 1910, С.305.

ლებრივი შემთხვევების გადაწყვეტისას, აღნიშნული სახის სამართლებრივი კონსტრუქციები თანამედროვე სამართალშიც მოთხოვნადია და ამათუ იმ სახით აისახა განვითარებული ქვეყნების კანონმდებლობასა და სასამართლო პრაქტიკაში. თანამედროვე მართლწესრიგებიც კი იყენებენ რომის სამართალში არსებულ ტერმინოლოგიას. ცალკეული ქვეყნების მოქმედი სამართალი იყენებს უსაფუძვლო გამდიდრების მარეგულირებელ სხვადასხვა მოდელებს. კონტინენტური ევროპის სამოქალაქო სამართლის ქვეყნებში ჩამოყალიბდა სამართლებრივი დაცვის სისტემა, რომელიც ეფუძნება უსაფუძვლო გამდიდრების დაუშვებლობის საყოველთაო იდეას, და არც თუ შორეული წარსულიდან ანალოგიური ტენდენციები შეიმჩნევა ანგლო-ამერიკულ სამართალში.

წინამდებარე ნაშრომის მიზანია მკითხველს თვალნათლივ დაანახოს საზღვარგარეთის ქვეყნების სამოქალაქო სამართალში უსაფუძვლო გამდიდრებასთან დაკავშირებული ურთიერთობის რეგულირების თავისებურებანი, ძირითადი სამართლებრივი ტიპების გამოყოფის გზით. ძირითადად განხილულია მსოფლიოში გავრცელებული სამართლებრივი სისტემებიდან² სამი ტიპის სამართლებრივი ოჯახი: რომანული, გერმანული და ანგლო-ამერიკული. კვლევის შედეგად შეიძლება ითქვას, რომ თითოეულ სამართლებრივ ოჯახში ორიგინალური ასახვა ჰპოვა უსაფუძვლო გამდიდრების დაუშვებლობის იდეამ.

შედარებითი სამართალმცოდნეობა ითვლება ნამყვან მეთოდად თანამედროვე კერძო სამართალში, რომელიც გვაძლევს საშუალებას, ერთის მხრივ მოვახდინოთ

² შედარებით სამართალმცოდნეობაში მოქმედებს არმინჯონ-ნოლე-ვოლფის სამართლებრივი ოჯახების კლასიფიკაცია, რომლის მიხედვით მსოფლიოში გავრცელებულია 8 სამართლებრივი სისტემა: რომანული, გერმანული, სკანდინავიური, საერთო, სოციალისტური, შორეული აღმოსავლეთის, ისლამური, ინდუსური სამართალი. დაწვრილებით იხ. Цвайгерт К., Кетц Х., Введение в сравнительное правоведение в сфере частного право В 2т./ пер. с нем. М., Международные отношения, 2000. С.100-117.

ეროვნული სამართლებრივი დებულებების აბსტრაგირება, გამოცხადებით უნივერსალური, საერთაშორისო აღიარებული წესები უსაფუძვლო გამდიდრების ურთიერთობებთან დაკავშირებით, და ამით განსაკუთრებით მივაქციოთ ყურადღება ეროვნულ რეგულირების მომენტებს საზღვარგარეთის ქვეყნებში მსგავსი შემთხვევების რეგულირებისას. ვიდრე შეუდგებით შედარებითი-სამართლებრივი კვლევის გზით უსაფუძვლო გამდიდრების ინსტიტუტის შესწავლას საზღვარგარეთის ქვეყნების სამართალში, საჭიროა გარკვეული განმარტება გაკეთდეს ზოგიერთ ტერმინოლოგიასთან დაკავშირებით.

ანგლო-ამერიკულ სამართალში არსებული ტერმინი unjust enrichment პირდაპირი მნიშვნელობით ნიშნავს „უსამართლო გამდიდრებას“. ფრანგი იურისტები სარგებლობენ ტერმინებით enrichissement sans cause (უსაფუძვლო გამდიდრება). გერმანელი და შვეიცარიელი კანონმდებლები იყენებენ ტერმინს Ungerechtfertigte Bereicherung, რომელიც ქართულად უღერს როგორც - უსაფუძვლო ან გაუმართლებელი გამდიდრება.

ინგლისურ კომპარტივისტულ ლიტერატურაში ხშირად გამოიყენება ტერმინი unjustified enrichment (სიტყვასიტყვით - გაუმართლებელი გამდიდრება), რომელიც, ასევე შეიძლება ითარგმნოს უსაფუძვლო გამდიდრების მნიშვნელობით. ზოგიერთი კომპარტივისტის მიერ მისი გამოყენება ემსახურება მის დაპირისპირებას ანგლო-ამერიკულ სამართალში არსებულ ტერმინთან unjust enrichment. შეიძლება ითქვას, რომ ტერმინი unjustified enrichment³ ყველაზე გავრცელებულია კომპარტივისტული კვლევის მიმართულებით. ის გარკვეულად კრავს კონტინენტურ და ანგლო-ამერიკულ სამართალში ინსტიტუტთან დაკავშირებულ ისტორიულ განსხვავებებს.

³ Giglio F.A. Systematic Approach to “Unjust” and “Unjustified Enrichment”
// Oxford Journal of Legal Studies. 2003. Vol.23. P. 455-482.

თავი I. უსაფუძლო გამდიდრება რომანული სამართლის ქვეყნებში

1. უსაფუძლო გამდიდრების სუბსიადიალური ზოგადი სარჩელის რომანული მოდელი

1. 1 საფრანგეთი - *enrichissement sans cause*

რომანული სამართლებრივი სისტემის ბირთვი გახლდათ საფრანგეთის სამართლებრივი სისტემა ბურჟუაზიული რევოლუციის ბრწყინვალე შედეგით - 1804 წლის სამოქალაქო კოდექსით, რომელიც ცნობილია ნაპოლეონის კოდექსის სახელწოდებით (შემდგომში - სსკ). მასში განმტკიცებულია პროგრესული იდეები, რომელიც ემყარება რომის სამართლის მყარ ფუნდამენტსა და საფრანგეთის ჩვეულებითი სამართლის ელემენტებს, რომელიც მოქმედებს დღევანდელ დღემდე და საფუძვლად დაედო მრავალ ქვეყანაში სამოქალაქო კანონმდებლობის ფორმირებას, რომლებიც ერთად წარმოადგენენ რომანულ სამართლებრივ ოჯახს.⁴

ვალდებულების ოთხნაწილიანი დაყოფის ფარგლებში მისი წარმოშობის სახეების მიხედვით (ხელშეკრულება, დელიქტი, კვაზიდელიქტი და კვაზიხელშეკრულება), რომელიც მიღებულ იქნა პოსტკლასიკურ რომის სამართალში, უსაფუძვლო გამდიდრება (დავალების გარეშე სხვისი საქმეების შესრულებასთან ერთად) აღმოჩნდა ვალდებულებათა ჯგუფში „კვაზიხელშეკრულებები (*quasi ex contractu*). საფრანგეთში აღნიშნული ტრადიციის გავლენით უკანონოდ გადახდილის უკან დაბრუნების ნორმები (*repetition de l'indu*) - რომის სარჩელის *condictio indebiti* ანალოგიურად - განთავსებულია პირველ თავის „კვაზიხელშეკრულებების“ მეოთხე ნაწილში „ვალდებულებები, რომელიც წარმოიშობა შეთანხმების გარეშე (მუხ. 1376-1381). ამავე თავშია

⁴ Цвайгерт К., Кетц Х., დასახ. ნაშ. გვ. 118.

განთავსებულია დავალების გარეშე სხვის საქმეების შესრულების მომწესრიგებელი ნორმები (*gestion d'affaires d'autrui*) (მუხ.1372-1375).

უკვე მეხუთე თავში - ვალდებულების შეწყვეტის შესახებ, მის მესამე ნაწილში - ხელშეკრულებისა და სახელშეკრულებო ვალდებულებათა შესახებ ზოგადად, არსებობს ზოგადი ხასიათის ნორმა, რომ „ნებისმიერი გადახდა ითვალისწინებს ვალის არსებობას; რისი გადახდაც მოხდა სავალ ვალდებულების გარეშე, ექვემდებარება უკან დაბრუნებას (სსკ-ის 1235.1).

სსკ-ის 1376-1377-ე მუხლები ავითარებენ და აკონკრეტებენ აღნიშნულ წესს. მათ საფუძვლზე დაყრდნობით უსაფუძვლოდ გადახდილის დაბრუნების სარჩელის წარდგენისას ერთდროულად უნდა არსებობდეს შემდეგი წინაპირობები:

1. ვალის გადახდის მიზნით განხორციელებული ქონებრივი გადაცემის ფაქტი (გადახდა). ფრანგულ სამართალში გადახდის (*paiement*) ტერმინის ქვეშ მოიაზრება არა მარტო ფულადი თანხის, ასევე ნივთის გადაცემა ან ვალდებულების შესრულებასთან დაკავშირებული ნებისმიერი ქმედება. ამასთან რომის სამართლისაგან განსხვავებით ფრანგულ სამართალში გადახდა არ მოიცავს მომსახურების (სამუშაოს შესრულებას) განევას ან ნივთის გადაცემას დროებით სარგებლობაში.⁵

2. გადახდილი ვალის არ არსებობა იმ პირებს შორის რომელმაც განახორციელა გადახდა. გადამხდელი (*solvens*) და აქცეპტანტი, რომელმაც მიიღი შესრულება (*accipiens*). ფრანგულ იურიდიულ ლიტერატურაში ვალის არ არსებობის შემთხვევას ყოფენ სამ ჯგუფად:

ა. ვალი საერთოდ არ არსებობდა ვინაიდან არ ასებობს მისი ერთ-ერთი პირობა (მაგალითად, ვალი რომლის გადახდა ეფუძნება ადრე ანულირებულ გადახდას);

ბ. ვალი არსებობს, მაგრამ არა აქცეპტანტის, არამედ

⁵ Цвайгерт К., Кетц Х., დასახ. ნაშ. გვ. 295

სხვა კრედიტორის წინაშე.

ვ. ვალი არსებობს, მაგრამ გადამხდელი შეცდომით იმედოვნებს, რომ ფარავს საკუთარ ვალს, რომლის გადახდა სხვა მოვალეს ეკისრება.

მსგავსად რომის სამართალისა, დაბრუნებას არ ექვემდებარება ნებაყოფლობით შესრულებული ნატურალური ვალდებულებები, ანუ ვალდებულებები, რომლებიც არ ექვემდებარება სასარჩელო დაცვას (სსკ-ის 1235.2). ნატურალური ვალდებულებების ფარგლებში არსებული ვალი არ ნიშნავს რომ ვალი არ არსებობს.⁶

3. გადამხდელის შეცდომა (გაუგებრობა) ვალის არსებობასთან დაკავშირებით. რომის სამართლის თანახმად სსკ-ის 1377-ე მუხლის საფუძველზე *condictio indebiti* პირს ანიჭებს გადახდილი ვალის უკან დაბრუნების მოთხოვნის უფლებას, როგორც მოვალეს, რომელიც შეცდომაში იქნა შეყვანილი.

ამგვარად, ვინც გადახდა განახორციელა შეგნებულად, არ არის უფლებამოსილი უკან გამოითხოვოს, მითუმეტეს, რომ შეცდომის მტკიცების ტვირთი საფრანგეთის კანონმდებლობით მოვალს ეკისრება. ფრანგი ცივილისტები ამას იმით ხსნიან, რომ ვალის არარსებობის შემთხვევაში შეგნებულად გადახდა, როგორც წესი, მიუთითებს, რომ გადამხდელმა გამოიჩინა გულუხვობა აქცეპტანტის მიმართ, უბრალოდ კი -განახორციელა ჩუქება. ნათელია, რომ არარსებული ვალის შეგნებულად გადახდა ყოველთვის არ არის ჩუქება, თუმცა გადახდილი უკან დაბრუნებას არ ექვემდებარება, იმ შემთხვევაში, იცი რა ვალის არ არსებობის შესახებ, თუმცა განზრახვის გარეშე განახორციელებს ჩუქებას, ასეთი ქმედების განმახორციელებელი პირი ფასდება სიტყვებით „ყველა შემთხვევაში იცოდა რას აკეთებდა“. შეცდომასთან ხდება იძულების გათანაბრება, რომლის ზემოქმედების ქვეშ მოვალე იძულებულია განახ-

⁶ Годэмэ Е. Общая теория обязательств / Пер. с фр, И.Б.Новицкого М. 1948. С. 293-294.

ორციელოს გადახდა.⁷

უნდა აღინიშნოს, რომ გადამხდელის შეცდომის არსებობის მტკიცება არ არის აუცილებელი გადახდილის უკან დაბრუნებისას, თუკი გადახდა განხორციელდა ბათილი გარიგების საფუძველზე, ამ შემთხვევაში ფრანგი მოსამართლეები არ იყენებენ სსკ-ს 1377 მუხლს, არამედ ხელმძღვანელობენ, უსაფუძვლო გამდიდრების დაუშვებლობის კონცეფციით, რომლის საფუძველია რესტიტუციის ზოგადი ნორმა - სსკ-ის 1235.1. (რომელიც არ ითვალისწინებს დაბრუნების ეტაპზე შეცდომას). სარჩელი რომელიც ბათილი გარიგების საფუძველზე ითვალისწინებს გადახდილის უკან დაბრუნებას იწოდება - *action en nullité*.⁸

ამავე მოსაზრებით სასამართლო პრაქტიკა უშვებს გადახდილის უკან დაბრუნებას, იმ შემთხვევებშიც, როდესაც სახეზე არ არის გადამხდელის მხრიდან შეცდომა, კერძოდ:

1. როდესაც აქცეპტანტის მხრიდან გადახდილის მიღება დაუშვებელი და ამორალურია;

2. პირმა თავისი ვალი გადაიხადა განმეორებით, ვინაიდან დაკარგა პირველი გადახდის დამადასტურებელი დოკუმენტი და განახორციელა გადახდა მეორედ, ვინაიდან ემინოდა კრედიტორის მხრიდან სასამართლოში სარჩელის წარდგენის. როგორც კი იპოვის პირველი გადახდის დამადასტურებელ ქვითარს, მას შეუძლია განმეორებით გადახდილი უკან მოითხოვოს.⁹

ამგვარად, ფრანგულ სამართალში შეიძლება ერთმანეთისაგან განვასხვავოთ შეცდომის საფუძველზე უსაფუძვლო გადახდილის უკან დაბრუნების სპეციალური სარჩელი (რომელიც შეესაბამება რომის სამართალში არსებულ

⁷ Жюллио де ла Морандьер Л. Гражданского право Франции. Т.2./ Пер. с фр, Е.А. Флейшиц, М. 1960. С.483.

⁸ Gallo P. Unjust Enrichment: A comparative Analysis//The American Journal of Comparative Law. Vol.40 (1992).P. 446.

⁹ Жюллио де ла Морандьер Л. დასახ. ნაშ. გვ.483.

condictio indebiti), რომელიც წესრიგდება სსკ-ის 1376-1381 მუხლებით, რომლის აუცილებელ წინაპირობას წარმოადგენს შეცდომით ვალის გადახდა და სარჩელი, რომელიც ეფუძნება სსკ-ის 1235.1. მუხლს როგორც უსაფუძვლოდ გადახდილის დაბრუნების ზოგად ნორმას (მოიცავს შემთხვევებს, რომელიც რომის სამართალში მოქმედებდა *condictio ex iniusta causa*, *conictio ob turpem causam* და კერძოდ *condictio sine causa specialis*), რესტიტუციისათვის არ იყო აუცილებელი გადამხდელის შეცდომის არსებობა.

ფრანგული სამართლისათვის, ასევე ცნობილია გამონაკლისი შემთხვევები, როდესაც არასათანადოდ გადახდილი უკან დაბრუნებას არ ექვემდებარება. სსკ-ის 1377.2 მუხლით გადამხდელი, რომელიც სხვის ვალს შეცდომით გაისტუმრებს, არ აქვს უფლება კრედიტორისაგან მოითხოვოს უსაფუძვლოდ გადახდილის უკან დაბრუნება, თუკი ეს უკანასკნელი გადახდის მიღების შემდეგ, ვალდებულია შესრულებულად მიიჩნევს და გაანადგურებს თავის სავალო დოკუმენტს - ამ შემთხვევაში გადამხდელს ვალის დაბრუნების მოთხოვნის უფლება იმ პირის მიმართ აქვს ვის მაგივრადაც გადაიხადა ვალი, მხოლოდ უსაფუძვლო გამდიდრების ზოგადი ნორმის საფუძველზე (*action de in rem verso*).¹⁰ ამას გარდა, რომის სამართალში არსებული მიდგომის მიხედვით, ფრანგული სასამართლო პრაქტიკა გამორიცხავს უკან დაბრუნებას იმ შემთხვევაში, როცა უსაფუძვლო გადახდისას ამორალური მიზანი სახეზეა არა მარტო აქცეპტანთან, არამედ გარიგების ორივე მხარეს. ¹¹

არასათანადო გადახდილის უკან დაბრუნებისას სასარჩელო მოთხოვნის მოცულობა უნდა შეესაბამებოდეს სსკ-ის 1378-1380 მუხლებს, კერძოდ მისი მოცულობა დამოკიდებულია იმაზე - აქცეპტანტმა კეთილსინდისიერად თუ არაკეთილსინდისიერად მიიღო გადახდა. აქცეპტანტის კეთილსინდისიერების შემთხვევაში უკან დაბრუნებას ექვემდებარება მხოლოდ მიღებული; შესაბამისი ფულადი

¹⁰ Годэмэ Е. დასახ. ნაშ. გვ.294

¹¹ Цвайгерт К., Кетц Х., დასახ. ნაშ. გვ. 338-339.

თანხა, იმავე ხარისხის გვაროვნული ნივთი; ინდივიდუალურად განსაზღვრული ნივთი ნატურით ან მისი ღირებულება, თუკი ნივთი განადგურდა ან დაზიანდა აქცეპტანტის ბრალით (სსკ-ის 1379). თუკი აქცეპტანტი კეთილსინდისიერია და მის მიერ მოხდა მიღებული ნივთის გასხვისება, უკან დაბრუნებას ექვემდებარება ნასყიდობის ფასი და არა ნივთის ღირებულება (სსკ-ის 1380).

თუკი აქცეპტანტი არაკეთილსინდისიერია უსაფუძვლოდ მიღებული გადახდის მიმართ, იგი ვალდებულია დააბრუნოს როგორც მიღებული, ასევე პროცენტები, ფულადი თანხის შემთხვევაში, ან ნაყოფი, რომლის დაკისრება ხდება გადახდის მიღების დღიდან (სსკ-ის 1378). თუკი მოხდა ინდივიდუალურად განსაზღვრული ნივთის განადგურება, არაკეთილსინდისიერმა აქცეპტანტმა უნდა აანაზღაუროს მისი ღირებულება, იმ შემთხვევაშიც კი თუკი მისი დაზიანება მოხდა აქცეპტანტის ბრალის გარეშე (სსკ-ის 1379).

გადამხდელი, რომელსაც ნივთი უკან დაუბრუნდა თავის მხრივ, მიუხედავად იმისა აქცეპტანტი კეთილსინდისიერია თუ არაკეთილსინდისიერი, ვალდებულია აანაზღაუროს აუცილებელი და სასარგებლო ხარჯები, რომელიც განუღებია ნივთის შენახვის დროს (სსკ-ის 1381).¹²

საინტერესოა, რომ საფრანგეთის კანონმდებლობით გადამხდელი, რომელმაც არარსებული ვალის ფარგლებში გადასცა ინდივიდუალურად განსაზღვრული ნივთი, პირადი ვალდებულებითი სარჩელის წარდგენის გარდა, ინარჩუნებს არასათანდოდ გადახდილის სანივთო სამართლებრივი დაცვის საშუალებით ანუ ე.წ ვინდიცირებით გამოთხოვის შესაძლებლობას. ამასთან სავინდიკაციო სარჩელი წარედგინება პირს, როგორც ნივთის ფაქტობრივ მფლობელს, რომელიც შეიძლება იყოს როგორც აქცეპტანტი, ასევე მომდევნო შემძენი.

პირად და სანივთო სარჩელს შორის გადამხდელს აქვს არჩევანის გაკეთების შესაძლებლობა, იმ საფუძველით, რომ

¹² Жюлино де ла Морандьер Л. დასახ. ნაშ. გვ.486.

რომის სამართლისაგან განსხვავებით, ფრანგული სამართლით უსაფუძვლოდ გადახდილის შემთხვევაში აქცეპტანტზე არ გადადის საკუთრების უფლება, რომში სადაც ამგვარი გადახდა ხორციელდებოდა *tradicio* მეშვეობით, რომელიც აერთიანებდა საკუთრების უფლების გადაცემისთვის ყველა ელემენტს - ფაქტორივ გადაცემას და გამსხვისებლისა და შემძენის თანმხვედრ ნებას...., სამართლებრივი აქტი, რომლის საფუძვლზეც განხორციელდა ტრადიცია, არ ქონდა მნიშვნელობა იყო თუ არა ნამდვილი, ტრადიცია, როგორც აბსტრაქტული აქტი, რჩებოდა ნამდვილად“. ფრანგული სამართლის მიხედვით „წარდგენა, რომელიც არასათანადო გადახდის საფუძველზე განხორციელდა, შეიძლება ჩაითვალოს საფუძვლის გარეშე, რომელიც მოკლებულია სამართლებრივ შედეგს. აქედან გამომდინარე გადამხდელი რჩება გადახდილი ნივთის მესაკუთრედ, ანუ, ინარჩუნებს სავინდიკაციო სარჩელის წარდგენის შესაძლებლობას, რომელიც განიხილება როგორც კონდიქციური სარჩელის ალტერნატიული დაცვის საშუალება. გამონაკლისია ის შემთხვევა, როდესაც უსაფუძვლო გადაცემის საგანია ფული ანდა სხვა გვაროვნული ნივთი. მათი შერევა ხდება აქცეპტანტის ქონების საერთო მასაში, ამ შემთხვევაში გადამხდელი ვერ გამოიყენებს სავინდიკაციო სარჩელს, მას მხოლოდ კონდიქციური სარჩელით შეუძლია დაცვას თავისი უფლება.“¹³

ზოგიერთი სხვა სახის არასათანად გადახდები (*payment de l'indu*) როგორც უსაფუძვლო გამდიდრების შემთხვევები დარჩა საკანონმდებლო მოწესრიგების მიღმა - სსკ-ი არ მოიცავს მათი მოწესრიგების არც ზოგად და არც სპეციალურ ნორმებს. თუმცა საფრანგეთის სასამართლო იცავს რა სამართლიანობის პრინციპს არ იზღუდება აღნიშნული შემთხვევებით და ფართოდ იყენებს უსაფუძვლო გამდიდრების ზოგად ნორმას (*enrichissement sans cause*).

თავდაპირველად ფრანგი მოსამართლეები ცდილობდნენ თავი აერიდებინათ დავის განხილვისას ზოგადი ნორმისათ-

¹³ Годэмэ Е. დასახ. ნაშ. გვ.296-297.

ვის და უსაფუძვლო გამდიდრების შემთხვევები განეხილათ სსკ-ში არსებული სპეციალური ნორმების საფუძველზე. მაგალითად, სასამართლო პრაქტიკა XIX საუკუნის განმავლობაში, აფართოვებდა რა ტრადიციულ სფეროს დავალების გარეშე სხვის საქმეების შესრულების, გამოდიოდა იქიდან, რომ ნებისმიერი პირი, რომლის ქონება მცირდებოდა სხვა პირის სასარგებლოდ, მისივე საქმეების შესრულებით, ამ საფუძვლით მას წარმოეშობა განეული ხარჯების უკან დაბრუნების მოთხოვნის უფლება. აღნიშნული დოქტრინის კონსტრუქციამ მიიღო სახელწოდება *negatorium gestio utilis*, და ის განსხვავდებოდა რომის სამართალში არსებული კლასიკური კონსტრუქციისგან *negatorium gestio*, რომლისთვისაც არ იყო საჭირო სხვა პირის ინტერესებისათვის მოქმედება (*animus aliena negotia gerendi*).¹⁴ თუმცა მრავალი ფრანგი იურისტის მიერ დავალების გარეშე სხვის საქმეების კლასიკური კონსტრუქციის ამგვარი შეზღუდვა განიცდიდა კრიტიკას. მაგალითად რენე სავატიე, ახასიათებდა რა *negatorium gestio utilis* კონსტრუქციას, ხაზს უსვამდა მის აშკარა ხელოვნურობას.¹⁵

ამიტომ XIX საუკუნის მეორე ნახევარში ცნობილმა ფრანგმა იურისტებმა შ. ობრიმ და შ. რომ, სამოქალაქო სამართლის ცნობილი სახელმძღვანელოების ავტორებმა, გამოთქვეს მოსაზრება უსაფუძვლო გამდიდრების ზოგადი სარჩელის შემოღების აუცილებლობასთან დაკავშირებით. ასეთი ზოგადი შინაარსის სარჩელის მეცნიერებაზე დაფუძნებული აუცილებლობის მიუხედავად იგი არ იყო გათვალისწინებული სსკ-ით, რაც განპირობებული იყო რომის სამართალში უსაფუძვლო გამდიდრების დაუშვებლობით.¹⁶

იქიდან გამომდინარე, რომ სსკ-ი იზიარებს ამ ფუძემდებლურ პრინციპს, ფრანგ მეცნიერ-იურისტებს მოყავთ უამრავი ნორმები რომლებიც გაშლილა მთელ სამოქალაქო

¹⁴ Gallo P. დასახ. ნაშ. გვ. 438.

¹⁵ Саватье Р. Теория обязательств, Пер. с фр., Р.О. Халфиной, М. Прогресс, 1972. С.370.

¹⁶ Цвайгерт К., Кетц Х., დასახ. ნაშ. გვ. 295.

კოდექსში, რომელიც არსებობს სპეციალური შემთხვევების მოსაწესრიგებლად. უსაფუძვლოდ გადახდილის უკან დაბრუნების ნორმებთან ერთად, რომელიც თავმოყრილია 1376-1381-ე მუხლებში, სსკ-ის 1312 მუხლი ადგენს, რომ თუკი არასრულწლოვანის ან ქმედუნარო პირის მიერ მიღებული ვალდებულება იქნება ცნობილი ბათილად, ასეთი პირი ვალდებული იქნება გადაცემული უკან დააბრუნოს, თუ მან ამ შესრულებით მიიღო სარეგებელი. უსაფუძვლო გამდიდრების დაუშვებლობის იდეას ეფუძნება საფრანგეთის სკ-ში გათვალისწინებული ნორმები, რომლებიც მიზნად ისახვენ ქონების მეტობის დაბრუნებას ხარჯების გათვალისწინებით: 554-555 მუხლები მიწის ნაკვეთზე ნაგებობის აღმართვის შემთხვევაში, 861-862 სამკვიდროზე განეული ხარჯების ანაზღაურებას და ა.შ მათ შორის ამავე პრინციპს ეფუძნება მეუღლეთა შორის ქონებრივი მდგომარეობის აღდგენა 1433 და 1437 მუხლები.¹⁷

ზოგადი ნორმა უსაფუძვლოდ გადაცემულის უკან დაბრუნების შესახებ ფორმულირებულ იქნა 1892 წლის 15 ივნისის საფრანგეთის საკასაციო სასამართლოს მიერ ბუდიეს საქმეზე (arret Boudier) გამოტანილ გადაწყვეტილებაში, სადაც პირველად გაუღერდა უსაფუძვლო გამდიდრების ზოგადი სარჩელი სახელწოდებით - action de in rem verso, რომელიც ნასესხები იყო რომის სამართლიდან.

მოსარჩელე ბუდიემ მიწის მოიჯარეს მიაწოდა სასუქი სხვის მიწის ნაკვეთზე, რომელიც მის მიერ დანიშნულებისამებრ იქნა გამოყენებული. როდესაც მოსარჩელემ წარადგინა მოთხოვნა სასუქის თანხის გადახდაზე, აღმოჩნდა, რომ მოიჯარე გაკოტრდა, ხოლო მიწის მესაკუთრემ შეწყვიტა იჯარის ხელშეკრულება, იმ პირობით რომ მიწის ნაკვეთის მოსავლის რეალიზაციით მიღებული შემოსავლი (რომლის მიღებაზეც დაიხარაჯა სასუქი) მოხმარდებოდა იჯარის ხელშეკრულებიდან წარმოშობილი ვალების დაფარვას. მოსარჩელემ შეიტყო რა მოიჯარესა და მიწის მესაკუთრეს შორის არსებული შეთანხმების შესახებ, წარადგინა სარჩე-

¹⁷ Годэмэ Е. დასახ. ნაშ. გვ.301.

ლი მიწის მესაკუთრის მიმართ, ითვალისწინებდა რა, რომ მოთხოვნის ეტაპზე მოიჯარე ვალაუვალი იყო. სასამართლომ დააკმაყოფილა მოსარჩელის მოთხოვნა, ვინაიდან სასუქის მიწის ნაკვეთზე გახარჯვის შედეგად მიწის ნაკვეთის მესაკუთრე უსაფუძვლოდ გამდიდრდა და ვალდებული იყო სასუქის მიმწოდებლისათვის აენაზღაურებინა მისი ღირებულება.

სასამართლომ მიუთითა: „ვითვალისწინებთ რა, რომ ეს სარჩელი *action de in rem verso* გამომდინარეობს სამართლიანობის პრინციპიდან, რომელიც კრძალავს სხვა პირის ხარჯზე უსაფუძვლო გამდიდრებას და არ ნესრიგდება ჩვენი ქვეყნის კანონმდებლობით, მისი გამოყენების წინაპირობები არ არის დადგენილი, ამიტომ მისი დაკმაყოფილებასათვის საკამრისია მოსარჩელე ეფუძნებოდეს კანონს და წარმოადგინოს მტკიცებულება, რომ მოპასუხე სწორედ მის მიერ განხორციელებული გადახდის ან პერსონალური ქმედების შედეგად გამდიდრდა....“¹⁸

მას შემდეგ საფრანგეთის სასამართლო პრაქტიკაში ფართოთ გამოიყენება უსაფუძვლო გამდიდრების ზოგადი ცნება *de in rem verso* სარჩელის საფუძველზე, მათ შორის *negatorium gestio* დაიბრუნა პირველადი შინაარსი, კერძოდ მნიშვნელოვანია სხვა პირის ინტერესებისათვის მოქმედების განზრახვა (*animus aliena negotia gerendi*).¹⁹

ბუდიეს საქმეზე გამოტანილი გადაწყვეტილების შემდეგ გამოიკვია, რომ უსაფუძვლო გამდიდრების ცნება ძალიან ფართო იყო და *de in rem verso* სარჩელის წარდგენა შესაძლებელი იყო მოსარჩელის ხარჯზე მოპასუხის ნებისმიერი სახის გამდიდრების შემთხვევაში. ამიტომ ფრანგმა მოსამართლეებამ მეცნიერების გავლენით შეიმუშავეს უსაფუძვლო გამდიდრების ზოგადი ცნების შეზღუდვის კრიტერიუმები.²⁰ შედეგად საფრანგეთში ჩამოყალიბდა

¹⁸ Цвайгерт К., Кетц Х., დასახ. ნაშ. გვ. 297.

¹⁹ Gallo P. დასახ. ნაშ. გვ. 440.

²⁰ Gallo P. დასახ. ნაშ. გვ. 440.

პირობათა გარკვეული წრე, რომელიც ზღუდავდა ზოგადი სარჩელის მოქმედების სფეროს და რომელიც ამგვარი სარჩელის წარდგენისათვის უნდა ყოფილიყო სახეზე:

1. ერთი პირის მეორე პირის ხარჯზე გამდიდრების არსებობა. თავად გამდიდრების ტერმინი განიმარტება საკმაოდ ფართოდ - როგორც მიღებული ნებისმიერი ქონებრივი მოგება, რომელიც უმრავლეს შემთხვევაში უნდა გამოიხატოს ფულადი ოდენობით. აქ შედის უსაფუძვლოდ მიღებული მოგება, რომელიც სახეზეა ნივთის უსაფუძვლოდ სარგებლობისა და მომსახურების განევით, რომელიც არ შედის სსკ-ის გათვალისწინებული დისპოზიციური ნორმის შემადგენლობაში.

მნიშვნელოვანია, რომ მოპასუხის ქონების ზრდას უნდა შეესაბამებოდეს მოსარჩელის ქონების შემცირება (ამით განისაზღვრება გამდიდრების ოდენობა, რომელიც ექვემდებარება *de in rem verso* სარჩელით დაბრუნებას). მაგალითად, თუკი სამუშაომ, რომელიც განხორციელდა სახლის გაუმჯობესებისათვის, გამოიწვია სახლის ღირებულების გაზრდა იმაზე მეტი თანხით ვიდრე დანახარჯები იქნა გაწეული, ეს არ არის იმის საფუძველი, რომ მივიჩნიოთ, რომ სახლის მესაკუთრე უსაფუძვლოდ გამდიდრდა და მას მოვთხოვოთ გაწეულ ხარჯებზე მეტის გადახდა.

საფრანგეთის იურიდიული მეცნიერება და თანამედროვე სასამართლო პრაქტიკა, არ ითხოვს რომ მოპასუხის გამდიდრება გამოუწვეულ იქნას პირდაპირი გადაცემით - არამედ დაბრუნებას ექვემდებარება ისეთი ღირებულება, რომელიც მოპასუხეს მოსარჩელისაგან გადაეცა მესამე პირის ქონების გადაცემის გზით. აღნიშნულ შემთხვევაში უკან დაბრუნების ვალდებულება წარმოიშობა თუ გამდიდრება გამოწვეულია „უჩვეული აქტივობით“. მაგალითად, თუ მეზობელმა კედელი მოშალა და გაიფართოვა თავისი ხედი, მას არ ექნება მეზობლისათვის *de in rem verso* სარჩელის წარდგენის შესაძლებლობა, ვინაიდან მან „ნორმალური საშუალებებით განახორციელა საკუთრების უფლება“.

ამას გარდა, სხვის ხარჯზე უსაფუძვლო გამდიდრების

შემთხვევაში მხედველობაში არ უნდა იქნას მიღებული თავად მოსარჩელის ბრალეულობა. სარჩელის წარდგენა შესაძლებელი უნდა იყოს როდესაც მოსარჩელე მოქმედებდა „თავისი რისკითა და განზრახვით“.

2. გამდიდრების კანონიერი საფუძვლის არარსებობა. *de in rem verso* სარჩელის საშუალებით მოპასუხისაგან უსაფუძვლოდ გადახდილის უკან დაბრუნება შესაძლებელია, თუკი გადაცემა მოხდა კანონიერი საფუძვლის გარეშე (*sans cause legitime*).²¹

მოსარჩელის მოთხოვნა უსაფუძვლოდ გადაცემულის უკან დაბრუნების შესახებ არ დაკმაყოფილდება, თუკი მოპასუხის მიერ მოგება მიღებულია ხელშეკრულების საფუძველზე, ან მხარეთა შორის ვალდებულებები წარმოიშვა კანონის საფუძველზე. მაგალითად, საკასაციო სასამართლოს ერთ-ერთი გადაწყვეტილებით, მიღებულის უკან დაბრუნება გამორიცხულია, თუ გამდიდრება ეფუძნება კანონს ან გარიგებას, რომელიც ამართლებს მის მიღებას. საკასაციო სასამართლოს ერთ-ერთი გადაწყვეტილებით, მოპასუხემ გაყიდა მინის ნაკვეთი, შემძენმა მოსარჩელეს დაავალა გარკვეული სამუშაოების ჩატარება. მას შემდეგ რაც მოსარჩელის მიერ სამუშაოები მთლიანდ შესრულებულ იქნა, შემძენი გაკოტრდა, მოპასუხე-მესაკუთრემ გააუქმა ხელშეკრულება და მოითხოვა მინის ნაკვეთის მისთვის დაბრუნება. იმის მაგივრად, რომ მოსარჩელეს მოთხოვნა დაეფუძნებინა მასა და შემძენს შორის დადებულ სამუშაოების შესრულების ხელშეკრულებაზე, მან მინის მესაკუთრე მოპასუხის მიმართ წარადგინა სარჩელი *de in rem verso*, საკასაციო სასამართლომ დააკმაყოფილა მისი მოთხოვნა. მრცემულ შემთხვევაში მესაკუთრე-მოპასუხის გამდიდრებას არ ქონდა სამართლებრივი საფუძველი, ვინაიდან მის მიერ შემძენთან დადებული ხელშეკრულება არ ითავლისწინებდა მინის ნაკვეთის დაბრუნებას მასზე განხორციელებულ სამშენებლო სამუშაოებთან ერთად.

პირიქით, სხვა საქმეზე, პირი, რომელიც დაქირავებუ-

²¹ Цвайгерт К., Кетц Х., დასახ. ნაშ. გვ. 299.

ლი იყო მოიჯარის მიერ (ეს უკანასკნელი შედეგად გადახდისუუნარო გახდა), საიჯარო ქონებაზე განეული ხარჯების ანაზღაურების მოთხოვნით სარჩელი action de in rem verso წარდგენილ იქნა უძრავი ქონების მესაკუთრის მიმართ. საკასაციო სასამართლომ მიუთითა, რომ მოთხოვნა არ უნდა დაკმაყოფილდეს, თუკი მოიჯარემ იჯარის ხელშეკრულებით იკისრა ვალდებულება, რომ ქონება მეიჯარეს გარემონტებული დაუბრუნდებოდა. ქონების მეიჯარის საკუთრებად საფუძვლად ედო „კანონიერი საფუძველი“ (sa justa cause), რომელიც გათვალისწინებული იყო იჯარის ხელშეკრულებით.

3. de in rem verso სარჩელის სუბსიდიალური ხასიათი. კონდიქციური სარჩელის წარდგენა არ ხდება თუკი პირს აქვს შესაძლებლობა მოთხოვნა დაიკმაყოფილოს სარჩელის საფუძველზე, რომელიც ეფუძნება ხელშეკრულებას, დელიქტს ან კანონს. „რაც მიუთითებს უსაფუძვლო გამდიდრების სარჩელის „მეორად“ ხასიათზე (action de in rem verso სახით). ის პრაქტიკულად ადგილს უთმობს მოსარჩელის იმ პრეტენზიებს, რომლებიც შეიძლება წარმოიშვას სხვადასხვა სამართლებრივ საფუძველზე.²²

მოკლედ, საფრანგეთის სასამართლოები აკმაყოფილებენ სარჩელს de in rem verso იმ შემთხვევაში, როდესაც სახელშეკრულებო მოთხოვნა მოპასუხის მიმართ ვერ დაკმაყოფილდება ამ უკანასკნელის გადახდისუუნარობის გამო (რასაც ადგილი ჰქონდა ბუდიეს საქმეზე). ერთი შეხედვით შეიძლება მოგვეჩვენოს, რომ ეს არის სუბსიდიალურობის პრინციპის უარყოფა, თუმცა ეს ესე არ არის. უსაფუძვლო გამდიდრების ზოგადი სარჩელის სუბსიდიალურობას მაშინ აქვს ადგილი, როდესაც მოსარჩელის სახელშეკრულებო ან კანონისმიერი მოთხოვნა ვერ დაკმაყოფილდება სასამართლოს მიერ სამართლებრივი წესით (სასარჩელო ხანდაზმულობის გასვლის, გადახდის შეგნებულად განხორციელების გამო და ა.შ). სარჩელი action de in rem verso არ უნდა ემსახურებოდეს უფლების დაცვის კანონმდებლობით დადგენილ

²² Цвайгерт К., Кетц Х., даსახ. ნაშ. გვ. 300.

საშუალებებისაგან გვერდის ავლას. მაგალითად, მოსარჩელის კონტრაგენტის გაკოტრების შემთხვევაში უფლების დაცვის შესაძლებლობა შეზღუდულია ფაქტობრივი გარემოებებით,²³ სწორედ ამიტომ, სუბსიდიალური წესით დაიშვება უსაფუძლო გამდიდრების ზოგადი ნორმის წარდგენა.

de in rem verso სარჩელის მოცულობა ექვემდებარება ორმაგ შეზღუდვას. ერთის მხრივ ის არ უნდა ცდებოდეს არსებულ გამდიდრებას - ანუ მოპასუხის ქონებრივი ზრდის ღირებულებას და მეორეს მხრივ, არ შეიძლება აღემატებოდეს იმ ოდენობას, რითაც შემცირდა მოსარჩელის ქონებრივი მდგომარეობა ანუ, ფულადი თანხა რომლითაც შემცირდა მოსარჩელის ქონება.²⁴

დასაკვნის სახით შეიძლება ითქვას, რომ საფრანგეთის კანონმდებლობით უსაფუძვლო გამდიდრების ზოგადი სარჩელის სუბსიდიალური ხასიათი გამორიცხავს მის კონკურენციას სავინდიკაციო, სახელშეკრულებო და დელიქტურ სარჩელებთან, ასევე შემესებ ფუნქციას უსაფუძვლოდ გადახდილის უკან დაბრუნების შემთხვევაში. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, სისტემური თვალსაზრისით უსაფუძვლო გამდიდრების შემთხვევაში მთავარი ადგილი უკავია უსაფუძვლოდ გადაცემულის უკან დაბრუნებას, ხოლო სასამართლო პრაქტიკის მიერ შემუშავებული სარჩელი *action de in rem verso* ატარებს მეორედ ხასიათს.

²³ Шраге Э. Несправдливое обогащение//Юридическая наука и преподавание права проблемы и перспективы. Международный сборник научных трудов, Тверь, 1996, С.103-104.

²⁴ Жюллио де ла Морандьер Л. დასახ. ნაშ. გვ.492.

1.2 კვებეკი - unjust enrichment

კანადის პროვინციის კვებეკის სამართლებრივი სისტემა თავისი ფესვებით უკავშირდება ფრანგულ სამართალს. 1866 წლიდან მოქმედებდა ქვემო კანადის 1865 წლის სამაქალაქო კოდექსი, რომელიც თავისი სტრუქტურითა და შინაარსით იმეორებდა საფრანგეთის სამოქალაქო სამართლის სტილს, თუმცა დროთა განმავლობაში კვებეკის სამართალზე თავისი გავრცელება ჰპოვა ანგლო-ამერიკულმა სამართალმა. კვებეკის ახალი სამოქალაქო კოდექსი (შემდგომში - კსკ) 1991 წლის 4 ივნისს მიღებულ იქნა კანადის პროვინციის კვებეკის ეროვნული კრების მიერ, როგორც 64 მთავარი კანონის კრებული და ძალაში შევიდა 1994 წლის 1 იანვარს. მიუხედავად იმისა, რომ კვებეკის სამართლებრივი სისტემა თავისი განვითარების მიხედვით გადაიქცა შერეულ (ჰიბრიდულ) მართლწესრიგად, ფრანგული სამართლის სტილისტური თავისებურებანი, მათ შორის კონდიქციური ვალდებულების რეგულირებისას, განსაკუთრებით ძლიერია. ამიტომ კვებეკის სამართლით უსაფუძლო გამდიდრების ინსტიტუტი განიხილება რომანული სამართლის ოჯახის ფარგლებში.²⁵

კსკ-ის მე-5 წიგნის „ვალდებულებების შესახებ“ მე-4 თავში „ვალდებულების წარმოშობის სხვა საფუძვლები“ მოცემულია დებულებები უსაფუძვლო გამდიდრების ინსტიტუტთან დაკავშირებით. კსკ-ში კანონმდებელმა უარი თქვა ტერმინი „კვაზიხელშეკრულების“ გამოყენებაზე. უსაფუძვლო გამდიდრებას ეთმობა მე-4 თავის მეორე ნაწილი „გაუმართლებელი მიღება“ რომელიც მოწესრიგებულია 1493-1496 მუხლებით. პირველ ნაწილში შედის „დავალების გარეშე სხვის საქმეების შესრულების“ (management of the business of another) მომწესრიგებელი (1482-1490) ნორმები. კსკ-ის მე-5 წიგნის მე-4 თავი თავისი სტრუქტურით გავს

²⁵ Цвайгерт К., Кетц Х., დასახ. ნაშ. გვ. 116.

სსკ-ის მე-4 წიგნის პირველ თავს „კვაზიხელშეკრულებები“, იმ განსხვავებით, რომ დავალების გარეშე სხვის საქმეების შესრულებისა და უსაფუძლოდ მიღებულის გარდა ის ადგენს ზოგად დებულებას პირის ვალდებულების შესახებ, რომელიც სხვა პირის ხარჯზე გამდიდრდა, აუნაზღაუროს ამ უკანსაკნელს ქონებრივი დანაკლისი მის მიერ მიღებული გამდიდრების ფარგლებში.

გარდა ამისა კსკ-ის მე-5 წიგნის მე-9 თავი ეთმობა რესტიტუციის ზოგად ნორმებს (1699-1707), რომლის მითითებები ვრცელდება ხელშეკრულების ბათილობის (1422) და გაუქმების (1606) გაუმართლებელი მიღების (1492) შემთხვევებზე და ა.შ. აღნიშნული თავი შეიცავს სამ ნაწილს - I თავი - „დაბრუნების გამომწვევი გარემოებები“, II თავი - „დაბრუნების საშუალებები“, III თავი - „დაბრუნების ეტაპზე მესამე პირთა სამართლებრივი მდგომარეობა“.

კვებეკის სამართალში „უსაფუძლოდ მიღებული“ (reception of a thing not due) იმავე შინაარსით განიმარტება, როგორც ეს არის ფრანგულ სამართალში. კსკ-ის 1491 მუხლის თანახმად: „შეცდომით განხორციელებული გადახდა ან გადახდა, რომელიც განხორციელებულია პირისათვის ზიანის მიყენების თავიდან აცილების მიზნით, მის განმახორციელებელ პირს, რომელმაც სადაო გახადა ვალი, უნდა დაუბრუნდეს იმ პირისაგან ვის მიმართაც განხორციელდა შესრულება. თუმცა გადახდის დაბრუნება არ არის საჭირო, თუკი მის მიმღებ პირს რომელმაც შესრულება კეთილსინდისერად მიიღო აქვს მოთხოვნას ხანდაზმულობის ვადა, ან მოკლებულია საკუთარი მოთხოვნის უზრუნველყოფას, გარდა იმ შემთხვევისა როდესაც გადახდის შემსრულებელმა პირმა გადახდა განახორციელა რეალური მოვალის წინაშე“. როგორც ჩანს წინამდებარე ფორმულირება მოიცავს იმავე დასკვნებს, რაც შემუშავებულ იქნა ფრანგული იურიდიულ მეცნიერებაში და რომელიც დიდი ხნის განმავლობაში გამოიყენებოდა სასამართლო პრაქტიკის მიერ.

საკმაოდ თვალსაჩინოა კვებეკის კანონმდებლის ორიგინალური გადანყვეტილება კსკ-ში უსაფუძლოდ გადახ-

დილის რესტიტუციის ნორმების განლაგების სისტემის შესახებ. კსკ-ის მე-5 წიგნის მე-9 თავში ცალკე არსებობს ზოგადი ნორმა „გადაცემულის დაბრუნება“ (restitution of prestatitions) რომელიც ასახავს ფრანგულ სამართალში არსებულ სარჩელს შეცდომით უსაფუძვლოდ გადახდილის უკან დაბრუნების შესახებ (რომელიც შეესაბამება *condictio indebiti* კონსტრუქციას), რომლის დაკმაყოფილების აუცილებელ პირობას წარმოადგენს შემსრულებლის შეცდომა ვალის არსებობასთან დაკავშირებით და წარმოადგენს ზოგად კონსტრუქციას შეცდომით უსაფუძვლოდ გადახდილის უკან დაბრუნების შესახებ, რომელიც არ წარმოადგენს რესტიტუციას ქონებრივი გადაცემისას შეცდომის არსებობის ფაქტის გამო. კსკ-ის მე-5 წიგნის მე-9 თავში არსებული კვებეკის კანონმდებლის ეს ზოგადი რესტიტუციის იურიდიული კონსტრუქცია ცალკეა გამოტანილი და განიხილება ზოგადი შინაარსით იმ ნორმებთან მიმართებაში, რომელიც მოცემულია ხელშეკრულების ბათილობის (1416-1422) გაუქმების (1064-1606) შეცდომით არარსებულის გადახდის (1491-1492) მუხლებში და ა.შ. (კს-ის 1416-1422 მუხლების საფუძველზე ბათილი და გაუქმებული გარიგება ითვლება რომ არც არასოდეს არსებობდა).

კსკ-ის 1700 მუხლის საფუძველზე გადაცემულის დაბრუნება ხდება ნატურით, თუკი ეს შეუძლებელია ან შეუძლებელია განხორციელდეს მნიშვნელოვანი სარგებლის გარეშე, ის შეიძლება განხორციელდეს ეკვივალენტური მინოდების გზით. ეკვივალენტური მინოდების ღირებულება განისაზღვრება იმ მომენტიდან, როდესაც მოვალემ მიიღო ის რაც უკან უნდა დააბრუნოს. როგორც საფრანგეთში, დაბრუნებას დაქვემდებარებული ქონების მოცულობა კსკ-ის 1700-1706 მუხლებით დამოკიდებულია აქცეპტანტის კეთილსინდისიერებაზე ან არაკეთილსინდისიერებაზე.

საინტერესოა ნორმა, რომელიც ადგენს მესამე პირებისათვის დაბრუნების შესაძლებლობას (კსკ-ის 1707). აქცეპტანტის მიერ ანაზღაურებული გასხვისება თუკი ეს მესამე პირის წინაშე განხორციელდა კეთილსინდისიერად,

ენინაალმდეგება მოსარჩელის დაბრუნების შესაძლებლობას. მესამე პირისთვის უსასყიდლოდ გადაცემული ქონება ექვემდებარება დაბრუნებას შესაბამისი ხანდაზმულობის ვადების გათვალისწინებით. ნებისმიერი სხვა სახის გადაცემა, რომელიც ანიჭებს მესამე პირს კეთილსინდისიერად მიღების შესაძლებლობას, ართმევს მოსარჩელეს უკან დაბრუნების მოთხოვნის უფლებას.

უსაფუძვლოდ უკან დაბრუნების ნორმის განსაკუთრებული თავისებურებაა, რომ კანონი მოსამართლეს ანიჭებს გარკვეულ თავისუფლებას გამონაკლის შემთხვევებში საკუთარი შეხედულებისამებრ გადაწყვიტოს დაბრუნების საკითხი (კსკ-ის 1699).

მოქმედ კოდექსში უსაფუძლო გამდიდრების (unjust enrichment) მარეგულირებელი ნორმები მოცემულია 1493-1496 მუხლებში. 1493 მუხლის თანახმად: „პირი, რომელიც სხვა პირის ხარჯზე გამდიდრდება, ვალდებულია მისი გამდიდრების ფარგლებში აუნაზღაუროს ამ უკანასკნელს ქონებრივი დანაკლისი უსაფუძვლო გამდიდრების ან ქონების შემცირების სამართლებრივი საფუძვლის არ არსებობისას“.

კსკ-ის 1494 მუხლის თანახმად გამართლებულ (საფუძვლიან) გამდიდრებად ითვლება „ისეთი გამდიდრება ან ქონებრივი დანაკლისი, რომელიც ვალდებულების შესრულების შედეგია, ან პირი, რომლის ქონება შემცირდა არ განახორციელა უფლება რომლის რეალიზაციის შესაძლებლობა მას ჰქონდა გამდიდრებულ პირთან მიმართებაში, ან პირმა ქმედება განახორციელა საკუთარი პირადი და განსაკუთრებული ინტერესის დაკმაყოფილების მიზნით, ან პირადი შიშითა და რისკით, ან მუდმივი საქველმოქმედო მიზნით“.

ქონებრივი დანაკლისის ანაზღაურების ვალდებულება პირს დაეკისრება იმ შემთხვევაში, როდესაც მოთხოვნის წარდგენის ეტაპზე გამდიდრება სახეზეა (1495). თუკი სხვის ხარჯზე გამდიდრებულმა პირმა, უსასყიდლოდ განკარგა მიღებული, დაზარალებულის მოტყუების გარეშე, ამ

უკანასკნელს შეუძლია მესამე პირს წარუდგინოს მოთხოვნა იმ პირობით, თუ მოგების მიმღებმა პირმა იცოდა დაზარალებული ქონების შემცირების შესახებ (1496).

ზემოთ განხილული სარჩელის საფუძველზე მოთხოვნის ოდენობა, როგორც ფრანგულ სამართალში, განისაზღვრება მოპასუხის რეალურ გამდიდრებასა და მასთან შესაბამისობაში არსებულ მოსარჩელის ქონებრივ დანაკარგს შორის თანაფარდობით. 1495 მუხლის თანახმად, როგორც გამდიდრების ოდენობა, ასევე ქონების შემცირება ფასდება მოთხოვნის წარდგენის მომენტისთვის, თუმცა გამდიდრებულის არაკეთილსინდისეობის შემთხვევაში იმ მომენტიდან, როდესაც გამდიდრებას ჰქონდა ადგილი.

კვებეკის სამართლის უსაფუძვლო გამდიდრების ზოგად სარჩელს, ზუსტად ისე როგორც ფრანგულ სამართალში, აქვს სუბსიდიალური ხასიათი. თუკი პირს აქვს სახელშეკრულებო ან დელიქტური, უსაფუძვლოდ გადახდილის (ხელშეკრულების შეცდომის, ბათილობის ან გაუქმების გამო) სარჩელის წარდგენის შესაძლებლობა მას არ აქვს უსაფუძვლო გამდიდრების 1493-1496 მუხლებზე დაყრდნობით მოთხოვნის უფლება.²⁶ კვებეკის კონდიქციური ვალდებულების სამართლის თავისებურებიდან გამომდინარე უსაფუძვლო გამდიდრების ზოგადი ნორმა ატარებს შემცხებ ფუნქციას და გამოიყენება უსაფუძვლოდ გადახდილის (არარსებული ვალის, გარიგების ბათილობის და ა.შ) შემთხვევებში.

²⁶ Smith L. Prorerty, Subsidiarity, and Unjust Enrichment// Unjustified Enrichment: Key Issues in Comparative Perspective / Ed. by David Johnson and Reinhard Zimmermann. Cambridge University Press, 2002. P.596-622;

1.3 ნიდერლანდები - ongerechtvaardigde errijking

ჰოლანდიის სამართლებრივი სისტემა ისტორიულად რომანული სამართლის ოჯახის წიაღში ჩამოყალიბდა საფრანგეთის სამართლის განსაკუთრებული გავლენით. 1809 წლიდან ნიდერლანდებში მოქმედებდა ნაპოლეონის კოდექსი, რომელიც ადაპტირებული იყო ადგილობრივ სამართლებრივ სინამდვილესთან, ხოლო 1811 წლიდან ის შეიცვალა საფრანგეთის სამოქალაქო კოდექსის ორიგანული ვერსიით. 1830 წელს შემუშავებული და 1838 წელს ძალაში შესული ნიდერლანდების წინა სამოქალაქო კოდექსი ასევე განიცდიდა საფრანგეთის სამოქალაქო კოდექსის ძლიერ გავლენას: მისი ცალკეული ნაწილები პრაქტიკულად სიტყვასიტყვით თარგმანს წარმოადგენს.

1947 წლიდან ჰოლანდიაში დაიწყო პროფესორ მაიერის პროექტისა და კომენტარების განხილვა, რომლის შედეგია ნიდერლანდების ახალი 1992 წლის სამოქალაქო კოდექსი - რომელიც მიჩნეულია როგორც დასავლეთ ევროპის უახლესი სამოქალაქო კოდიფიკაციის აქტი (შემდგომში - ჰსკ). მისი წინამორბედისაგან განსხვავებით ის წარმოადგენს სრულიად დამოუკიდებელ კოდიფიკაციის აქტს, რომელიც ეფუძნება რომის, ნიდერლანდების, საფრანგეთისა და გერმანიის სამართალს. ამიტომ ცნობილი კომპარტივისტები გამოთქვამენ სერიოზულ ეჭვს, რომ ჰსკ-ი ჯერ კიდევ მიეკუთვნება საფრანგეთის ტრადიციას: „კოდექსის ავტორების განმარტებით, მათ ჩაატარეს დეტალური შედარებითი-სამართლებრივი კვლევა და ეს იძლევა დასკვნის გაკეთების შესაძლებლობას, რომ ჰსკ-ს აქვს საკუთარი სტილი, რომელიც შემუშავებულია საერთო კონტინენტური ევროპის სამართალზე დაყრდნობით (ius commune).²⁷

ამ თეზისის უარყოფის გარეშე და ჰოლანდიის მართლ-წესრიგის „ჰიბრიდულად“ აღიარების ფონზე, რომელიც რთულია მიაკუთვნო რომელიმე სამართლებრივ სისტემას,

²⁷ Цвайгерт К., Кетц Х., დასახ. ნაშ. გვ. 158.

უნდა აღინიშნოს, რომ ჰსკ-ით მოწესრიგებული უსაფუძვლო გამდიდრებიდან წარმოშობილი ურთიერთობების მომწესრიგებელი ნორმები, უმრავლეს შემთხვევაში მიეკუთვნება (ფრანგულ) რომანულ სტილს. სწორედ ეს განაპირობებს უსაფუძვლო გამდიდრების ნიდერლანდური მოდელი განვიხილოთ რომანული სამართლის ოჯახის ფარგლებში.

უსაფუძვლო გამდიდრების ნორმები თავმოყრილია კოდექსის მე-6 წიგნში - „ზოგადი ვალდებულებითი სამართალი“. მას ეთმობა მე-4 ნაწილის ორი თავი - სახელწოდებით - ხელშეკრულებისა და დელიქტის გარდა წარმოშობილი ვალდებულებები (ჰსკ-ი ასევე არ იცნობს ტერმინს „კვაზიხელშეკრულებები“), რომელიც განთავსებულია ხელშეკრულებასა და დელიქტებს შორის. მე-2 თავში „არასათანადო გადახდა“ თავმოყრილია 6:203 - 6:211¹ მუხლები, ხოლო მე-3 თავში „უსაფუძვლო გამდიდრება“ რომელშიც არსებობს მხოლოდ ერთი 6-212² მუხლი. ამავე ნაწილშია თავმოყრილი დავალების გარეშე სხვის საქმეების შესრულების ნორმები (Zaakwaarneming) (6:198 - 6:202). ამგვარად ჰსკ-ის მე-6 წიგნის მე-4 ნაწილი თავისი სტრუქტურით ფაქტობრივად ესადაგება სსკ-ის მე-3 წიგნის მე-4 ნაწილს 1 თავს.

ჰსკ-ით „არასათანადო გადახდის“ (onverschuldigde betaling) ტერმინის ქვეშ მოიაზრება, ქონება რომლის გადაცემა ხდება ერთი პირიდან მეორეზე ყოველგვარი სამართლებრივი საფუძვლის გარეშე. 6:203 მუხლის თანახმად, „პირმა, რომელმაც სამართლებრივი საფუძვლის გარეშე გადასცა სხვა პირს ქონება, უფლებამოსილია მიმღებს მოთხოვოს არასათანადო შესრულების უკან დაბრუნება. თუკი არასათანადო გადახდა გამოიხატება ფულადი თანხის გადახდაში, მოთხოვნა ვრცელდება იმავე თანხის დაბრუნებაზე“. ფრანგული სამართლისაგან განსხვავებით, დაბრუნების ვალდებულება წარმოიშობა არა მხოლოდ ნივთის ან ფულის არასათანადო გადაცემის შემთხვევაში, არამედ „სხვა სახის მომსახურების“ სამართლებრივი საფუძვლის გარეშე განევის შემთხვევაშიც (ჰსკ-ის 6:203.3).

ჰოლანდიელი სამართალმცოდნე ელტო შრაგე ახდენს უსაფუძლო გადახდის შემთხვევების კლასიფიკაციას შემდეგი სახით:

- როდესაც არ არსებობს არავითარი ვალდებულება (მაგალითად, გათვალისწინებული გადახდა, თუმცა არ არსებული ვალის ფარგლებში; ბათილი ხელშეკრულების საფუძველზე გადახდა, უცოდინარობის საფუძველზე გადახდა, უბილეთო მგზავრისათვის განეული მომსახურების საფუძველზე; შეცდომით საავტორო ჰონორარის გადახდა საავტორო სამართლით გაუთვალისწინებელი სახით; განმეორებითი გადახდა, რომელიც გაცემულია გადამხდელის აღსრულების ბრძანებისაგან დასაცავად;
- როდესაც ვალდებულება არსებობს სხვა პირებს შორის (მაგალითად პირი, რომელიც არ არის მოვალე, ახდენს გადახდას ან წევს მომსახურებას, შეცდომით იმედოვნებს რა რომ ეს მისი საქმეა, მაშინ როდესაც მოვალე სრულიად სხვა პირია);
- როდესაც პირველადი იურიდიული ძალის მქონე ვალდებულება გაუქმდა ან მოდიფიცირდა რეტროაქტიული (უკუ) ეფექტით (მაგალითად, ვალდებულება, რომელიც საფუძვლად უდევს გადახდას ჰსკ-ის 3-49 ან შემდგომი მუხლებით ბათილად იქნა ცნობილი; გადახდა განხორციელდა სასამართლო გადანყვეტილების საფუძველზე, რომელიც შეიცვალა აპელაციის ეტაპზე).²⁸

განსაკუთრებულ ყურადღებას იმსახურებს ის გარემოება, რომ ჰსკ-ი უსაფუძვლოდ გადახდილის უკან დაბრუნების მოთხოვნას არ აფუძნებს პირის შეცდომაზე, რომელმაც განახორციელა გადახდა, ვალის არსებობისას.

²⁸ Шраге Э. Неправильное обогащение// Юридическая наука и преподавание права проблемы и перспективы. Международный сборник научных трудов, Тверь, 1996, С. 90-91.

ჰსკ-ის ეს სიახლე უსაფუძვლო გამდიდრების სამართლებრივი რეგულირების კუთხით განასხვავებს მას კონტინენტური სამართლის უმრავლესი მართლწესრიგებისაგან, რომელიც წყვეტს მის კავშირს ჯერ კიდევ რომის სამართალში არსებულ ძველ ტრადიციასთან, რომლის თანახმად შეცდომა ითვლებოდა უსაფუძვლო გადახდის სარჩელის დაკმაყოფილების შეუცვლელ წინაპირობად (*condictio indebiti*). შრაგე საკმაოდ წარმატებით განმარტავს აღნიშნულ სახეშეცვლილ სამართლებრივ კონსტრუქციას, რომელიც მოწესრიგებულია ჰსკ-ის 6:203 მუხლით, ლათინურად *condictio indebiti sine errore* (სარჩელი თანხაზე, რომელიც გადახდილ იქნა ვალდებულების არსებობის გარეშე, თუმცა უშეცდომოდ).²⁹

უსაფუძვლოდ გადახდილის დაბრუნება ხდება *contraries actus* - პრინციპის შესაბამისად - განხორციელებული შესრულება ანუღირდება იმავე სახის შესრულებით, სანააღმდეგო მიმართულებით. ინდივიდუალური ნიშნით განსაზღვრული ნივთები უნდა დაბრუნდეს ნატურით, იგივე წესი ვრცელდება გვაროვნული ნიშნით განსაზღვრულ ნივთებზე, ხოლო თუ დაბრუნება ეხება ფულად თანხას, ჰსკ-ის 6:203.2 თანახმად ექვემდებარება გათანაბრებულ დაბრუნებას. ინდივიდუალური ნიშნით განსაზღვრული ნივთის ნატურით დაუბრუნებლობის შემთხვევაში ხდება მისი ღირებულების დაბრუნება ფულადი სახით.

თუკი შესრულებული ვალდებულების ხასიათიდან გამომდინარე შეუძლებელია კონტრშესრულება (არასავალდებულო მომსახურების განევა, სამუშაოს შესრულება, სხვისი ნივთით უსაფუძვლო სარგებლობა), ჰსკ-ის 6:210.2 მუხლის საფუძველზე ანაზღაურებას ექვემდებარება შესრულების ღირებულება მისი მიღების ეტაპზე არსებული ფასით. თუმცა ჰსკ-ის 6:210.2 მუხლი ითვალისწინებს მსგავის რესტიტუციის შეზღუდვას. რესტიტუცია დაიშვება სამ შემთხვევაში:

მიმღები-მოპასუხე გამდიდრდა მოსარჩელის მიერ განხ-

²⁹ Ilpape ჯ. დასახ. ნაშ. გვ. 90.

ორციელებული შესრულებით (ამასთან მოსარჩელის „გაღარიბება“ არ მოითხოვება);

მიმღებს ეკისრება პასუხისმგებლობა, რომ არასათანდო გადახდა მის მიერ იქნა ნაწარმოები (როცა დადგენილია, რომ ის განზრახ წარმართავდა მოსარჩელის შეხედულებებს უარყოფითი სახით, რომ იგი შეცდომაში შეეყვანა);

დაბოლოს, მიმღები თავად არის თანახმა კონტრშესრულების განხორციელებაზე (როგორც წესი ასეთი შეთანხმება მხარეებს შორის იდება ხელშეკრულების ფორმით).³⁰

ამასთან მოცემულ შემთხვევებშიც კი კანონი მოსამართლეს ანიჭებს რესტიტუციის საკითხის გადანეტიხას საკმაოდ ფართო უფლებამოსილებას - უსაფუძვლოდ გადახდილი უკან დაბრუნება ექვემდებარება იმ ოდენობით ანაზღაურებას, რამდენადაც ეს გონივრულია. უსაფუძვლოდ გადახდილის უკან დაბრუნების ვალდებულების შესრულებამ შეიძლება გამოიწვიოს არათანაზომიერი ხარჯები. მაგალითად, როდესაც შეცდომითაა სახლი შეღებილი. სახლის მესაკუთრე არ არის ვალდებული აანაზღაუროს გამდიდრების ოდენობა, რომელიც თავზე მოხვეულია, და თუ დანახარჯები და მომსახურების სახე არ შეესაბამება მის გემოვნებას და სურვილს. საფრანგეთის კანონმდებლობის მსგავსად ჰსკ-ით უსაფუძვლოდ გადახდილი დაბრუნებას ექვემდებარება გარემოებას - მიმღები კეთილსინდისიერია თუ არაკეთილსინდისიერი.

ჰსკ-ის 6:204.1 მუხლის თანახმად: „თუკი მიმღები არ ზრუნავდა ქონებაზე, როგორც ევალემა წინდახედულ მოვალეს, იმ პერიოდის განმავლობაში, როცა იგი არ იყო ვალდებული დაებრუნებინა ქონება, იგი არ ითვლება ამ ქონების დაბრუნებაზე ვალდებულ პირად და ამისათვის მას პასუხისმგებლობა არ ეკისრება“. სხვა სიტყვებით, კეთილსინდისიერი მფლობელი არ არის ვალდებული აანაზღაუროს გახარჯული ან დაზიანებული ნივთის აღდგენის ხარჯები, თუკი დანაკარგი ან დაზიანება დადგა მოცემულ პერიოდში (რომელიც გრძელდება ვიდრე მას შეატყობინე-

³⁰ IIPare ჟ. დასახ. ნაშ. გვ. 94.

ბენ უსაფუძვლოდ მიღებული უკან დაბრუნების შესახებ). ხოლო პირი, რომელმაც არაკეთილსინდისიერად მიიღო უსაფუძვლო გადახდა, ჰსკ-ის 6:205 მუხლის საფუძველზე ავტომატურად ითვლება დაგვიანებულად, ამიტომ ის ნები-სმიერ შემთხვევაში პასუხისმგებელია მიღებული ქონების დაზიანებასა და განადგურებაზე.

მიმღების კეთილსინდისიერებაზეა დამოკიდებული უს-აფუძვლოდ გადაცემული ქონებიდან მიღებული ნაყოფის განაწილებისა და მის მიღებაზე განეული ხარჯების ანაზ-ლაურების საკითხის გადანყვეტა. ჰსკ-ის 6:206 მუხლი ასე-თი სახის ურთიერთობების მოსაწესრიგებლად მითითებას აკეთებს მე-3 წიგნის („ქონებრივი სამართალი: ზოგადი ნაწილი“) მე-5 ნაწილზე („მფლობელობა და დაუფლება“). ჰსკ-ის 3:120, 3:121, 3:123, 3:124 მუხლები დეტალურად არეგულირებს მოცემულ საკითხებს.³¹

ჰსკ-ის 3:120-ე მუხლის თანახმად ნატურალური და სამოქალაქო ნაყოფი, რომელთა გამოთხოვა შესაძლებელია, ეკუთვნის კეთილსინდისიერ მფლობელს, მაშინ როდესაც არაკეთილსინდისიერმა მფლობელმა ქონებასთან ერთად უნდა დააბრუნოს როგორც ბუნებრივი, ასევე სამოქალაქო ნაყოფი (ჰსკ-ის 3:121). კეთილსინდისიერ მფლობელს აქვს უფლება მოითხოვოს მის მიერ განეული ხარჯების ანაზ-ლაურება, რომელიც განეულ იქნა ქონებაზე იმ ოდენო-ბით, რომელიც მიღებული ნაყოფისა და შემოსავლით არ კომპენსირდება (ჰსკ -ის 3:120.2). ჰსკ-ის 6:207 მუხლი აკონკრეტებს კეთილსინდისიერი მფლობელის უფლებას ხარჯების ანაზლაურებაზე (გონივრულობის ფარგლებში), რომელიც მას არ წარმოეშობოდა ეს ქონება მას რომ არ მიეღო მფლობელობაში.

არაკეთილსინდისიერ მფლობელს კანონი ქონებაზე განეული ხარჯების შეზღუდული ანაზლაურების შესა-ძლებლობას ანიჭებს, იმ მოსაზრებით, რომ დაბრუნების ეტაპზე ქონებამ არ გამოწვიოს უფლებამოსილი პირის გამდიდრება (ჰსკ-ის 3:121.2). იმავდროულად ჰსკ-ის 3:123

³¹ Шпаре Э. დასახ. ნაშ. გვ. 97.

იძლევა შესაძლებლობას როგორც კეთილსინდისიერ, ასევე არაკეთილსინდისიერ მფლობელს ანაზღაურების მოთხოვნის ნაცვლად, რომლის უფლება მათ ენიჭებათ ჰსკ-ის 3:120-3:121 მუხლების საფუძველზე, უბრალოდ ამოიღონ განხორციელებული გაუმჯობესება ან ცვლილება (*ius tollendi*), იმ პირობით, რომ ქონება უფლებამოსილს პირს დაუბრუნდეს პირველად მდგომარეობაში.

ჰოლანდიის, ისევე როგორც ფრანგული სამართლით, პირს, რომელმაც არარსებული ვალდებულების შესასრულებლად გადასცა ინდივიდუალური ნიშნით განსაზღვრული ნივთი, აქვს უფლება გააკეთოს არჩევანი კონდიქციურ და სავინდიკაციო სარჩელს შორის. ჰსკ-ის 3:84 თანახმად საკუთრების უფლების გადაცემისთვის აუცილებელია ხელშეკრულების არსებობა ანუ სამართლებრივი საფუძველი (*titel*)³², ამიტომ არაჯეროვან გადახდას არ გადააქვს უფლება ნივთზე, შესაბამისად, ნარჩუნდება საკუთრების უფლება და არის ვინდიცირების შესაძლებლობა. ჰსკ-ის 5:2 მუხლის თანახმად „მესაკუთრეს უფლება აქვს ნივთი გამოითხოვოს ნებისმიერი პირისგან, რომელიც მას ფლობს, ისე რომ არ აქვს უფლება მასზე“.

ერთადერთ გამონაკლისად ითვლება ხელშეკრულების შესრულება, რომელიც ბათილია კანონთან ან მორალურ ნორმებთან წინააღმდეგობის გამო (ყველაზე თვალსაჩინო მაგალითია ხელშეკრულების შესრულება დანაშაულებრივი ქმედებისათვის ან ამორალური გარიგებისათვის), როცა შესრულების უკან დაბრუნება ან შესრულებულის ანაზღაურება ეწინააღმდეგება გონივრულობას და სამართლიანობას. ამ შემთხვევაში ჰსკ-ის 6:211.1 მუხლის თანახმად კონდიქციური სარჩელის წარდგენა გამორიცხულია.³³ თუმცა ამგვარი ბათილი გარიგებების საფუძველზე გადაცემული ნივთების ვინდიცირებაც გამორიცხულია. იმავე ნორმის მეორე ნაწილით დადგენილია ზოგადი შინაარსის წესი,

³² Vliet L.P.W. van Transfer of movables in German, French. English and Dutch law. Nijmegen: Ars Aequi Libri, 2000. P.199.

³³ Шпаре Э. დასახ. ნაშ. გვ. 96.

რომ საკუთრების უფლების გადაცემისათვის საჭიროა იურიდიულად ნამდვილი საფუძველი: თუკი წინა პარაგრაფის ძალით გამოორიცხება გადაცემული ქონების უკან დაბრუნება, ბათილი გარიგება ასევე არ გულისხმობს გადაცემის ბათილობას“.

უსაფუძვლო გამდიდრების (ongerechtvaardigde erijking) ზოგადი ნორმა რომელიც მოცემულია ჰსკ-ის 6:212.1 მუხლში ადგენს: „ის ვინც უსაფუძვლოდ გამდიდრდა სხვა პირის ხარჯზე, ვალდებულია, რამდენადაც ეს გონივრულია, აუნაზღაუროს აღნიშნულ პირს ზიანი იმ მოცულობით, რა ოდენობითაც ის გამდიდრდა. აღნიშნული ვალდებულების წარმოშობის საფუძველია:

1. ერთის პირთან გამდიდრების არსებობა იმავე ოდენობით სხვა პირის გაღარიბების შედეგად. ჰოლანდიის იურიდიულ დოქტრინაში ჩამოყალიბდა შეხედულება, რომ ზოგადი კონდიქციური სარჩელი ექვემდებარება დაკმაყოფილებას, თუკი დადგენილია მიზეზობრივი კავშირი მოპასუხის გამდიდრებასა და მოსარჩელის გაღარიბებას შორის. ამით განსხვავდება უსაფუძვლო გამდიდრების ზოგადი სარჩელი უსაფუძვლოდ გადახდილის დაბრუნებისაგან (ჰსკ-ის 6:203). 6:203-6:211 მუხლებით დადგენილი წესები არ ითვალისწინებს მოსარჩელის გაღარიბებასა და მოპასუხის გამდიდრებას შორის კავშირის მტკიცებას: საკმარისია დადასტურდეს არასათანადო გადახდა, რომლის ოდენობა ექვემდებარება უკან დაბრუნებას.

ჰსკ-ის 6:212 მუხლის 2 და 3 პარაგრაფები არეგულირებენ მოპასუხე პირის ე.წ მდგომარეობის ცვლილებას. ამ მუხლების თანახმად თუკი გამდიდრების ოდენობა შემცირდა გამდიდრებული პირის ნებისაგან დამოუკიდებლად, ან იმ დროის განმავლობაში ეს პირი გონივრული განსჯის შედეგად არ იყო ვალდებული დაბრუნებაზე, ეს გარემოებები მხედველობაში მიიღება გამდიდრების ოდენობის დასადგენად დაბრუნების ეტაპზე.

2. გამდიდრების სამართლებრივი საფუძვლის არარსებობა. გამდიდრება არ ითვლება უსაფუძვლოდ თუ ის განხორ-

ციელებულია სამართლებრივი აქტის შესრულების ეტაპზე, მაგალითად ნასყიდობის ხელშეკრულების დადებისას მხარეთა შორის ვალდებულებათა არაეკვივალენტურობით გამოწვეული გამდიდრება არ განიხილება როგორც უსაფუძვლო, ვინაიდან ის ეფუძნება შეთანხმებას.³⁴

უსაფუძვლო გამდიდრების ზოგადი სარჩელის სუბსიდი-
ალობის კონცეფცია, რომელიც მოქმედებს საფრანგეთში,
როგორც სარჩელის წარდგენის მესამე შესაძლებლობა, არ
პოვა ასახვა ჰოლანდიის სამოქალაქო კოდექსში. ამასთან
არ იქნებოდა სამართლიანი გვემტკიცებინა, რომ ჰოლან-
დიური მიდგომა რადიკალურად განსხვავდება ფრანგულის-
აგან. ჰოლანდიელი მოსამართლეები განიხილავენ სკ-ის
6:212 მუხლზე დაფუძნებულ მოთხოვნასა და სხვა ტიპის
მოთხოვნას შორის კონკურენციის საკითხს, კანონმდებლის
განზრახვაზე მითითებით.

მაგალითად, მოსარჩელეს შეუძლია აირჩიოს მოთხ-
ოვნა დაფუძნებულ იქნას სავინდიკაციო თუ დელიქტურ
სარჩელზე, როდესაც ფაქტობრივი გარემოებები იძლევა
ორივე ამ ტიპის სარჩელით დაცვის შესაძლებლობას. მა-
გრამ თუკი კანონმდებელი ერთი ნორმის შინაარსს ადგენს
იმვარად, რომ შემზღუდავი პირობებით გამორიცხავს ყვე-
ლა სხვა ნორმის გამოყენების შესაძლებლობას, მათ შორის
უსაფუძვლო გამდიდრების, ამ შემთხვევაში კონდიქციური
სარჩელის წარდგენა არ ხდება.

როგორც მარტინ ჰოგი აღნიშნავდა უსაფუძვლო გამ-
დიდრების ზოგადი სარჩელის ლეგალური სუბსიდიურო-
ბა ჰოლანდიის კანონმდებლობით არ არის განმტკიცებული,
თუმცა სარჩელის ამგვარი ბუნება ცალკეულ შემთხვევებ-
ში ვლინდება. მაგალითად, პირი, რომელმაც უსაფუძვლოდ
გადაიხადა, აქვს უფლება ჰსკ-ის 6:203 მუხლის ნაცვლად
მოთხოვნა დააფუძნოს ზოგადი შინაარსის 6:212 მუხლზე.
თუმცა აშკარაა, რომ უსაფუძვლოდ გადაცემულის უკან
დაბრუნების მოთხოვნის წარდგენისას არ არის აუცილებე-

³⁴ Wipare მ. დასახ. ნაშ. გვ. 101.

ლი მოპასუხე პირის გამდიდრების მტკიცება.³⁵ ამ შემთხვევაში ზოგადი 6:212 მუხლის ნარდგენის უპირატესობა გამოიხატება იმ მოგების დაბრუნებაში რომლითაც მოპასუხე გამდიდრდა.³⁶ ჰოლანდიის სამართლით აღიარებულია მოქნილი მიდგომა უსაფუძვლო გამდიდრების ზოგად ნორმასა და სხვა მოთხოვნების არჩევასთან დაკავშირებით.

ამგვარად, ზემოთ აღნიშნული გვაძლევს საბოლოო დასკვნის გაკეთების შესაძლებლობას, ჰოლანდიური სამართლის კონდიქციური ვალდებულების სისტემაში, როგორც ფრანგულში, მთავარ როლს ასრულებს უსაფუძვლო გადახდის საფუძველზე წარმოშობილი ვალდებულება (ჰსკ-ის 6:203-6:211), ხოლო ჰსკ-ის 6:212 მუხლით დადგენილი უსაფუძვლო გამდიდრების ზოგადი სარჩელი ატარებს შემესებ ფუნქციას.

ჰოლანდიის კონდიქციური ვალდებულებების მონესრიგების თავისებურებების გათვალისწინებით შეგვიძლია დავასკვნათ კანონმდებლის სურვილი აღნიშნული ინსტიტუტის მოქნილი მონესრიგების, კერძოდ, თითოეული კონკრეტული საკითხის გადანყევებისა დაშვებულია სასამართლო შეხედულების ფართო გამოყენება, რაც მიიღწევა ჰსკ-ში განმტკიცებული გონივრულობისა და სამართლიანობის კრიტერიუმების ხშირი გამოყენებით.

³⁵ Hogg M.A. Lowlands to Law Country: Perspectives on the Scottish and Dutch Law of Unjustified Enrichment. Vol.5.1// Electronic Journal of Comparative Law (March 2001) (www.ejcl.org). Text after note 110.

³⁶ Шпаре Э. დასახ. ნაშ. გვ. 101.

თავი II . უსაფუძვლო გამდიდრება გერმანული სამართლის ქვეყნებში

2. გენერალური კონდიქციური სარჩელის გერმანული მოდელი

2.1 გერმანია - **Ungerechtfertigte Bereicherung**

გერმანული სამართლებრივი ოჯახის წამყვან სისტემად გერმანიაა მიჩნეული. 1896 წელს მიღებულ იქნა გერმანიის სამოქალაქო კოდექსი (შემდგომში გსკ), რომელიც წარმოადგენდა 20 წლიანი შრომის შედეგს, კერძოდ დიდი ხნის განმავლობაში მიმდინარეობდა გერმანიის იმპერიის სამოქალაქო სამართლის სისტემატიზაცია და განზოგადება, იგი ძალაში შევიდა 1900 წელს, წარმოადგენს კერძო სამართლის კოდიფიკაციის სანიმუშო აქტს, მიჩნეულია კლასიკური სამოქალაქო კოდექსის ეტალონად.

გერმანელმა კანონმდებელმა უარი თქვა კვაზიხელშეკრულების კონსტრუქციაზე (ამ სახის ვალდებულებები არ წარმოიშობოდა არც ხელშეკრულების და არც დელიქტის საფუძველზე). ამ მოსაზრებით უსაფუძვლო გამდიდრების (*ungerechtfertigte Bereicherung*) მარეგულირებელი ნორმები თავმოყრილია გსკ-ის მე-2 წიგნის („ცალკეული სახის ვალდებულებები“) 26 თავში (812-822). ამგვარად, უსაფუძვლო გამდიდრებიდან წარმოშობილი ვალდებულება გსკ-ში წარმოადგენს ვალდებულების ცალკე სახეს. სსკ-ისაგან განსხვავებით გსკ-ის 812.1 პირდაპირ ადგენს ზოგად წესს უსაფუძვლო გამდიდრების უკან დაბრუნების ვალდებულებას: „პირი, ვინც სამართლებრივი საფუძვლის გარეშე სხვა პირის მიერ ვალდებულების შესრულების ან სხვაგვარად ამ უკანასკნელის ხარჯზე რაიმეს იძენს, ვალდებულია, მიღებული გადასცეს მას. აღნიშნული ვალდებულება არსებობს მაშინაც, როდესაც სამართლებრივი საფუძველი მოგვიანებით გაუქმდა ან გარიგების

შინაარსის მიხედვით ვალდებულების შესრულებით დასახული შედეგი არ დგება“.

გსკ-ში უსაფუძვლო გამდიდრებიდან წარმოშობილი ვალდებულებების მარეგულირებელი ნორმები რომის სამართლის საფუძვლეზე ითვლება გერმანიის პანდექტური მეცნიერების თეორიული დამუშავების მაღალი კლასის საჩვენებელ მაგალითად. გსკ-ში კონდიქციური ვალდებულების შინაარსის განსზღვრაში გადამწყვეტი გახდა ცნობილი გერმანელი სამართლამცოდნის - ფრიდრიხ კარლ ფონ სავინის ნაშრომები, რომელსაც გაანალიზებული ქონდა რომის სამართალში მოქმედი კონდიქციური ვალდებულებების საუკეთესო მაგალითები. მის მიერ გაკეთდა დასკვნა, რომ მათი საერთო ნიშანი იყო სამართლებრივი საფუძვლის (causa) არარსებობა რომელიც გამდიდრებულ პირს მოგების მიღების შესაძლებლობას მისცემდა, შედეგად ყველა ეს სარჩელები თავისი შინაარსით გაერთიანდა ერთი ფრაზის ქვეშ *condictiones sine causa*. აღნიშნული კი შესაძლებლობას იძლეოდა გამოეყოთ ზოგადი კატეგორია *condictiones sine causa generalis*, რომელიც ითვლებოდა უსაფუძვლო გამდიდრების გენერალური სარჩელის პროტოტიპად, რომლის კონსტრუქცია გავრცელებული იყო XIX და XX საუკუნეების გასაყარზე და აისახა გსკ-ის 812 პარაგრაფში.³⁷

საფრანგეთის უსაფუძვლო - გამდიდრების ზოგადი სარჩელისაგან განსხვავებით, რომელიც სუბსიდიალურ (შემესვებ) ხასიათს ატარებს უსაფუძვლოდ გადახდილის უკან დაბრუნებისას, გერმანული გენერალური კონდიქციური სარჩელის მოდელი უსაფუძვლო გამდიდრებასთან დაკავშირებულ ყველა მოთხოვნას აფუძნებს გსკ-ის 812 პარაგრაფზე, რომლის საფუძველზე სარჩელის წარდგენის წინაპირობებია:

1. ერთი პირის მიერ მეორე პირის ხარჯზე ქონების მიღება „ამ უკანასკნელის მიერ ვალდებულების შესრულების საფუძველზე“ (*durch die Leistung*) ან ვალდებულება, რომე-

³⁷ Zimmermann R. The Law of Obligations. Roman Foundations of the Civilian Tradition. N. Y.: Oxford University Press, 1996., P.872-873.

ლიც წარმოიშვა „რაიმე სახით“ (in sonstiger Weise);

2. სამართლებრივი საფუძვლის გარეშე (ohne rechtlichen Grund).

გერმანულ სამართალში სამართლებრივი საფუძვლის (causa) ქვეშ მოიაზრება ქონებრივი გადაცემის მიზანი (Leistungszweck), რომლის მიუღწევლობა იწვევს სწორედ კონდიქციური ვალდებულების წარმოშობას. გერმანელი სამართალმცოდნე გუნტერ რაინერი ამასთან დაკავშირებით წერს: „შესრულება, რომელიც განიმარტება, როგორც ქმედება, რომელიც მიმართულია გააზრებულ, მიზანმიმართულ სხვისი ქონების შემატებაზე, საჭიროებს კაუზას, რითაც ის მოიპოვებს სტაბილურობას, შესრულების განმახორციელებელი პირი კი მოკლებულია შესაძლებლობას მოითხოვოს მიმღები პირისგან მისი უკან დაბრუნება. შესრულების კაუზა (causa einer Leistung) ძირითად შუამავლობით ფუნქციას ასრულებს ქონების გადაცემის ეტაპზე (გსკ-სი 812).... შესრულების კაუზა ანუ თავად ვალდებულების სამართლებრივი საფუძველი, რომელიც აუცილებელია ქონების გადაცემისათვის, ხორციელდება კანონის ან გარიგების ძალით. ნებისმიერი გარიგება, რომლის მიზანი მიღწეულია ან მიღწევადია, ითვალისწინებს ზოგიერთ შესრულებას და ამასთან ნამდვილ კაუზას (გსკ-სი 812.1.2). ამ შესრულებისაგან განსხვავებით, გარიგების პირობით შეთანხმებული მიზნის მიუღწევლობა, ითვლება უსაფუძლოდ გადაცემულად და შესაძლებელია მისი უკან გამოთხოვა“.³⁸

ზემოთ აღნიშნულს შეიძლება დავამატოთ, იმისთვის რომ კაუზამ (მიზანი) ქონებრივმა გადაცემამ მოიპოვოს სამართლებრივი საფუძვლის შინაარსი; ის უნდა დადგენილ იქნას ნამდვილი იურიდიული ფაქტის (ხელშეკრულების ან სხვა გარიგების, ადმინისტრაციული აქტის და ა. შ) ან კანონის შესაბამისი დადგენილებით. ამკარაა, რომ სახეზე უნდა იყოს ერთდროულად ორი ელემენტი:

³⁸ Райнер Г. Деривативы и право, Волтерс Клувер, 2005, С.133-134.

1. ქონებრივი გადაცემით ეკონომიკური მოგების მიღების მიზანი;

2. იურიდიული ფაქტი ან სამართლებრივი ნორმები, რომელიც ლეგიტიმაციას უკეთებს ეკონომიკურ მიზანს - რომელიც აუცილებელია, იმისათვის, რომ ერთი პირის ხარჯზე მეორე პირის გამდიდრება იყოს საფუძვლიანი და კანონიერი.

გსკ-ის 26 თავის 812 პარაგრაფის გარდა, თავმოყრილია მთელი რიგი სამართლებრივი ნორმები რომლებიც არეგულირებენ უსაფუძვლო გამდიდრებიდან წარმოშობილ ცალკეული სახის ვალდებულებებს.

საკმაოდ მალე ცხადი გახდა, რომ გსკ-ის 812 პარაგრაფით დადგენილი გენერალური კონდიქციური სარჩელის აბსტრაქტული შინაარსი, იქნებოდა უსიცოცხლო და აზრს მოკლებული თუ არ მოხდებოდა მისი მორგება თითოეულ კონკრეტულ შემთხვევაზე. გერმანული იურისპრუდენციისათვის პრობლემა გახდა იმ შემთხვევათა იდენტიფიცირება, რომელიც მოექცეოდა 812 პარაგრაფის რეგულირების ქვეშ. ეს ამოცანა შესრულებულ იქნა ცალკეული ცივილისტიკების მიერ, ეყრდნობოდნენ რა გსკ-ის 26 თავს, შეიმუშავეს კონდიქციათა ტიპოლოგია, რომელსაც სასამართლო პრაქტიკაში საყოველთაო აღიარება მოყვა და ხშირად გამოიყენებოდა.³⁹

XX საუკუნის დასაწყისში გერმანელი ცივილისტი ფრენც შულცი შეეცადა უსაფუძვლო გამდიდრებიდან წარმოშობილი ვალდებულებები დაეხასიათებინა, გამოდიოდა რა სამართალდარღვევის ცნებიდან. შულცი მიიჩნევდა, რომ ეს ვალდებულება წარმოიშობოდა არაკანონიერი აქტის საფუძველზე - სხვა პირის კანონით დაცული ინტერესის უკანონო ხელყოფით (Eingriff) და შესაბამისად ის უსაფუძ-

³⁹ Johnston D. Zimmermann R. Unjustified Enrichment: Surveying the Landscape// Unjustified Enrichment: Key Issues in Comparative Perspective / Ed. by David Johnson and Reinhard Zimmermann. Cambridge University Press, 2002. P 4; Zimmermann R. The Law of Obligations. Roman Foundations of the Civilian Tradition. N. Y.: Oxford University Press, 1996., P.889-891.

ვლო გამდიდრების ინსტიტუტს დელიქტური სამართლის ქვესახედ განიხილავდა. სხვა მეცნიერმა - ვალტერ ვილბურგმა რამდენიმე წლის შემდეგ განახორციელა უსაფუძვლო გამდიდრების შემთხვევათა კვლევა, რის შედეგადაც ის ერთმანეთისაგან მიჯნავდა არარსებული, ბათილი გარიგების საფუძველზე (Leistungskondiktion) და სხვა საფუძველით (Nichtleistungskondiktion) წარმოშობილ ვალდებულებებს.⁴⁰

ფ. შულცისა და ვ.ვილბურგის იდეები საფუძვლად დაედო კონდიქციურ სარჩელთა ორიგინალურ ტიპოლოგიას, რომელიც შემუშავდა ცნობილი ცივილისტის ერნსტ ფონ კამმერერას მიერ.⁴¹ საკუთარ სისტემის შემუშავებისას, ის მხედველობაში იღებდა ვილბურგის დიხომეტრიულ დაყოფას, ხოლო მეორეს მხრივ შულცის შეხედულებას, რომ უსაფუძვლო გამდიდრება - სხვა პირის კანონით დაცული ინტერესის უკანონო ხელყოფაა (Eingriffskondiktion). შემდგომში მან დაადგინა განსხვავება სხვისი ქონების გამოუჯობესებაზე განწული ხარჯების (Verwendungskondiktion) და სხვა პირის ვალდებულების დაფარვის (Rückgriffskondiktion) შემთხვევებზე.

ამგვარად, ახალმა სისტემატიზაციამ მოიცვა უსაფუძვლო გამდიდრების შემთხვევათა ყველა ტიპიური მოდელი, რაც მხარდაჭერილი იქნა იურიდიული მეცნიერების მიერ. კონდიქციური სარჩელების ვილბურგი-კამმერერას ტიპოლოგია ასევე მიღებულ იქნა გერმანული სასამართლო პრაქტიკის მიერ. ფონ კამმერერა წერდა: "მხოლოდ მსგავსი ტიპოლოგიით და არა ზოგადი დახასიათებით შეიძლება განვსაზღვროთ უსაფუძვლო გამდიდრების სარჩელთა ფორმა და ფარგლები".⁴²

შედეგად თანამედროვე გერმანული კონდიქციური სარჩელთა ტიპოლოგია დადგენილია შემდეგი სახით. რო-

⁴⁰ Zimmermann R. Unjustified Enrichment: The modern Civilian Approach // Oxford Journal of Legal Studies. 1995. Vol. 15 N3. P. 405. (note 9).

⁴¹ Gallo P. Unjust Enrichment: A comparative Analysis // The American Journal of Comparative Law. Vol. 40 (1992). P. 442.

⁴² Цвайгерт К., Кетц Х., დასახ. ნაშ. გვ. 321.

გორც უკვე აღინიშნა გსკ-ის 812 პარაგრაფი აერთიანებს ქონების უსაფუძვლოდ შეძენას "სხვა პირის მიერ ვალდებულების შესრულებით" (durch die Leistung) და სხვა საფუძვლით (in sonstiger Weise). სწორედ უსაფუძვლო გამდიდრებისას სარჩელთა ძირითადი ტიპოლოგია ეფუძნება მათ დაყოფას „შესრულების კონდიქცია“ (Leistungskonditionen) და „არშესრულების კონდიქცია“ (Nichtleistungskonditionen).⁴³

შესრულების (Leistung) ქვეშ მოიაზრება სხვის ქონების გააზრებულად და მიზანმიმართულად გაუმჯობესება - ფულის გადახდა, ნივთზე საკუთრების უფლების გადაცემა, ხვა პირის ვალისაგან განთავსუფლება, სხვა პირის ვალის თავის თავზე აღება, მომსახურების განევა და ა.შ.⁴⁴ გსკ-ის 812.2 თანახმად შესრულებად განიხილება ხელშეკრულებით ვალის აღიარება ან უარყოფა. ამგვარად, აღნიშნულ შემთხვევებში უსაფუძვლო გამდიდრება წარმოიშობა პირის საკუთარი ქმედების საფუძველზე.

„შესრულების კონდიქციის“ ფარგლებში, იმისდა მიხედვით თუ რაში გამოიხატება უსაფუძვლო გამდიდრების მოთხოვნა, გამოყოფენ შემდეგ შემთხვევებს:

- თავდაპირველი შესრულების დაბრუნება სამართლებრივი საფუძვლის არ არსებობის გამო (გსკ-ის 812.1.1)
- როდესაც შესრულების მიზნის მიღწევა ვერ ხდება, ვინაიდან ვალდებულება არ არსებობს, მაგალითად ხელშეკრულების ბათილობის, ან იმ შემთხვევაში როდესაც განხორციელებული შესრულება არ შეესაბამება არსებული ვალდებულების შინაარსს.

- დაბრუნება შესრულებული ვალდებულების სამართლებრივი საფუძვლის მოგვიანებით გაუქმების შემთხვევაში

⁴³ Шанп Я. Основы гражданского право Германии, М. БЕК, 1996, С.89; Zimmermann R. Unjustified Enrichment: The modern Civilian Approach. P.405. (note 9).

⁴⁴ Медикус Д. Отдельные виды обязательств в Германском гражданском уложении //Проблемы гражданского и предпринимательского права Германии, М. БЕК, 1996, С.119; Цвайгерт К., Кетц Х., დასახ. ნაშ. გვ. 288.

(გსკ-ის 812.1.2), მაგალითად, მომავალში აღარ წარმოიშობა ვალდებულება, რომლის შესრულება წინმსწრებად განხორციელდა.

- დაბრუნება შედეგის მიუღწევლობის მიზეზით, რომლის შესრულებაც გათავლისწინებული იყო გარიგების შინაარსით (გსკ-ის 812.1), მაგალითად, როდესაც ქონების გადაცემა ხდება მზითვის სახით, ხოლო ქორწინება მოგვიანებით არ შედგება.

- დაბრუნება, როდესაც შესრულების მიზანი არასათანადოა და მიმღებმა დაარღვია კანონი ან ზნეობის ნორმები (გსკ-ის 817.1.1) - მაგალითია გამომძალველისთვის ფულის გადაცემა. როგორც დიტერ მედიკუსი აღნიშნავს „ასეთი მოთხოვნა წარმოიშობა მაშინ, როცა შემსრულებელი აღწევს მიზანს და იცის იურიდიული საფუძლის არარსებობის შესახებ“.⁴⁵

იმავდროულად შესრულების დაბრუნება გამორიცხულია იმ შემთხვევებში, როდესაც ვალდებულება შესრულებულია და შემსრულებელმა იცის ასეთი ვალდებულების უსაფუძვლობის შესახებ, ან ვალდებულებას ასრულებს მორალური წესებისა და ჩვეულების დაცვით (გსკ-ის 814).⁴⁶ ფრანგული სამართლისაგან განსხვავებით, სადაც პირი, რომელიც წარადგენს უსაფუძვლოდ გადახდილის უკან დაბრუნების სარჩელს, მას აწევს მტკიცების ტვირთი, ამტკიცოს, რომ გადახდა შეცდომით განახორციელა, გერმანიაში, კი პირიქით, მოპასუხემ კონდიქციური სარჩელისაგან დაცვის მიზნით უნდა ამტკიცოს, რომ მოსარჩელემ შესრულების ეტაპზე იცოდა ვალდებულების არ არსებობის შესახებ.⁴⁷

დაბრუნება დაუშვებელია იმ შემთხვევებშიც, როდესაც პირი, რომელმაც განახორციელა შესრულება, წინასწარ იცოდა შედეგის მიუღწევლობის შესახებ, ან არაკეთილსინდისერად ხელს უშლიდა მის დადგომას (გსკ-ის 815).

⁴⁵ Медикус Д. დასახ. ნაშ. გვ. 120-121.

⁴⁶ Цвайгерт К., Кетц Х., დასახ. ნაშ. გვ. 290.

⁴⁷ Медикус Д. დასახ. ნაშ. გვ. 121; Цвайгерт К., Кетц Х., დასახ. ნაშ. გვ. 289-290.

ამას გარდა, უკან დაბრუნებას არ ექვემდებარება, რაც გადაცემულ იქნა კანონისა და მორალური წესების სანაღმდეგოდ და შემსრულებელი თავად არის დამნაშევე ასეთ დარღვევაში (გსკ-ის 817.1.2). დაზარალებული თავის კონდიქციურ სარჩელს დააფუძნებს ბათილ გარიგებას, რომელიც გამოწვეულია მისი მხრიდან კანონის ან მორალური წესების დარღვევით. თუმცა უნდა აღინიშნოს რომ საკუთარი ბრალეული ქმედებისას მოთხოვნათა წარდგენა დაუშვებელია. ამგვარად გერმანიის სამართალი აღნიშნულ საკითხში, ისევე როგორც ფრანგული სამართალი იზიარებს რომის სამართალში დამკვიდრებულ აზრს *ex turpi causa non oritur actio* (სარჩელი არ შეიძლება წარმოშევას ამორალური და არაკანონიერი საფუძვლით). *nemo turpitudinem suam allegans audientus est* (არავინ არ მიდის სასამართლოში ჭყუიანი ხელებით).

უსაფუძლო გამდიდრების სრულიად განსაკუთრებული ჯგუფში, რომელიც ცნობილია „შესრულების კონდიქციის“ სახელწოდებით, შედის ისეთი შემთხვევები, რომელიც ე.წ აბსტრაქციის (*Abstraktionsprinzip*) პრინციპის წყალობით (რომელიც გერმანული სამართლის განსაკუთრებულ ნიშნად ითვლება) განსხვავებულ სამართლებრივ რეგულირების ქვეშ ექცევა. პირი, რომელიც ნივთის მესაკუთრე ხდება წარმოეშობა მოთხოვნის უფლება, მიუხედავად იმისა, ხელშეკრულება რომლის საფუძველზეც იგი წარმოიშვა, მოხდა მისთვის გადაცემა ან მოთხოვნის დათმობა, ბათილად იქნა ცნობილი.⁴⁸

ამ ტიპის ურთიერთობებში გერმანული მიდგომა წინააღმდეგობრივი ფრანგულთან მიმართებაში, სადაც პირი, რომელიც გადასცემს ნივთს ბათილი გარიგების (ანუ კაუზის - სამართლებრივი საფუძვლის არსებობის) საფუძველზე, ინარჩუნებს როგორც სავინდიკაციო, ასევე კონდიქციური სარჩელის წარდგენის შესაძლებლობას. გერმანულ სამართალში კი „აბსტრაქციის პრინციპის“ წყალობით სარჩელთა კონკურენცია გამოირიცხება, ვინაიდან პირი, რომელიც

⁴⁸ Цвайгерт К., Кетц Х., დასახ. ნაშ. გვ. 290.

კარგავს ნივთზე საკუთრების უფლებას, მოკლებულია სავინდიკაციო სარჩელის წარდგენის შესაძლებლობას.

გამონაკლისად ითვლება საკმაოდ იშვიათი შემთხვევები, როდესაც ყიდვა-გაყიდვის ხელშეკრულებიდან წარმოშობილი ვალდებულებასთან ერთად ბათილია ნივთზე საკუთრების უფლების გადაცემის შეთანხმება (მაგალითად ნივთის გადამცემი პირის ქმედუუნარობის შემთხვევაში). ამ შემთხვევაში სავინდიკაციო სარჩელთან ერთად შესაძლებელია წარდგენილ იქნეს კონდიქციური (ვალდებულებითი) სარჩელი მოსარჩელისათვის უსაფუძვლოდ ნივთზე დაკარგული მფლობელობის დასაბრუნებლად.⁴⁹ გერმანულ იურიდიულ მეცნიერებაში მას უწოდებენ - *condictio possessionis* (კონდიქციური მფლობელობა);⁵⁰ აღნიშნული სამართლებრივი მოვლენა ცნობილი იყო ჯერ კიდევ რომის სამართალში.

გერმანული სამართლის აღნიშნული სახის თავისებურება საკმაოდ აშკარად ვლინდება კონდიქციის კორექციულ ფუნქციაში, რასაც ხაზი გაესმის გერმანულ იურიდიულ მეცნიერებაში. იან შაპის მოსაზრებით: „შესრულების კონდიქცია ემსახურება „აბსტრაქციის პრინციპის“ კორექციას. ანალოგიური გზით მანფრედ ვენკშტერნი აღნიშნავს რომ გსკ-ის 812-822 პარაგრაფები „წარმოადგენს აბსტრაქციის პრინციპის საპირწონეს“.

უსაფუძვლო გამდიდრების ურთიერთობის მარეგულირებელი გერმანული მოდელის განასხვავება ფრანგულისაგან (რომანული), არის ის რომ გერმანიაში „შესრულების კონდიქცია“ ყოველთვის მიმართულია იმ პირის მიმართ ვინც მოსარჩელისგან შესრულება მიიღო კანონიერი საფუძვლის გარეშე, და არა იმ პირების მიმართ რომლებიც უსაფუძვლო შესრულებას იღებენ არაპირდაპირ. ამგვარად გერმანული სამართალი არ აღიარებს კონდიქციური ვალდებულების წარმოშობის შესაძლებლობას ე.წ არაპირდაპირ-

⁴⁹ Шант Я. დასახ. ნაშ. გვ. 91.

⁵⁰ Zimmermann R. The Law of Obligations. Roman Foundations of the Civilian Tradition. N. Y.: Oxford University Press, 1996., P. 840. (note 40).

რი გამდიდრების დროს, რაც წინააღმდეგობრივია ფრანგულ სამართალთან, სადაც მსგავსი მიზნების მისაღწევად გამოიყენება სარჩელი *de in rem verso*. მაგალითად, როდესაც სუბკონტრაქტორი სამშენებლო ფირმასთან დებს ხელშეკრულებას მესამე პირის სახლის შიდა რემონტის ჩატარებასთან დაკავშირებით, მოთხოვნის წარდგენა შესაძლებელია მხოლოდ ფირმის მიმართ, მესამე პირის წინაშე არ ხდება სარჩელის წარდგენა (რომელიც შეიძლება გამომდინარეობდეს ფირმასთან დადებული ხელშეკრულებიდან, მისი ბათილობის შემთხვევაში უსაფუძვლო გამდიდრებიდან). სუბკონტრაქტორი მესამე პირს ვერ წარუდგენს სარჩელს უსაფუძვლო გამდიდრების საფუძველზე, მაშინაც კი როდესაც სარემონტო სამუშაოების განხორციელებისას გამოყენებული იქნა ხარისხიანი მასალა და სახლის ღირებულება მნიშვნელოვნად გაიზარდა. მეცნიერთა მოსაზრებებზე დაყრდნობით, მსგავს შემთხვევებში გერმანელი მოსამართლეები საუბრობენ „ქონების გადაცემის პირდაპირ ქმედებაზე“ (*Unmittelbarkeit der Vermögensverheibung*): მოსარჩელის დანაკარგი და მოპასუხის მოგება ერთი გარიგების ფარგლებში უნდა წარმოიშვას.

„პირადაპირი ქმედების პრინციპის“ (*Unmittelbarkeitprinzip*) არსი მდგომარეობს იმაში, რომ პირი, დებს რა გარიგებას, ითვალისწინებს პარტნიორის კრედიტუნარიანობას და შესაბამისად მოსალოდნელი დანაკარგის რისკის მატარებელია, რომელიც შეიძლება წარმოიშვას, თუკი ეს მოლოდინები არ გამართლდება და კონტრაგენტი, რომელიც მიიღებს შესრულებას, განიცდის ფინანსურ სიძნელეებს, რაც ეწინააღმდეგება ხელშეკრულების საფუძველზე გადახდას. გერმანელი იურისტების აზრით მესამე პირის მიმართ მოთხოვნის წარდგენა, რომელიც მოსარჩელესთან არ არის ხელშეკრულებით დაკავშირებული, იქნება უსამართლო.⁵¹ ამგვარად გერმანიაში არაპირადაპირი შესრულების კონდიქციიდან წარმოშობილი ვალდებულების შესრულების მოთხოვნის წარდგენა ხდება როდესაც მოპასუხე პირდა-

⁵¹ Цвайгерт К., Кетц Х., დასახ. ნაშ. გვ. 290-291.

პირ მდიდრდება მოსარჩელის შესრულებით.

„არშესრულების კონდიქციის“ მნიშვნელოვან სახესხვაობას წარმოადგენს, და გამოიყენება უსაფუძლო გამდიდრების უკან დაბრუნების მოთხოვნების წარსადგენად, შესრულება, რომელიც მოსარჩელის ქმედების შედეგი კი არ არის, არამედ „რომელიმე სხვა სახით“ (in sonstiger Weise) დგება და მის ერთ-ერთ სახესხვაობად ითვლება ე.წ ხელყოფის კონდიქცია (Eingriffskondiktion).⁵²

აღნიშნული სარჩელის საფუძველზე გამდიდრების უკან დაბრუნება ხდება სხვა პირის უფლების ხელყოფისას (სხვისი ნივთის გამოყენება ან მისგან ნაყოფის მიღება მესაკუთრისა ან უფლების მატარებელი პირის თანხმობის გარეშე). საუბარია სხვა პირის ქონების არაუფლებამოსილ მომხმარებასა და გამოყენებაზე, ახალი ნივთის შექმნაზე სხვა პირის მასალის გამოყენებით, სხვა პირის გამოგონების გამოყენება, რომელიც დაცულია პატენტით და ა.შ.⁵³ თუკი ასეთი ხელყოფა ატარებს ბრალეულ ხასიათს, დაზარალებულს შეუძლია მოითხოვოს დანაკლისი დამრღვევისაგან დელიქტური სარჩელის საფუძველზე. თუმცა სხვა პირის უფლებში არაბრალეული ხელყოფის შემთხვევაში, რომლის შედეგედ მოგება იქნა მიღებული, გსკ-ის 812 პარაგრაფის საფუძველზე ხელმყოფი ვალდებულია უფლების მფლობელს აუნაზღაურს ეკვივალენტური ღირებულება.⁵⁴

„ხელყოფის კონდიქციას“ ადგილი აქვს, როდესაც არაუფლებამოსილი პირის მიერ ხდება სხვის ნივთის გასხვისება, რომლის შედეგად საკუთრების უფლება წარმოემობა კეთილსინდისურ შემძენს (გსკ-ის 892-902, 932-934 ან 2366 პარაგრაფებით), ხოლო პირს რომელსაც ეს უფლება გასხვისებამდე ეკუთვნოდა კარგავს მას. უსაფუძლო გამდიდრების ეს შემთხვევა რეგულირდება გსკ-ის 816.1.1 სპეციალური ნორმით, რომლის საფუძველზე ყოფილ მესაკუთრეს არაუფლებამოსილი პირისაგან აქვს ნივთის „გან-

⁵² Шапн Я. დასახ. ნაშ. გვ. 100.

⁵³ Медикус Д. დასახ. ნაშ. გვ. 123.

⁵⁴ Цвайгерт К., Кетц Х., დასახ. ნაშ. გვ. 292.

კარგვის შედეგად მიღებულის" უკან დაბრუნების მოთხოვნის უფლება („მიღებულის“ ქვეშ მოიაზრება განკარგვითი გარიგების საფუძველზე განხორციელებული შემხვედრი შესრულება). ხოლო, თუკი არაუფლებამოსილი პირი უსასყიდლოდ განკარგავს სხვის ნივთს, მაშინ კონდიქციური სარჩელი შესაძლებელია წარდგენილ იქნეს ნივთის შემძენის მიმართ (გსკ-ის 816.1.2), ვინაიდან როგორც მედიკუსი აღნიშნავს, ამ შემთხვევაში სავარაუდო შემოსავალი, რომელიც შეეძლო მიეღო განმკარგველ სუბიექტს, არ არსებობს.

„ხელყოფის კონდიქციის“ განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს არა მაშინ როდესაც ხდება საკუთრების უფლების დარღვევა, არამედ სხვა აბსოლიტური უფლებების ხელყოფის შემთხვევაში. მაგალითად, პირი, რომელიც დაარღვევს სხვის საპატენტო, სამრეწველო ნიმუშით ან სასაქონლო ნიშნით სარგებლობის უფლებას გსკ-სი 812 პარაგრაფის საფუძველზე ვალდებულია უფლების მფლობელს აუნაზღაუროს საყოველთაოდ მიღებული სალიცენზიო მოსაკრებელი. ეს ეხება, ასევე სახელისა და გამოსახულებაზე უფლების დარღვევის შემთხვევას. პირი, რომელიც ცნობილი მსახიობის გამოსახულებას ან სახელს გამოიყენებს მისი თანხმობის გარეშე საკუთარი პროდუქციის რეკლამირებისთვის, უნდა გადაიხადოს გარკვეული ფულადი თანხა უსაფუძვლო გამდიდრების საფუძველზე. ეს თანხა განისაზღვრება იმ ოდენობით რასაც მსახიობი ან მეწარმე მიიღებდა მისი სახელის ან გამოსახულების კომერციული მიზნით გამოყენების შედეგად.⁵⁵

დაბოლოს „ხელყოფის კონდიქცია“ შესაძლებელია წარედგინოს ქურდს, რომელიც სხვის ნივთს მიითვისებს. მან უნდა დაუბრუნოს მესაკუთრეს ნივთზე მფლობელობა, რომელიც მოპოვებულ იქნა სხვისი საკუთრების უფლების ხელყოფის შედეგად. ასეთი მფლობელობის კონდიქცია (*condictio possessionis*), რომელიც არსებობს „ხელყოფის კონდიქციის“ სახით ამ ეტაპზე არსებობს როგორც ვინდ-

⁵⁵ Цвайгерт К., Кетц Х., დასახ. ნაშ. გვ. 294.

იკაცის (გსკ-ის 985), დელიქტური (გსკ-ის 823) და მფლობელობითი (გსკ-ის 861) სარჩელების ალტერნატივა - ეს კიდევ ერთი შემთხვევაა როდესაც გერმანული სამართალი უშვებს სხვადასხვა სამართლებრივ ბუნების მოთხოვნათა კონკურენციის შესაძლებლობას.⁵⁶

„არშესრულების კონდიქციითა“ შორის გერმანული სამართალი გამოყოფს რეგრესული კონდიქციის ცალკე სახეს (Rückgriffskondiktion), რომელიც წარედგინება იმ პირს ვისი ვალიც მოსარჩელემ გადაიხადა; „გამოყენების (დანახარჯების) კონდიქცია“ (Verwendungsgskondiktion) - სხვისი ქონების გაუმჯობესებაზე განეული ხარჯების დაბრუნება, ასევე სხვა შემთხვევებს.⁵⁷

უსაფუძვლო გამდიდრების საფუძველზე წარდგენილი კონდიქციური მოთხოვნის ფარგლები დადგენილია გსკ-ის 818 პარაგრაფით, რომლის თანახმად უკან დაბრუნებას უსაფუძვლოდ მიღებული ქონების გარდა ექვემდებარება მისი სარგებლობით მიღებული ნაყოფი (რომელშიც გსკ-ის 100 პარაგრაფით მოიაზრება ნაყოფი და მოგება, რომელიც მიღებულია ნივთის ან უფლების სარგებლობით). ქონების ნატურით დაუბრუნებლობის შემთხვევაში უნდა დაბრუნდეს მისი ღირებულება.

გერმანიის სამართლით უსაფუძვლო გამდიდრებიდან წარმოშობილი ვალდებულების განსაკუთრებული თავისებურებაა, რომ პირი თავისუფლდება უსაფუძვლოდ მიღებულის უკან დაბრუნებისაგან (ან ღირებულების ანაზღაურებისაგან) თუკი პირი „უკვე ველარ იღებს მოგებას“ (გსკ-ის 818.3). გერმანელი კანონმდებლის იდეა მდგომარეობს იმაში, რომ მოპასუხეს არ უნდა დააწვეს უსაფუძვლო გამდიდრების შემთხვევაში ნივთის უკან დაბრუნების ტვირთი, თუკი ეს გარემოება იწვევს დანაკარგებს. გერმანელი სამართალმცოდნეების მიერ უსაფუძვლო გამდიდრება განიხილება როგორც დადებითი მიჯნა სამართლებრივი

⁵⁶ Шанн Я. დასახ. ნაშ. გვ. 102.

⁵⁷ Johnston D. Zimmermann R. დასახ. ნაშ. გვ. 4; Медикус Д. dasax. naS. gv. 125; Шанн Я. დასახ. ნაშ. გვ. 90.

საფუძვლის გარეშე მიიღებულ ყველა სახის მოგებასა და მასთან დაკავშირებული ყველა ხარჯს შორის. ამიტომ უსაფუძვლოდ გამდიდრებული მთლიანად ან ნაწილობრივ თავისუფლდება ვალდებულებისაგან, თუკი მის მიერ მიღებული ნივთი განადგურდა, გაიხარჯა ან მასთან დაკავშირებით დადგა ზიანი.⁵⁸

თუმცა ამგვარი შეღავათები მოქმედებს იმ პერიოდის განმავლობაში, ვიდრე გამდიდრებული კეთილსინდისერად არის დაბნეული მიღებული ქონების სამართლებრივ საფუძველთან დაკავშირებით და ყველა შემთხვევაში ქარწყლდება მის მიმართ წარდგენილი კონდიქციური სარჩელით (გსკ-ის 818.4; 819).

გსკ-ის 822 პარაგრაფის თანახმად თუკი მიმღები უსასყიდლოდ გადასცემს მიღებულს მესამე პირს და ამით წყდება მიმღების ვალდებულება უსაფუძვლო გამდიდრების უკან დაბრუნების, მესამე პირი ვალდებულია დააბრუნოს ისე თითქოს მან კრედიტორის მხრიდან შესრულება უსაფუძვლოდ მიიღო.

„ხელყოფის კონდიქციის“ საშუალებით მოთხოვნის ფარგლების დადგენისას ხდება სხვისი ქონების სარგებლობით მიღებული შემოსავლის გათვალისწინება, მაშინაც თუ მოპასუხე დაამტკიცებს, რომ თავად უფლების მფლობელს არ შეეძლო და არც ისარგებლებდა.

დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას, რომ გერმანიაში უსაფუძვლო გამდიდრებამ თავისი ასახვა ჰპოვა გენერალურ კონდიქციურ სარჩელის სახით, რომელიც ეფუძნება გსკ-ის 812 პარაგრაფს. სასამართლოს მიერ, თითოეულ კონკრეტულ შემთხვევაში, სარჩელთა ტიპოლოგიის გზით, ხდება სამოქალაქო ბრუნვის მონაწილეთა დარღვეული ქონებრივი ინტერესების აღდგენა, რომელიც შემუშავებულია გერმანული იურიდიული მეცნიერების მიერ. გსკ-ის 812 პარაგრაფით მიღწეული საკანონმდებლო გადაწყვეტილება გახდა თვალსაჩინო მაგალითი გერმანული სამართლებრივ ოჯახში შემავალი სხვა ქვეყნებისათვის.

⁵⁸ Цвайгерт К., Кетц Х., დასახ. ნაშ. გვ. 343-344.

2.2 შვეიცარია - ungerechtfertigte Berecherung

შვეიცარიის სამოქალაქო სამართლის განვითარებაზე უდიდესი გავლენა იქონია გერმანულმა მეცნიერებამ. თუმცა შვეიცარიელი მეცნიერ-იურისტები არ ნავიდნენ გერმანული მართლწესრიგის ბრმად გადმოღების გზით, არამედ აიღეს მისი ფორმირების ძირითადი პრინციპები, გერმანიის უარყოფითი და დადებითი გამოცდილების გათვალისწინებით, რითაც შეინარჩუნეს საკუთარი სამართლებრივი სისტემის ორიგინალურობა. 1907 წელს მიღებულ იქნა შვეიცარიის სამოქალაქო კოდექსი (შემდგომში - შსკ), რომელიც გახდა კერძო სამართლის პირველი ერთიანი კოდიფიკაციის აქტი, რითაც შვეიცარიელმა კანონმდებელმა უარი თქვა კერძო სამართლებრივი ურთიერთობის ცალკე სამოქალაქო და სავაჭრო კოდექსებით მოწესრიგებაზე. უსაფუძვლო გამდიდრების მომწესრიგებელი ნორმები თავმოყრილია 1881 წლის ვალდებულებითი სამართლის კანონში, 1911 წელს მისი ახალი რედქციის დამტკიცების შემდეგ ის გახდა შვეიცარიის სამოქალაქო კოდექსის მე-5 წიგნი, თუმცა გააჩნია საკუთარი სტრუქტურა და ნორმათა ნუმერაცია.⁵⁹

1911 წლის შვეიცარიის ვალდებულებითი სამართლის კანონში (შემდგომში - შვსკ) გერმანიის სამოქალაქო კოდექსისაგან განსხვავებით, უსაფუძვლო გამდიდრების ნორმები (ungerechtfertigte Berecherung) განთავსებულია შვსკ-ის „ზოგადი დებულებების“ პირველ თავში - „ვალდებულებათა წარმოშობა“ რომლის პირველი „ზოგადი ნორმები ხელშეკრულებათა შესახებ“ და მეორე ნაწილის - აკრძალული ქმედებები (დელიქტების) შემდეგ მოცემულია მესამე ნაწილი „უსაფუძვლო გამდიდრებიდან წარმოშობილი ვალდებულებები“. რომელსაც დათმობილი აქვს 62-67 მუხლე-

⁵⁹ Цвайгерт К., Кетц Х., დასახ. ნაშ. გვ. 256.

ბი, რომელიც გსკ-ის 26 თავისაგან არსებითად განსხვავდება მისი სტრუქტურით. გამოყოფენ შემდეგ ქვესახეებს:

A. „მითითებები“, რომელშიც შედის 62-63 მუხლები;

B. „დაბრუნებას დაქვემდებარებული ქონების მოცულობა“, 64-65 მუხლები (ეხება კონდიქციური ვალდებულებების შინაარსს);

ჩ. „დაბრუნების მოთხოვნის დაუშვებლობა“ 66 მუხლი (გარემოებები, რომლებიც უსაფუძვლოდ გადაცემულის უკან დაბრუნებას გამორიცხავს);

D. „ხანდაზმულობა“ 67 მუხლი (უსაფუძვლო გამდიდრების მოთხოვნასთან დაკავშირებული სპეციალური ხანდაზმულობის ვადები). თავად შვეიცარიის სამართლის კონდიქციურ ვალდებულებათა მარეგულირებელი ნორმები, პრინციპულად არ განსხვავდება გერმანული სამართლისგან, გარდა ზოგიერთი გამონაკლისი შემთხვევისა.

შვსკ-ის 62 მუხლში მოცემულია უსაფუძვლო გამდიდრების დაბრუნების ვალდებულების ზოგადი ნორმა (მუხლს ასეც ქვია - „ზოგადი დებულება“): „ის ვინც გაუმართლებელი გზით გამდიდრება სხვა პირის ქონების ხარჯზე, ვალდებულია მიღებული უკან დააბრუნოს. კერძოდ, ეს ვალდებულება წარმოიშობა მაშინ როდესაც ვინმე სამართლებრივი საფუძვლის გარეშე ან სამართლებრივი საფუძვლით, რომელიც არ განხორციელდა ან მოგვიანებით გაქარწყლდა, მიიღებს რაიმე სახის სარგებელს“. როგორც ვხედავთ აღნიშნული ნორმა თავისი შინაარსით გსკ-ის 812 პარაგრაფის ანალოგიურია, რაც ცალსახად მიუთითებს შვეიცარიის კანონმდებლობაში გენერალური კონდიქციური სარჩელის მოდელის არსებობას. მიუხედავად იმისა, რომ შვეიცარიელმა კანონმდებელმა რომანული სამართლის ოჯახში შემავალი ქვეყნების კანონმდებლობის მაგალითზე საკანონმდებლო დონეზე მოაწესრიგა სავარუდო ვალის (Zahlung einer Nichtschuld) გადახდის ცნება (შვსკ-ის 63) მას არ მიენიჭა უსაფუძვლო გადახდილის უკან დაბრუნების სარჩელს დამოუკიდებელი სახე და განიხილება როგორც უსაფუძვლო გამდიდრების ზოგად სარჩელს

დაქვემდებარებული კერძო შემთხვევა.

შვსკ-ის 63 მუხლის თანახმად „თუკი ვინმე არარსებულ ვალს ნებაყოფლობით გადაიხდის, მას დაბრუნების მოთხოვნის უფლება აქვს მხოლოდ იმ შემთხვევაში თუ დაამტკიცებს, რომ გადახდის ვალდებულების შესრულებისას ის შცდომაში იყო შეყვანილი“. თავად გადახდის ცნებას შვეიცარიელი სამართალმცოდნეები იმავე შინაარს უკავშირებენ რაც გერმანულ სამართალში აქვს ტერმინს Leistung. უნდა აღინიშნოს, გსკ-ისაგან განსხვავებით, პირი, რომელიც ითხოვს უსაფუძვლოდ გადახდილის უკან დაბრუნებას, მსგავსად სსკ-ისა მას ეკისრება მტკიცების ტვირთი, რომ ვალის გადახდის ეტაპზე ის შცდომაში იყო შეყვანილი. შვეიცარიის კანონმდებლობით უსაფუძვლოდ გადახდილის უკან დაბრუნების მოთხოვნა შესაძლებელია მაშინაც როდესაც შცდომა უმნიშვნელოა - შცდომა უფლებაში ან შცდომა დაშვებულია უხეში გაუფრთხილებლობით.⁶⁰

იმავე 63 მუხლში საუბარია დაბრუნების დაუშვებლობაზე იმ შემთხვევებში, როდესაც გადახდა განხორციელებულია ხანდაზმული ან მორალური ვალდებულების საფუძველზე. გარდა ამისა დადგენილია, რომ ეს წესები არ ვრცელდება როდესაც არასათანადო ვალის გადახდა პირს ეკისრება დადგენილების ან გაკოტრების სამართლის საფუძველზე.

შვსკ-ის 66 მუხლი მოიცავს იმავე წესს, რაც გადმოცემულია გსკ-ის 817.1.3 პარაგრაფში, კერძოდ დაბრუნება დაუშვებელია „რაც გადახდილ იქნა სამართალდარღვევის ან ამორალური შედეგის მიღწევის მიზნით“.

უსაფუძვლოდ გამდიდრების სახით დაბრუნებას დაქვემდებარებული ქონების მოცულობას განსაზღვრავს შვსკ-ის 64-65 მუხლები. 64 მუხლის თანახმად ანაზღაურება ვერ იქნება მოთხოვნილი, თუკი მოთხოვნის ეტაპზე სახეზე არ არის გამდიდრება, გარდა იმ შემთხვევებისა თუ არ იქნება დამტკიცებული, რომ ქონება როგორც გამდიდრება, იქნა გაყიდული, გამდიდრებული პირი მოქმედებდა არაკეთილ-

⁶⁰ Цвайгерт К., Кетц Х., დასახ. ნაშ. გვ. 289-290.

სინდისერად და უნდა ცოდნოდა დაბრუნების აუცილებლობის შესახებ. 65 მუხლი აწესრიგებს უსაფუძვლო გამდიდრებისას შემხვედრი მოთხოვნების დაკმაყოფილებისას - აუცილებელი და სასარგებლო დანახარჯების ანაზღაურების საკითხს. ხარჯების ანაზღაურების მოცულობა შეზღუდულია დაბრუნების ეტაპზე ქონების გაზრდილი ღირებულებით. 65 მუხლი საფუძველზე უსაფუძვლოდ გამდიდრებულს ენიჭება უფლება, დაიტოვოს ის გაუმჯობესება, რომელიც მის მიერ არის ნაწარმოები და დაბრუნების ეტაპზე შესაძლებელია მისი ქონებიდან გამოყოფა.

და ბოლოს 67 მუხლი აწესრიგებს უსაფუძვლო გამდიდრებასთან დაკავშირებით ხანდაზმულობის ვადების შემცირების საკითხს. ეს ნორმა არის შვეიცარიის კიდევ ერთი განმასხვავებელი ნიშანი გერმანული კანონმდებლობისგან. ხანდაზმულობის ვადის დენა იწყება მას შემდეგ რაც დაზარალებული შეიტყობს მოთხოვნის არსებობას, თუმცა მოთხოვნა ქარწყლდება მისი წარმოშობიდან 10 წლიანი ხანდაზმულობის ვადის გასვლის შემდეგ.

რაც შეეხება სავინდიკაციო და კონდიქციურ სარჩელთა ურთიერთმიმართების პრობლემას, როდესაც გარიგება რომლის საფუძველზეც მოხდა ნივთის გადაცემა აღმოჩნდება ბათილი, შვეიცარიის კანონმდებლობა გერმანულისაგან განსხვავებულად აწესრიგებს აღნიშნულ საკითხს. საქმე იმაშია, რომ შვეიცარიის სამართალმა არ აღიარა „აბსტრაქციის პრინციპი“ - ნივთზე საკუთრების უფლების გადაცემისათვის აუცილებელ პირობად გარიგების ნამდვილობა მიიჩნევა. ამიტომ გამყიდველმა რომელმაც ბათილი გარიგების საფუძველზე გადასცა შემძენს ნივთი რჩება მის მესაკუთრედ და ინარჩუნებს ნივთის სავინდიკაციო ტიპის სარჩელის მეშვეობით გამოთხოვის შესაძლებლობას. ამასთან, მოსარჩელე კარგავს მოთხოვნათა არჩევის შესაძლებლობას იმ შემთხვევაში, როდესაც გამყიდველმა უკვე გაასხვისა ნივთი კეთილსინდისერ შემძენზე, რომელიც აღნიშნული საფუძველზე ხდება ნივთის მესაკუთრე. ამ შემთხვევაში გამყიდველი შემძენს მხოლოდ კონდიციური ტიპის

სარჩელს წარუდგენს.⁶¹

vilburgi-fon kammereras კონდიქციათა გერმანული ტიპოლოგია შვეიცარიული სამართლებრივი მეცნიერების მიერ აღიარებულ იქნა სახეშეცვლილი სახით. მაგალითად შვეიცარიელი მეცნიერი იუგენ ბუხერი გამოყოფს უსაფუძვლო გამდიდრების სამ შემთხვევას, რომელსაც შეესაბამება საკუთარი კონდიქციური სარჩელი:

- უსაფუძვლო გამდიდრება, რომელიც წარმოიშვა მოსარჩელის ქმედებით, როდესაც მან შესრულება განახორციელა სამართლებრივი საფუძვლის გარეშე (*Leistungskondiktion*);

- უსაფუძვლო გამდიდრება, რომელიც წარმოიშვა მოპასუხის ქმედებით, რომელმაც მოგება მიიღო სხვისი უფლების უკანონო ხელყოფის გზით (*Eingriffskondiktion*);

- უსაფუძვლო გამდიდრება, რომელიც წარმოიშვა შემთხვევის საფუძველზე ანუ მოსარჩელისა და მოპასუხის ქმედებისაგან დამოუკიდებლად (*Zufallskondiktion*).⁶²

დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას, რომ შვეიცარიელმა კანონმდებელმა უსაფუძვლო გამდიდრების მოდელი ააგო გერმანიის გენერალური კონდიქციური სარჩელის საფუძველზე. არარსებული ვალის შეცდომით უსაფუძვლოდ გადახდილის უკან დაბრუნების შემთხვევა განიხილება, როგორც ზოგად სარჩელს დაქვემდებარებული კერძო შემთხვევა.

2.3 საბერძნეთი - *Restitution in Greece*

საბერძნეთი 1821-1829 წლის რევოლუციის შედეგად განთავისუფლდა თურქეთის ბატონობისაგან. დამოუკიდებელი სახელმწიფოს ჩამოყალიბებას საფუძვლად დაედო თავდაპირველად უშუალოდ ბიზანტიური იმპერიის

⁶¹ Цвайгерт К., Кетц Х., *დასახ. ნაშ. გვ. 290.*

⁶² Bucher E. *Law of Contracts // Introductions to Swiss Law 3 ed // Ed By f Dessemontet and T. Ansay. Hague; Boston; London: Kluwer /Schultthes, 2004. P.119.*

სამოქალაქო კანონმდებლობა (ვინაიდან რომის იმპერიის დაყოფის შემდეგ სწორედ საბერძნეთი გახდა დასავლეთ რომის (ბიზანტიის) იმპერიის ცენტრი, სადაც 528-533 წლებში განხორციელდა რომის სამართლის სრული კოდიფიკაცია *Corpus iuris civilis*). საბერძნეთის მიერ დამოუკიდებლობის მოპოვების შემდეგ ათწლეულების განმავლობაში ხდებოდა ბიზანტიური სამოქალაქო სამართლის შევსება სხვადასხვა კანონებით, რომლებიც არეგულირებდა სხვადასხვა სამართლებრივ ინსტიტუტებს ევროპულ სახელმწიფოთა სამოქალაქო სამართლის გავლენით - პირველრიგში გერმანიისა და საფრანგეთის.

იუსტინიანეს რომის სამართლის ძლიერი გავლენით საბერძნეთის სამოქალაქო სამართალზე გერმანული და ფრანგული სამართლებრივი ტრადიციების კონკურენცია გერმანიის პანდექტური მეცნიერების გამარჯვებით დასრულდა. ამას ადასტურებს საბერძნეთის სამოქალაქო კოდექსის აგებულება, რომელიც მიღებულ იქნა 1940 წელს და ძალაში შევიდა 1946 წელს (შემდგომში საბ. სკ), რომელიც გსკ-ის მსგავსად აგებულია პანდექტურ სისტემაზე და შედგება ხუთი წიგნისაგან: „ზოგადი პრინციპები“, „ვალდებულებითი სამართალი“, „საკუთრების უფლება“, „საოჯახო სამართალი“, „მემკვიდრეობითი სამართალი“.⁶³ თუმცა ფრანგული სამართლის გავლენას უკვალოდ არ ჩაუვლია ბერძნულ კერძო სამართალზე - საბერძნეთში სავაჭრო ურთიერთობები დღემდე წესრიგდება საფრანგეთის 1806 წლის სავაჭრო კოდექსით, რომელშიც 1835 წლიდან ახალბერძნულ ენაზე შედის მნიშვნელოვანი ცვლილებები.

უსაფუძვლო გამდიდრების ნორმები შედის საბ.სკ-ის მეორე წიგნის „ვალდებულებითი სამართალი“ XXXVIII თავში - 904-913 მუხლები.

აღნიშნული თავი იწყება უსაფუძვლო გამდიდრების ზოგადი ნორმით: „პირი, რომელიც სხვა პირის ქონების გადაცემით ან სხვა პირის ხარჯზე გამდიდრდება სამართ-

⁶³ Christodoulou D.P. Introduction to the Grekk legal System // www.jurist.law.pitt.edu/world/greececor2.htm.

ლებრივი საფუძვლის გარეშე, ვალდებულია დააბრუნოს მიღებული მოგება. ეს ვალდებულება წარმოიშობა მაშინ როდესაც, ხდება არასათანადოდ ვალდებულების შესრულება, შესრულება იმ მიზნით, რომელიც არ იქნა მიღწეული ან შეწყვიტა არსებობა, ან შესრულება განხორციელდა კანონსაწინააღმდეგო ან ამორალური გზით (საბ.სკ-ის 904.1). ამგვარად ბერძნულ სამართალში კანონმდებელმა ამგვარად განამტკიცა გენერალური კონდიქციური სარჩელის მოდელი. როგორც ბერძენის ცივილისტი - მარია კანელოპულო ბოტი აღნიშნავს: „უსაფუძლო გამდიდრებიდან წარმოშობილი ვალდებულება წარმოადგენს გენერალურ ვალდებულებას *ex lege*, პირად ვალდებულებას, რომელიც უშუალოდ კანონის საფუძველზე წარმოიშობა. ამ მოსაზრებით საბერძნეთში სხვა ქვეყნების მსგავსად, უსაფუძლო გამდიდრება დელიქტისა და ხელშეკრულებასთან ერთად, წარმოადგენს ვალდებულების წარმოშობის მესამე, საკმაოდ მნიშვნელოვან საფუძველს.“⁶⁴

საბ.სკ-ის 904 მუხლისა და გსკ-ის 812 პარაგრაფს შორის მსგავსება აშკარაა თუმცა არ შეიძლება არ ავლენივნოთ მათ შორის განსხვავება. როგორც ადრე აღინიშნა გსკ-სი 812.1.1 პარაგრაფში ერთმანეთისაგან იმიჯნება ქონების უსაფუძვლო შეძენა „სხვა პირის მიერ ვალდებულების შესრულებით“ და ვალდებულება, რომელიც წარმოიშვა „სხვა საფუძვლით“ (რასაც ეფუძნება გერმანულ სამართალში კონდიქციური სარჩელის მეცნიერული კლასიფიკაცია). საბ.სკ-ის 904.1 მუხლით ამგვარი კლასიფიკაცია არ არსებობს.

სხვა პრინციპული განსხვავება მდგომარეობს იმაში, რომ საბ.სკ-ის 904.1.2 მუხლი მოიცავს კონდიქციური ვალდებულებების წარმოშობის დეტალურ ჩამონათვალს, რომელიც ასეთი სახით ჯერ კიდევ იუსტინიანეს დისგესტებში არსებობდა: არასათანადო შესრულება, შესრულების მიზნის მიუღწევლობა, ასეთი წარმოდგენის შემდგომი გაქარწყლება, შესრულების უკანონო მიზანი ან ასეთი მიზნის ამორალ-

⁶⁴ Canellopoulou - Botti M. Restitution in Greece [//www.ucc.ie/law/restitution/archive/greek/commentary.doc](http://www.ucc.ie/law/restitution/archive/greek/commentary.doc). Text after note 1).

ურობა. უსაფუძვლო გამდიდრების დასახელებული ბოლო ორი შემთხვევა გსკ-ის 812 პარაგრაფის მიღმა აღმონდა და შეტანილია ცალკე 817 პარაგრაფში. საბ.სკ-ის იურიდიული ტექნიკის თვალსაზრისით უფრო მონესრიგებულადაა განლაგებული - 904.1 მუხლით მოცემულია ზოგადი ვალდებულება უსაფუძვლო გამდიდრების უკან დაბრუნების, ხოლო მეორე ნაწილში ჩამოთვლილია მასთან დაკავშირებული ყველა სპეციალური შემთხვევა (რითაც გამოირიცხება ვილბერგი-ფონ კამმერერას კონდიქციათა ტიპოლიგიის გამოყენების აუცილებლობა).

საბ.სკ-ის 904 მუხლის ძალით, როგორც გერმანული, ასევე ბერძნული სამართლის მიხედვით კონდიქციური სარჩელის წარდგენისათვის სახეზე უნდა იყოს შემდეგი წინაპირობები:

1. სხვა პირის ხარჯზე უსაფუძვლო გამდიდრების არსებობა. გამდიდრების ქვეშ მოიაზრება პირის ქონებრივი მდგომარეობის ნებისმიერის სახის გაუმჯობესება - რომელიც მიღებულია ნივთზე საკუთრების ან მფლობელობის, სხვა პირის მიმართ მოთხოვნის უფლების, სხვისი ნივთის სარგებლობის ან უფლების, მომსახურების ან სამუშაოს მიღებით.

2. გამდიდრების სამართლებრივი საფუძვლის არარსებობა. სამართლებრივი საფუძველი, რომლის არ არსებობა მოგების უკან დაბრუნების ვალდებულებას წარმოშობს, ბერძენი ცივილისტების მიერ განიმარტება, როგორც გარემოება, რომელიც ამართლებს გამდიდრების მიმღები პირისათვის საბოლოოდ შენარჩუნებას. არსებობს ასეთი მოსაზრების გამართლების სამი წყარო: ა. პირის ნება, ვის ხარჯზეც მოხდა გამდიდრება; ბ. შესრულების ნაცვლად შემხვედრი დაკმაყოფილება; გ. კანონი (ზოგიერთ შემთხვევებში მოგების მიღების ესა თუ ის საფუძველი დადგენილია კანონით).⁶⁵

ბერძნული სამართალში ცნობილი კონდიქციის მოქმედების ფარგლების შეზღუდვა ემთხვევა გსკ-ის მონეს-

⁶⁵ Canellopoulou - Borti M. Restitution in Greece, Text after note 6.

რიგებას. ასე მაგალითად საბ. სკ-ის 905 მუხლის თანახმად უსაფუძვლო შესრულების დაბრუნება გამორიცხულია, თუკი მიმღები დაამტკიცებს, რომ შემსრულებელმა იცოდა ვალის არ არსებობის შესახებ. ამგვარად, მსგავსად გსკ-ის 814 პარაგრაფისა და სხვა მსგავსი მართლწესრიგის, რომის სამართლის ტრადიციის გათვალისწინებით, ბერძნული სამართალში ცონდიცტიო ინდებიტი ურთიერთობებში სარჩელის დაკმაყოფილების აუცილებელ წინაპირობად ადგენენ ვალის გადახდისას მოსარჩელის შეცდომის ფაქტს. მსგავსად გერმანიისა, მოპასუხე, რომელსაც სურს უსაფუძვლოდ გადახდილის უკან დაბრუნების სარჩელისაგან თავი დაცვა, უნდა ამტკიცოს, რომ მოსარჩელემ ვალის გადახდის ეტაპზე იცოდა ვალდებულების არარსებობის შესახებ.

ანალოგიური გზით, გსკ-ის 814 მსგავსად, საბ.სკ-ის 906 მუხლით არასათანადო შესრულების საფუძველზე უკან დაბრუნების მოთხოვნის უფლება გამორიცხულია, თუ კერძო პირის მიერ შესრულება განხორციელდა მორალური ვალდებულების ან ჩვეულებიდან გამომდინარე.

საბ.სკ-ის 908 მუხლის საფუძველზე განისაზღვრება კონდიქციური ვალდებულების საფუძველზე უკან დაბრუნების ფარგლები. აღნიშნული ნორმის შინაარსი იდენტურია გსკ-ის 818.1 პარაგრაფის, მიმღებმა პირმა უნდა დააბრუნოს მიღებული ნივთი ან ზოგიერთ შემთხვევაში მის განადგურებისთვის მიღებული ანაზღაურება (მაგალითად, თუკი ნივთი მიმღების მიერ იქნა გახარჯული ან მესამე პირის მხრიდან განიცადა დაზიანება). მიმღები ვალდებულია დააბრუნოს უსაფუძვლოდ გადაცემული ნივთისგან მიღებული ნაყოფი.

საბ. სკ-ის 913 მუხლი შეიცავს გსკ-ის 822 პარაგრაფის ანალოგს, რომლის ძალით მესამე პირი ვალდებულია დაუბრუნოს დაზარალებულს უსასყიდლოდ მიღებული ნივთი.

დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას, რომ ბერძენმა კანონმდებელმა აღიარა უსაფუძვლო გამდიდრებიდან წარმო-

შობილი ვალდებულების მარეგულირებელი გერმანული მოდელი. საბერძნეთის სამოქალაქო კოდექსის ნორმები კონდიქციური ვალდებულებების რეგულირების ნაწილში გსკ-ის იდენტურია, მცირედი გამონაკლისებით.

თავი III. უსაფუძვლო გამდიდრება ანგლო-ამერიკულ სამართალში და შოტლანდიაში

3. რესტიტუციის ინსტიტუტი საერთო სამართალში

3.1 დიდი ბრიტანეთი - unjustified enrichment

ინგლისში უსაფუძვლო გამდიდრების (unjust enrichment, unjustified enrichment) ინსტიტუტი იურისტების მიერ პრინციპულად განიხილებოდა სხვა კუთხით, ვიდრე კონტინენტური ევროპის ქვეყნების სამართალში, რაც პირველ რიგში აიხსნება ისტორიული მიზეზებით და ინგლისის სამართლებრივი სისტემისათვის დამახასიათებელი პრეცედენტული ხასიათით. XX საუკუნის მეორე ნახევრამდე არ არსებობდა შესაბამისი სამართლებრივი ინსტიტუტი, ასევე შესაბამისი აღმნიშვნელი ტერმინი.

ისტორიულად ინგლისური სამართლისათვის დამახასიათებელია ისეთი სასარჩელო ფორმები, რომელიც ითვალისწინებს მოთხოვნას უსაფუძვლოდ მიღებულის უკან დაბრუნებას, რომელიც შეესაბამება კონტინენტურ სამართალში შესაბამის შემთხვევებს. ამასთან მათი უმრავლესობა ერთდროულად ემსახურებოდა სახელშეკრულებო ურთიერთობიდან გამომდინარე უფლებათა დაცვას. წარმოშობის დროის მიხედვით ყველაზე ადრეულად განიხილება „ვალის სარჩელი“ (action of debt), რომელიც გამოიყენებოდა ფულადი თანხის დაბრუნებისას სხვადასხვა საფუძველით, მათ შორის ხელშეკრულების საფუძველზე გადახდილის შემთხვევაში - „შემხვედრი დაკმაყოფილების გაქრობისას“ (failure of consideration) და „ანგარიშგების სარჩელი“ (action of account) - ხელშეკრულების ან შეცდომის საფუძველზე შესრულებულის მოთხოვნა, რომელიც არ იყო ნამდვილი შემხვედრი დაკმაყოფილების არ არსებობის გამო.

მოგვიანებით (XVI-XVII) ინგლისელი მოსამართლეების მიერ შემუშავებული იქნა სარჩელის უფრო მოქნილი და ხელსაყრელი ფორმა „თავის თავზე აღება“ (assumption) რომელიც აღმოცენდა დელიქტური სამართლის ფესვებზე, თუმცა თანდათანობით ვრცელდებოდა სახელშეკრულებო ურთიერთობებზე, მათ შორის ზემოთ დასახელებულ უსაფუძვლო გამდიდრების შემთხვევებზე. თავდაპირველად ამ ტიპის სარჩელი გამოიყენებოდა მხოლოდ ხელშეკრულებით გათვალისწინებული ვალდებულების დარღვევისას, მაგრამ XVI საუკუნეში ასეთი სარჩელის წარდგენისათვის საკმარისი იყო, რომ მოვალეს მკაფიოდ გამოეთქვა მზად ყოფნა ვალის დაბრუნებასთან დაკავშირებით.

1602 წლის სასამართლო გადაწყვეტილებით საქმეზე (Slades case) Assumpsit სასარჩელო ფორმა დაშვებული იყო ნებისმიერი ვალის დაბრუნების მოთხოვნისას, მაშინაც კი თუ მოვალის დაპირება ვალის დაბრუნების შესახებ მკაფიოდ არ იყო გამოხატული, თუმცა ამაზე დასკვნის გაკეთება შესაძლებელი იყო იურიდიული ფიქციის საფუძველზე, რომელიც ყოველთვის ეფუძნება საქმის გარემოებებს. აღნიშნულმა სასარჩელო ფორმამ მიიღო სახელწოდება Indebitatus assumpsit და ემსახურებოდა სარჩელთა თანდათანობით ტიპოლოგიას სხვადასხვა ფაქტობრივი გარემოებების არსებობის ფარგლებში.

პირველი მცდელობა ყველა ამ ტიპის სარჩელისათვის შექმნილიყო ერთიანი საფუძველი, განხორციელდა 1970 წელს მოსამართლე მენსფილდის მიერ საქმეზე Moses v. Masferlan. მოცემულ საქმეზე მოპასუხემ წერილობით თქვა უარი მოსარჩელისათვის, როგორც ინდოსანტისათვის საჩეკო რეგრესული მოთხოვნის დაკმაყოფილებაზე, მაგრამ მოგვიანებით დაარღვია მისი სიტყვა, გააპროტესტა თამასუქი და მოიპოვა გადაწყვეტილება, რომელშიც სასამართლომ განაცხადა, რომ არ უნდა იქნეს მხედველობაში მიღებული მოცემულ ვექსილთან დაკავშირებით მსგავსი შეთანხმებები. მოსარჩელემ თავის მხრივ მოპასუხეს წარუდგინა თანხის დაბრუნების მოთხოვნა სამეფო სა-

სამართლოში.

ცვაიგერტისა და კოტცის მიერ მოცემული გად-
ანყვეტილების კომენტარებისას აღინიშნა, რომ გად-
ანყვეტილებით ხდება დაბრუნება იმ ისტორიულ კავშირთან
რომელიც უსაფუძვლო გამდიდრებასა და სახელშეკრულე-
ბო სამართალს შორის არსებობდა. თუმცა როგორც ისი-
ნი კონსტანტირებენ, შემდგომი განვითარება წავიდა სხვა
მიმართულებით. თუკი ადრე სახელშეკრულებო ვალ-
დებულებიდან ფულის დაბრუნების ფიქცია განიხილებოდა
როგორც პროცესუალური ინსტრუმენტი, რომელიც იძლე-
ოდა შესაძლებლობას უსაფუძვლო გამდიდრების შედეგად
წარმოშობილი პრეტენზიის დაკმაყოფილების „თავის თავ-
ზე აღების (assumption) სარჩელის მიხედვით. XIX საუკუ-
ნის ნახევარში ინგლისის სასამართლო გამოდის ამ ჩარ-
ჩოებიდან და იწყებს ამ ფიქციის განხილვას, რომელმაც
მიიღო სახელწოდება „ნაგულისხმევი ხელშეკრულება“ (im-
plied contract), როგორც ნამდვილი საფუძველი უსაფუძვლო
გამდიდრების. ამგვარად უსაფუძვლო გამდიდრების შემთხ-
ვევების დანაწევრებამ შედეგად გამოწვია ისეთი ვალ-
დებულების წარმოშობა როგორიცაა „კვაზი ხელშეკრულე-
ბები“ (quasi- contract).

ინგლისის სასამართლო პრაქტიკაში, „ნაგულისხმევი
ხელშეკრულების“ თეორიამაც ვერ გამოწვია სერიოზო-
ლი წინსვლა რომელმაც თავის პიკს მიაღწია ლორდთა
პალატის გადაწყვეტილებაში საქმეზე Sinclair v. Brougham,
რომელიც განხილულ იქნა 1914 წელს. მოცემულ საქმეზე
შემნახველი სალარო, რომელიც აკრედიტებდა ინდივიდუ-
ალურ ბინათმშენებლობას, დაიწყო საბანკო ოპერაციების
წარმოება წესდების მიზნების საწინააღმდეგოდ (ultra vires).
რის შემდეგაც ის გაკოტრდა, მეანაბარებმა მოითხოვეს
თანხის დაბრუნება. ვინაიდან იმ დროს მოქმედი ინგლი-
სის სამართლის მიხედვით წესდება „ultra vires“ ითვლებოდა
იურიდიული ძალის არ მქონედ, მათ სარჩელი წარადგინეს
უსაფუძვლო გამდიდრების საფუძველზე. ლორდთა პალ-
ატამ სარჩელთა განხილვა გადადო, ვინაიდან ფულადი

თანხის დაბრუნების სარჩელს საფუძვლად ედო დაპირება, რომელიც კანონის ძალით ივარაუდებოდა. მოცემულ შემთხვევაში ნებისმიერი მსგავსი შეთანხმება, თუკის ის იქნებოდა გაცემული პირდაპირ გამოხატული ფორმით განიხილებოდა *ultra vires* (სანესდებო მიზნები) დარღვევად და ამიტომ არ იქნა მიჩნეული კანონიერად. „კანონს არ შეუძლია აიძულოს შესრულება *de jure* ფულადი ვალის დაბრუნებისას, იქნება ის მოთხოვნილი უსაფუძვლო გამდიდრებისა თუ სხვა გზით წარდგენილი სარჩელის საფუძველზე, თუკი ის *de facto* არ არის ნამდვილი“.⁶⁶

ანალოგიური გადანყვეტილება იქნა მიღებული 1912 წელს საქმეზე *Cowm v. Nield*. მოცემულ საქმეზე არასრულწლოვანი იღებდა ვალდებულებას მიენოდებინა საქონელი წინასწარი გადახდის საფუძველზე. შემძენი, დარწმუნდა რა რომ საქონლის პირველი პარტია იყო უხარისხო, უარი თქვა მასზე, მან მოითხოვა არასრულწლოვანის მიერ შესრულების შეწყვეტა და წარუდგინა მას სარჩელი წინასწარ გადახდილის დაბრუნების მოთხოვნით. სარჩელის საფუძველი იყო ხელშეკრულების დარღვევა, ის იქნა უარყოფილი, ვინაიდან მოპასუხის არასრულწლოვანების გამო ის იყო ბათილი. მოსამართლის აზრით ეს სარჩელიც გამომდინარეობდა ხელშეკრულებიდან და მის დაკმაყოფილება ასევე არ მოხდებოდა მოპასუხის არასრულწლოვანების გამო.

როგორც ვხედავთ, მხარეთა ქონებრივი ბალანსის დარღვევისას მისი აღდგენა არ მომხდარა სასამართლოს მიერ, და ეს ყველაფერი ხდებოდა ფორმალური მიზეზების გამო, რომელსაც დღეს ამერიკელი და ინგლისელი მეცნიერები საკმაოდ მართებულად უწოდებენ „კვაზიხელშეკრულების ბორკილებს“.

პარალელურად „კვაზისახელშეკრულებო“ სარჩელების განვითარებასთან ერთდ, რომელიც მიმდინარეობდა საერთო სამართლის (*common law*) სასამართლოებში, რომელიც

⁶⁶ Цвайгерт К., Кетц Х., Введение в сравнительное правоведение в сфере частного право В 2т./ пер. с нем. М., Международные отношения, 2000. С.305.

მუშავდებოდა სამართლიანი სამართლის (equity) საფუძველზე, ასევე შემუშავდა უსაფუძვლო გამდიდრების წინააღმდეგ ისეთი დაცვის სამართლებრივი საშუალებები, რომელთა შორის უნდა აღინიშნოს „ნაგულისხმევი მინდობილი საკუთრება“ (constractive trust), „სამართლიანი გირავნობის უფლება“ (equitable lien) და ასევე სარჩელები, რომლებიც ეფუძნება „სუბროგაციის დოქტრინას“ (doctrine of subrogation).⁶⁷

ინგლისური სამართლის განვითარების წინ გადადგმულ ნაბიჯად ამ ურთიერთობების მოწესრიგებისას გახდა 1966 წელს გამოცემული ინგლისელი იურისტების რობერტ გოფისა და გარეტა ჯოუნსის ფუნდამენტური ნაშრომი „The Law of Restitution“, რომლებიც საერთო სამართლის „კვაზი სახელშეკრულებო ვალდებულებიდან წარმოშობილი შემთხვევების გაანალიზების, განზოგადებისა და სისტემატიზაციის გზით მივიდნენ მყარ და არგუმენტირებულ დასკვნამდე, რომ ყველა ეს შემთხვევა ექვემდებარება საერთო უსაფუძვლო გამდიდრების დაუშვებლობის პრინციპს (principle of unjust enrichment). მათი შეხედულებები დაექვემდებარა კრიტიკას, ხოლო მათი პასუხი იყო შემდეგი, რომ ნაგულისხმევი ხელშეკრულების კონცეფციას ამ კონტექსტში არ ჰქონდა აზრი, რომელსაც საქმესთან არავითარი კავშირი არ აქვს და საქმის განხილვისას ინვევს ანაქრონიზმს“⁶⁸

აღნიშნული ნოვატორული წიგნის გამოცემის შემდეგ თავდაპირველად ინგლისის იურდიული მეცნიერებამ და მოგვიანებით სასამართლომ თანდათანობით გაიზიარეს ეს თვალთახედვა და საბოლოოდ უარყვეს კვაზიხელშეკრულების თეორია. მოხდა სამართლის დამოუკიდებელი მიმართულების აღიარება, რომელიც ეფუძნებო-

⁶⁷ Palmer G. E History of Restitution in Anglo -American Law / International Encyclopedia of Comparative Law. Vol. X. Restitution - Unjust Enrichment and Negotiorum Gestio. Tubingen, 1989. Ch.3.P.17-30.

⁶⁸ Goff R., Jones G. The Law of Restitution. London: Sweet & Maxwell, 1966.P.10.

და უსაფუძვლო გამდიდრების დაბრუნებას - რესტიტუციის სამართალი (law restitution), რომელიც განსხვავდებოდა სახელშეკრულებო და დელიქტური სამართლისაგან.⁶⁹

3.2 ამერიკის შეერთებული შტატები - Law of Restitution

ამერიკის შეერთებულ შტატებში რესტიტუციის სამართლის განვითარება მიმდინარეობდა ერთი მხრივ „კვაზიხელშეკრულებისა“ და მეორე მხრივ უფლების ბუნებითი სამართლის დაცვის გზით.⁷⁰ ამერიკულ სამართალში უსაფუძვლო გამდიდრების განვითარების თავისებურებანი განპირობებული იყო იმით, რომ უარყოფილი იქნა უსაფუძვლოდ მიღებულის დაბრუნება ნაგულისხმევი ხელშეკრულების (implied contract) საფუძველზე.

ამერიკულ სამართალში ახალი მიდგომის პირველ ნაშრომად 1893 წელს გამოცემული უილიამ ა. კინერის „კვაზიხელშეკრულების სამართალი“ „A Treatise on the Law of Quasi-Contracts“ ითვლება. დჟ. პალმერის აზრით „ის დაეხ-

⁶⁹ ანგლო-ამერიკულ სამართალში ტერმინი რესტიტუცია განისაზღვრება ორმაგი მნიშვნელობით - როგორც ვალდებულება, და როგორც სამართლებრივი დაცვის უნივერსალური საშუალება. პირველში მოიაზრება რესტიტუციული შინაარსის ვალდებულებები (უსაფუძვლო გამდიდრებიდან წარმოშობილი ვალდებულება) როგორც მატერიალურ - სამართლებრივი ვალდებულების დამოუკიდებელი სახე, დელიქტურ, სახელშეკრულებო და სხვა სახის ვალდებულებების გვერდით. მეორე გაგებით „რესტიტუცია“ აღნიშნავს მხარეთა მატერიალურ-სამართლებრივი დაცვის საშუალებას, რომელიც შესაძლებელია ეფუძნებოდეს სახელშეკრულებო, დელიქტურ და უსაფუძვლო გამდიდრებას და აშ. ანუ რესტიტუცია, როგორც უნივერსალური სამართლებრივი დაცვის საშუალება შესაძლებელია გამოყენებულ იქნეს არა მხოლოდ რესტიტუციული შინაარსის ვალდებულებებთან დაკავშირებით, არამედ სხვა სახის ვალდებულებებთან, როგორც მათი „თანამდევნი“ დაცვის საშუალება. Оса́кве К., Обязательства вследствие неосновательного обогащения в англо-американском праве: основополагающие принципы и правовая политика// Журнал российского права. 2005 № 7. С. 77-78.

⁷⁰ Palmer G. E დასახ. ნაშ. გვ.33.

მარა ამერიკელ მოსამართლეებს განთავისუფლებულიყვნენ წარმოდგენისაგან, რომ პასუხისმგებლობა კვაზიხელშეკრულების საფუძველზე საბოლოოდ მაინც ეფუძნება მათ შორის დადებულ ხელშეკრულებას". კინერი წერდა, რომ სამართლის მიერ დაპირების ფიქციის აღიარება მოხდა იმ ერთადერთი მიზნით, რომ სასარჩელო ფორმა გამოყენებულიყო იმ შემთხვევებშიც სადაც სინამდვილეში არავითარ გამდიდრებას არ ჰქონდა ადგილი". 1913 წელს გამოქვეყნდა სხვა ამერიკელი სამართალმცოდნის ფედერიკ კ. ვუდვარდის "The Law of Quasi -Contracts" მონოგრაფია, რომელშიც ავტორი ეწინააღმდეგებოდა „კვაზიხელშეკრულების საფუძველზე წარმოშობილ მოთხოვნას „რომელიც კანონის ძალით ივარაუდებოდა რომ იყო ხელშეკრულება“ (contract implied in law), მან განმარტა ეს მოთხოვნა, როგორც „მოვალის კანონიერი ვალდებულება, რომელიც მისი ნებისგან დამოუკიდებლად წარმოიშობა, რის შედეგად მიღებული მოგების უფლებამოსილება მას არ აქვს, მას ავალდებულებს განახორციელოს რესტიტუცია".⁷¹

1937 წელს ამერიკის სამართლის ინსტიტუტის მიერ გამოცემულ იქნა რესტიტუციის სამართლის ანალიზი (Restatement of the Law of Restitution - შემდგომში RLR), რომელიც შედგენილი იქნა პროფესორების უორრენ ა. სივეისა და ოსტინ ვ. სკოტის მიერ სასამართლო პრაქტიკის განზოგადების საფუძველზე, რომელიც ეხებოდა უსაფუძვლო გამდიდრების გამოთხოვას, როგორც საერთო სამართლის, ასევე ბუნებითი სამართლის მიხედვით.⁷² RLR დადგე-

⁷¹ Цвайгерт К., Кетц Х., დასახ. ნაშ. გვ. 307.

⁷² Restatement of the Law - არის სისტემატიზირებული მეცნიერულად ჩამოყალიბებული ფუძემდებლური პრინციპები, რომელიც ეხება სამართლის კონკრეტულ სფეროს და შემუშავებულია ამერიკის სამართლის ინსტიტუტის მიერ (რომელიც არის კერძო ორგანიზაცია დაკომპლექტებული ამერიკელი და ცნობილი უცხოელი იურისტების მიერ), ითვლება ამერიკული სამართლისათვის დამახასიათებელ თავისებურებად და არ აქვს ანალოგი რომანო-გერმანულ სამართალში. თანამედროვე ეტაპზე Restatement of the Law არსებობს სამართლის ყველა

ნილ იქნა ზოგადი პრინციპი „ერთი პირის უსაფუძვლო გამდიდრება სხვა პირის ხარჯზე ექვემდებარება რესტიტუციას“ (RLR 1).⁷³

შეიძლება გადაჭრით ითქვას, რომ თამადეროვე ანგლო-ამერიკულ სამართალში გამყარდა უსაფუძვლო გამდიდრების რესტიტუციის პრინციპი, და არა არასრულყოფილი კვაზიხელშეკრულების თეორია (საექვო ხელშეკრულების), რომელიც წარსულს ჩაბარდა, ვინაიდან ზოგიერთ შემთხვევაში ემსახურებოდა მხოლოდ ეკონომიკური ბალანსის აღდგენას.

ანგლო-ამერიკულ იურიდიული მეცნიერება რესტიტუციულ სარჩელებს ჰყოფს სამ ძირითად ჯგუფად.⁷⁴

პირველი ჯგუფი აერთიანებს რესტიტუციის იმ შემთხვევებს, როდესაც მოპასუხის მიერ მოგების მიღება მოხდა „მოსარჩელის მოქმედების შედეგად“ (from or by the act of plaintiff). მისი დაყოფა ხდება ოთხ ქვეჯგუფად: ა) მოსარჩელემ შესრულება განახორციელა შეცდომის საფუძველზე (mistake); ბ) მოსარჩელე მოქმედებდა იძულების ქვეშ (compulsion); გ) მოსარჩელე მოქმედებდა აუცილებლო-

სფეროსთვის - რესტიტუციის მსგავსად, ასეთივე სისტემატიზირებული ფორმითაა ჩამოყალიბებული ნორმები, რომლებიც არეგულირებენ სახელშეკრულებო, დელიქტურ და მინდობილ საკუთრებას (ტრასტს) და ა.შ Restatement of the Law არ აქვს სავალდებულო ხასიათი მოსამართლისათვის და არა ატარებს სამართლის წყაროს ფუნქციას, თუმცა სარგებლობს დიდი ავტორიტეტით და ფართოდ ხდება მისი გამოყენება და ციტირება კონკრეტული საქმის განხილვის დროს. ტერმინი „დადგენილი წესები“ არ უნდა გავიგოთ სიტყვასიტყვით მკაცრი იურიდიული შინაარსით, Restatement of the Law (სიტყვასიტყვითი განმარტებით - „სამართლის ფუძემდებლური პრინციპების მეცნიერული დებულებები“ თავისი შინაარსით არ ითვლება „კოდექსად“ ან „კომენტარად“ რომელიმე კანონის და არც „სამართლის დებულებებად“. Осаке К., დასახ. ნაშ. გვ. 80.

⁷³ თანამედროვე ეტაპზე არსებობს Restatement Second of the Law of Restitution (Unjust Enrichment) და მიმდინარეობს განხილვა მისი მესამე რედაქციის შექმნის მიზნით - Restatement Thirst of the Law of Restitution and Unjust Enrichment. Осаке К., С. 79.

⁷⁴ Goff R., Jones G. დასახ. ნაშ. გვ. 26-28.

ბიდან გამომდინარე (necessity); დ) მოსარჩელემ მოპასუხის წინაშე შესრულება განახორციელა ბათილი გარიგების საფუძველზე (ineffective transaction).⁷⁵

ამ ჯგუფში სახელშეკრულებო სამართლის ფარგლებში ერთმანეთისაგან განასხვავებენ სარჩელთა სამ სახეს მათი ისტორიული დასახელებით: 1) ფულადი სარჩელი, რომელიც გააჩნია მოსარჩელეს და მიღებულია მოპასუხისაგან (action for money and received), და რომელიც გამოიყენება სანინაალმდეგო მოთხოვნისათვის რომელიც წარმოიშობა შეცდომით გადახდის (payment under mistake), იძულების (compulsion), მუქარის (duress), ან/და მართლსაწინააღმდეგო ზემოქმედების დროს (undue influence), ასევე ბათილი გარიგების შესრულების დროს; 2) ფულადი სარჩელები, რომელიც გადახდილია მოსარჩელის მიერ მოპასუხის ინტერესებისათვის (action for money paid), რომელიც წარდგენილია მესამე პირის წინაშე მოპასუხის ფულადი ვალდებულების დასაფარად (მათ შორის სოლიდარული ვალდებულების)⁷⁶მართლზომიერი იძულების გზით (სასამართლო სარჩელის წარდგენის, მუქარით, ქონების ყადაღით ან რაიმე სახის სამართლით დადგენილი ზეწოლით) ან მოპასუხის თხოვნით (პირადპირ გამოხატული ან სავარაუდო); 3) სამართლიანი ფასის სარჩელი (quantum valebat) ან „სამართლიანი ჯილდო“ (quantum meruit), მსაგესი შინაარსის მოთხოვნის წარდგენა ხდება საქონლის მიწოდების, ან მომსახურების გაწევის, ვალდებული პირის მიერ გონივრული ფასის გადახდის ან ჯილდოს გადაცემისას.

მეორე ჯგუფს მიეკუთვნება რესტიტუციის ისეთი შემთხ-

⁷⁵ Goff R., Jones G. დასახ. ნაშ. გვ. 61-365.

⁷⁶ აშშ სამართალში გამოიყენება RLR 81-85 პარაგრაფები. საუბარია ისეთ შემთხვევაზე, როდესაც რამდენიმე სოლიდარული მოვალეიდან ერთი ასრულებს ვალდებულებას, რითაც ანთავისუფლებს სხვა სოლიდარულ მოვალეებს კრედიტორის წინაშე ვალდებულებისგან. შემსრულებელს უფლება აქვს მოითხოვს კომპენსაცია „ვალის ჩაქრობაში მონაწილეობის დოქტრინის“ საფუძველზე (doctrine of contribution). გოფი და ჯონსი ამ შესაძლებლობას მიაწერენ „იძულებით“ შესრულებას (compulsion). Goff R., Jones G. დასახ. ნაშ. გვ. 173-206.

ვევები, როდესაც შესრულება მიღებულია მესამე პირისგან - „როდესაც მოპასუხემ შესრულება მიიღო მესამე პირისგან და ანგარიში უნდა წარუდგინოს მოსარჩელეს“ (where the defendant has acquired from a third party a benefit for which he must account to the plaintiff). აქ პირველ რიგში მოიაზრება ისეთი შემთხვევები, როდესაც მოსარჩელე იხდის სხვა პირის ვალს, ამ უკანასკნელთან ურთიერთობაში კი ენიჭება შესრულებული ვალდებულების ძალით კრედიტორის სტატუსი სუბროგაციის თეორიის ძალით (doctrine subrogation). მაგალითად, მინდობილი პირი, მას შემდეგ რაც გადაიხდის ვალს, შეუძლია თავისი მოთხოვნები დააფუძნოს რეგრესული ტიპის სარჩელს, და მიმართოს მოვალეს იმ მოცულობით, რა პრეტენზიებიც ჰქონდა კრედიტორს მოვალის მიმართ, მოსარჩელის მიერ ვალის დაფარვამდე. ანალოგიურად დამზღვევს, რომელიც გადაიხდის სადაზღვევო ანაზღაურებას, მოიპოვებს უფლებამოსილებას მოთხოვნით მიმართოს დაზიანებაზე პასუხისმგებელ პირს.⁷⁷

მესამე ჯგუფში შედის რესტიტუციის ისეთი სახის სარჩელები, როდესაც მოპასუხე მოგებას იღებს მისივე მართლსაწინააღმდეგო მოქმედებით (by his own wrongful act).⁷⁸ სხვისი ქონების მისაკუთრების, ფულის გამოძალვის, მუქარის, უძრავი ქონების მფლობელობის დარღვევის, სხვისი სასაქონლო ნიშნის უკანონოდ გამოყენების და აშ გზით. ყველა მსგავსი შემთხვევა წარმოადგენს სამოქალაქო სამართალდარღვევას (tort) და იწვევს ზიანის საფუძველზე პასუხისმგებლობას. ამასთან საერთო სამართალი დაზარალებულს აძლევს შესაძლებლობას უარი თქვას დელიქტის საფუძველზე ზიანის ანაზღაურებაზე (waiver of the tort) და მის მაგივრად წარადგინოს რესტიტუციული სარჩელი, რათა ამოღებულ იქნას მოპასუხისაგან ეკონომიკური მოგება, რომელიც მიღებულ იქნა სამართალდარღვევის გზით. მაგალითად, სხვისი ქონების უკანონოდ მისაკუთრების შემთხვევაში, თუ ვინმე გაასხვისებს სხვის

⁷⁷ Goff R., Jones G. დასახ. ნაშ. გვ. 375-392.

⁷⁸ Goff R., Jones G. დასახ. ნაშ. გვ. 427-461.

ნივთს და მესაკუთრე უარს იტყვის დელიქტურ სარჩელზე, მას შეუძლია ზიანის მიმყენებლისგან მოითხოვოს გაყიდვის გზით მიღებული ფასის გადახდა. რესტიტუციული სარჩელის სასარგებლოდ დელიქტური სარჩელის უარყოფა, აძლევს მოსარჩელეს შესაძლებლობას მოუქნელი და ფორმალური დელიქტური სამართლიდან გადავიდეს რესტიტუციულ მოთხოვნაზე. ეს შესაძლებლობა პირველად გამოყენებულ იქნა მოსამართლე მენსფილდის მიერ.⁷⁹

არ არის რთული დავადგინოთ ტიპოლოგიური მსგავსება ანგლო-ამერიკულ და გერმანულ სამართალთან. მაგალითად, მოგების რესტიტუცია, რომელიც დადგა „მოსარჩელის ქმედების შედეგად“ (from or by the act of plaintiff), მთლიანად შეესაბამება გერმანულ *Leistungskondiktion*, ხოლო საკუთარი მართლსაწინააღმდეგო მოქმედებით დამდგარი მოგება (by his own wrongful act) პირდაპირ ეხმიანება *Eingriffskondiktion*.⁸⁰

ანგლო-ამერიკული სამართალი, ასევე იცნობს რესტიტუციის შემთხვევის კლასიფიკაციას სხვა სახის კრიტერიუმების საფუძველზე. რომელიც განისაზღვრება, როგორც ერთი პირისაგან მეორეს ხარჯზე მოგების მიღება. იუსტინიანეს კოდიფიკაციის მსგავსად ანგლო-ამერიკულ სამართალში ცალკე გამოიყოფა სახე უსაფუძვლო გამდიდრების - ნომინალური უსაფუძვლო გამდიდრება (*Nominate unjust*

⁷⁹ თავდაპირველად დელიქტური პასუხისმგებლობა წყდებოდა ზიანის მიმყენებლი პირის გარდაცვალების შედეგად (*actio personalis mortui cum personam*). ლორდმა მენსფილდმა ამ წესის გადალახვის მიზნით უარი თქვა დელიქტური სარჩელის დაკმაყოფილებაზე (ზიანის მიმყენებლი პირის ქმედების ფორმალური გამართლებით) და ფულის მოთხოვნა, რომელიც მიღებულ იქნა სამართალდარღვევის შედეგად, ზიანის ანაზღაურების ნაცვლად. დელიქტური სარჩელის უარყოფის გზით შესაძლებელი გახდა სამართალდარღვევის გარდაცვალების მიუხედავად კომპენსაციის მოთხოვნა, ვინაიდან რესტიტუციული შინაარსის მოთხოვნაზე მსგავსი შინაარსის შეზღუდვა არ ვრცელდება. (Gallo P. დასახ. ნაშ. გვ. 435).

⁸⁰ Zimmermann R. The Law of Obligations. Roman Foundations of the Civilian Tradition. N. Y.: Oxford University Press, 1996., P.895.

factors). ⁸¹

ანგლო-ამერიკულ სამართალში ცნობილია ცხრა რეს-ტიტუციული ფაქტორი, თუმცა ეს ჩამონათვალი არ არის ამომწურავი.

1. მოსარჩელის ნების არ არსებობა მოპასუხისათვის გამ-დიდრების გადაცემისას (lack of intent factor). ქონების მეორე პირისათვის გადაცემის ეტაპზე მესაკუთრის ნების არ არსებობა ითვლება შემთხვევის უსაფუძვლო გამდიდრებად მიჩნევის ერთ-ერთ ძირითად საფუძვლად.

2. მოსარჩელის ნების დარღვევა მოპასუხისათვის გამ-დიდრების გადაცემისას (impaired intent factor). ნების დარ-ღვევად ითვლება, როცა მესაკუთრეს ჰქონდა ქონების გა-დაცემის ნება, მან ეს განახორციელა, მაგრამ მოგვიანებით მისი გააზრებული გადანყვეტილება იქნა დარღვეული - შეცდომით, მოტყუებით, მცდარი შეხედულებით, ძალა-დობით, დამოკიდებულებით (ოჯახური, ეკონომიკური ან სხვა), ქმედუნარობით, უფლებამოსილების გადამეტებით ან არარსებობით. მოსარჩელის ნების ასეთი დარღვევა, რომ მოპასუხემ მიიღოს გამდიდრება, ართმევს მას სათანა-დო სამართლებრივ საფუძველს.

3. სამართლებრივი პოლიტიკის ფაქტორი (public policy factor). ზოგიერთ შემთხვევაში ქონების მეორე პირისათვის უსასყიდლო გადაცემა სამართლებრივი პოლიტიკის მიხედ-ვით ითვლება უსაფუძვლოდ. ასეთი „ჩარჩო“ მოსაზრება იყოფა ცხრა დამოუკიდებელ ქვესახედ:

1) ხელშეკრულებიდან გამომდინარე შემხვედრი დაკმაყ-ოფილების არ არსებობა (failure of contractual counter-perfor-mance);

2) ფასის გადახდის მიზნის არ არსებობა (გაქარწყლება) (failure (frustration) of basis of payment);

⁸¹ უსაფუძვლო გამდიდრების ფაქტორების კლასიფიკაციის შემოტა-ნა უკავშირდება ინგლისელი მეცნიერის პიტერ ბარკსის ნაშრომს „Introduction to the Law of Restitution“ Oxford 1985. Gordly J. Foundations of Private Law: Property, Tort, Contract, Unjust Enrichment. Oxford Iniversity Press, 2006.

3) დაგეგმილი გადახადის გამოყენების გაუქმება (failure of intended application of payment);

4) ერთი მოვალის მიერ სოლიდარული ვალდებულების მთლიანად შესრულება (performance of a common liability (joint obligation) by one obligor);

5) საგანგებო ვითარებაში მეორე პირისათვის მოგების გადაცემა (benefits conferred in emergency situations)

6) საჯარო ხელისუფლების ორგანოსათვის არამართლ-ზომიერი გადახდა (undue payments to public authorities)

7) სუბროგაცია (equitable subrogation)

8) სასამართლო გადაწყვეტილების შემდგომი შეცვლა ან აცილება (judgment subsequently reversed or avoided)

9) ერთი ვალდებულებიდან წარმოშობილი განმეორებითი შესრულება (repeated performance under the same obligation).

4. ზიანის გარეშე, დელიქტით დამდგარი უსაფუძვლო გამ-დიდრება (harmless tort factor). მაგალითად, თუ სახეზეა დელ-იქტი, რომლის საფუძველზე დაზარალებულს არ მიდგომია არავითარი რეალური ზიანი, თუმცა სამართალდამრღვევმა ამის საფუძველზე მიიღო მოგება, ანგლო-ამერიკულ სამარ-თალში ის განიხილება უსაფუძვლოდ გამდიდრებულად და ვალდებულია მიღებული დაუბრუნოს დაზარალებულს.

5. საიდუმლო ინფორმაციის ბოროტად გამოყენება (abuse of confidential information factor). გამდიდრება, რომელიც კონფიდენციალური ინფორმაციის გამჟღავნებით დადგა, ითვლება უსაფუძვლოდ და ექვემდებარება ანაზღაურებას.

6. ხელშეკრულების ბრალეულად დარღვევა (willful breach of contract factor). თუკი ხელშეკრულების წინასწარ გააზრე-ბულად დამრღვევმა მიიღო რაიმე მოგება, ის ვალდებულია არა მარტო ანაზღაუროს ხელშეკრულების დარღვევით მი-ყენებული ხარჯები, არამედ ვალდებულია რესტიტუციული ვალდებულების საფუძველზე დაზარალებულ კონტრა-გენტს დაუბრუნოს (დისგორგე) მიღებული მოგება.

7. გამდიდრება რომელიც სახეზეა სხვისი ქონების უკანონო მისაკუთრების შედეგად (enrichment from conversation factor). ანგლო-ამერიკულ სამართალში ქონების უკანონო

მისაკუთრება განიხილება, როგორც დელიქტი სახელწოდებით - conversion. გამდიდრება, რომელიც ასეთი დელიქტის საფუძველზე დადგა, ითვლება უსაფუძვლოდ და ექვემდებარება ანაზღაურებას.

8. ქონების ფლობის მოლოდინის დაკარგვა (frustrated expectation of ownership of property factor). თუკი პირმა განახორციელა დანახარჯები იმ ქონების გაუმჯობესებაზე, რომელსაც გონივრულად მიიჩნევდა, რომ გადავიდოდა ან დარჩებოდა მის საკუთრებაში, და მოგვანებით მოხდა ნივთის ფლობის გონივრული ვარაუდის „რღვევა“, ის უფლებამოსილია მესაკუთრისგან მოითხოვოს განეული ხარჯების ანაზღაურება უსაფუძვლო გამდიდრების გზით. იმისათვის, რომ მოსარჩელეს აუნაზღაურდეს უსაფუძვლოდ გაღებული ხარჯები მოლოდინი უნდა ეფუძნებოდეს ან ხელშეკრულებას ან კანონს, ან კიდევ მოსარჩელეს უნდა ჰქონდეს აღნიშნულ ნივთზე კანონით დაცული ინტერესი.

9. ფიქტიური ქორწინების საფუძველზე სხვა პირთან თანაცხოვრების შედეგად დამდგარი გამდიდრება (enrichment of unmarried cohabitants factor). ერთი პირის გამდიდრება მეორე პირთან ერთობლივი თანაცხოვრების განმავლობაში ფიქტიური ქორწინებისას, ასეთი გამდიდრება მიიჩნევა უსაფუძვლოდ და ექვემდებარება ანაზღაურებას ფაქტობრივი ქორწინების შეწყვეტის ეტაპზე. ასეთი მიდგომა გამოიყენება იმ პირთა შორის, რომლებიც ცხოვრობდნენ ფაქტობრივად და მათ შორის ქორწინება არ იყო გაფორმებული, ასეთ წესი კი მოქმედებს მხოლოდ იმ შტატებში, სადაც ფაქტობრივი ქორწინება არ არის გათანაბრებული იურიდიულ ქორწინებასთან. გამდიდრების მასაში არ შედის ის ქონება რომელსაც პირები ერთმანეთს ჩუქნიან ფაქტობრივი ქორწინების განმავლობაში.⁸²

კონტინენტურ სამართალთან შედარებით, საერთო სამართლის განმასხვავებელი ნიშანი, რომელიც გამოიყენება უსაფუძვლო გამდიდრებასთან დაკავშირებით, არის შეცდომის მნიშვნელობის გაგება, რომელიც განიხილება

⁸² Ocasio K., დასახ. ნაშ. გვ. 89-91.

უსაფუძვლო გამდიდრების სარჩელების დაკმაყოფილების პირობად. ინგლისელი მოსამართლეები უარს ეუბნებიან მოსარჩელეს შეცდომით გადახდილი თანხის დაბრუნებაზე, თუკის ეს გადახდა მოხდა სამართლებრივი შეცდომის საფუძველზე (mistake of law).

ნამყვან პრეცედენტად ამ მიმართულებით მიიჩნევა 1802 წლის გადაწყვეტილება საქმეზე *Bible v. Lumley*. მოცემულ საქმეში მოსარჩელე, დამზღვევი, მოითხოვდა მოპასუხე დაზღვეულისგან მის მიერ გადახდილი სადაზღვევო თანხის დაბრუნებას, იმ საფუძველით, რომ ხელშეკრულების დადების ეტაპზე მან დამალა იმ გარემოებების შესახებ რომელიც ზრდიდა სადაზღვევო შემთხვევის რისკს. თუმცა დადგენილ იქნა, რომ დამზღვევისთვის ცნობილი იყო იმ გარემოებების შესახებ, რომელიც მას აძლევდა სადაზღვევო თანხის გადახდისაგან თავის შეკავების შესაძლებლობას. მოსამართლე ელენ ბორომ უარი თქვა სარჩელის დაკმაყოფილებაზე, განაცხადა რა რომ „თითოეული ადამიანი უნდა მივიჩნიოთ კანონის მცოდნედ, წინააღმდეგ შემთხვევაში შეუძლებელი იქნება დავადგინოთ ჩარჩოები, რომლის ფარგლებში შესაძლებელი იქნებოდა პატიება“.⁸³ მას შემდეგ მოქმედებს საერთო სამართლის ზოგადი პრინციპი, რომლის თანახმად დაბრუნებას არ ექვემდებარება მოპასუხის სასარგებლოდ გადახდილი თანხები რომელსაც კეთილსინდისიერი გაუგებრობის საფუძველზე მოსარჩელე ითხოვს არ არსებული ვალის გადახდისას, ვინაიდან ფაქტობრივი გარემოებების სამართლებრივი თვალსაზრისით არასწორად შეფასება, გულისხმობს რომ მან შეცდომით ჩათვალა თავი ვალდებულიად“.

აშშ სამართალში აღნიშნული სასამართლო პრაქტიკა მნიშვნელოვნად იქნა მიჩნეული და განმტკიცებულ იქნა RLR 45-ე პარაგრაფით. თუმცა იმავე RLR 46-ე პარაგრაფით დადგენილ იქნა არსებითი გამომრიცხველი გარემოებები, რომელიც ისე მკაფიოდ არის განმტკიცებული სასამართლო პრაქტიკაში რომ „მხოლოდ ცუდ მოსამარ-

⁸³ Цвайгерт К., Кетц Х., დასახ. ნაშ. გვ. 323.

თლეს არ შეუძლია მოძებნოს საკმარისი საფუძვლები გადანყვეტილების მისაღებად, რომელიც განსხვავდება Bible v. Lumley საქმეზე გამოტანილი გადანყვეტილებისგან⁸⁴.

კონტინენტალური ევროპის ქვეყნების სამართლებრივი სისტემებისათვის ასეთი პრინციპი უცნობია - შეცდომით გადახდის საფუძველზე კონდიქციური სარჩელები კმაყოფილდება, მაშინაც კი როდესაც ის სამართლებრივი შეცდომის საფუძველზეა გადახდილი.⁸⁵

სხვა სახის უსაფუძვლო გამდიდრების რესტიტუციის ნაწილში ანგლო-ამერიკული მიდგომები ემთხვევა კონტინენტური ევროპის ქვეყნების უმრავლეს სამართლებრივ სისტემებში არსებულ პრინციპებს. საუბარი ეხება იმას, რომ ინგლისელი და ამერიკელი მოსამართლეები არ აკმაყოფილებენ უსაფუძვლოდ გადახდილის დაბრუნების სარჩელს, თუკი გადახდა მოხდა ამორალური ან მართლსაწინააღმდეგო გარიგების საფუძველზე. ლორდმა მენსფილდმა გადანყვეტილებაში საქმეზე Halman v. Johnson ჩამოაყალიბა ის პრინციპი, რომელიც ჯერ კიდევ რომის სამართალში იყო ცნობილი, კერძოდ: „არცერთი მოსამართლე არ გაუწევს დახმარებას ადამიანს, რომელიც მოქმედებს კანონისა და მორალური ნორმების წინააღმდეგ“.

რესტიტუციის სამართალში კიდევ ერთი შეზღუდვა, სადაც ანგლო-ამერიკული სამართალი ემთხვევა გერმანიის სამოქალაქო სჯულდების 818.3 პარაგრაფს, კერძოდ, აღიარებულია, რომ უსაფუძვლო გამდიდრების გზით დაბრუნებისას თუ კეთილსინდისიერი მიმღების მდგომარეობა იმდენად შეიცვალა (has so changed his position), რომ უსამართლო იქნებოდა მისგან ანაზღაურება მოგვეთხოვა მთელი მოცულობით.

ინგლისში ეს იდეა ეფუძნება ლორდთა პალატის მოსამართლის ლორდ გოფფომის მიერ მიღებულ გადანყვეტილებას

⁸⁴ Цвайгерт К., Кетц Х., დასახ. ნაშ. გვ. 324.

⁸⁵ იხ. Friedmann D., Cohen N., Payment of Another's Debt// International Encyclopedia of Comparative Law. Vol X. Restitution - Unjust Enrichment and Negotiorum Gestio, Tubingen, 1991. Ch.10. P.49.

საქმეზე Lipkin Gorman v. Karpnale Ltd. „მოდით საკუთარ თავს დაუსვათ შეკითხვა: რატომ გვეჩვენება უსამართლოდ ასეთ საქმეებზე მსგავსი გადაწყვეტილებების მიღება? პასუხი უნდა იყოს შემდეგი: თუკი კეთილსინდისიერი მოპასუხის მდგომარეობა შეიცვალა იმდენად, რომ მისგან თანხის - სრულად ან ნაწილობრივ დაბრუნების თაობაზე მოთხოვნა იქნება უსამართლო, ვინაიდან ასეთი მოთხოვნის უსამართლობა აღემატება მოსარჩელისათვის რესტიტუცი-ზე უარის თქმას“. რაც შეეხება კრიტერიუმებს, რომელზე დაყრდნობითაც მოპასუხემ უნდა დაადასტუროს თავისი მდგომარეობის ცვლილება (change of position), სასამართლო პრაქტიკამ ის უნდა დააკმაყოფილოს პრეცედენტების საფუძველზე.

აშშ-ში, სადაც მოსამართლეებმა გაიზიარეს ლორდ მენსფილდის შეხედულება, რომ უსაფუძვლო გამდიდრებიდან წარმოშობილი ვალდებულება ეფუძნება ბუნებითი სამართლიანობისა და თანასწორობის პრინციპს (natural justice and equity), მსგავსი იდეა იქნა გაზიარებული 1875 წლის ნიუ იორკის სააპელაციო სასამართლოს გაანწყვეტილებაში საქმეზე Mayer v. New York სადაც დადგენილი იქნა წესი: „უსაფუძვლო გამდიდრება არ ექვემდებარება რესტიტუციას „თუკი გადახდა იწვევს მეორე მხარის მდგომარეობის ისეთ გაუარესებას, რომ უსამართლო იქნებოდა უკან დაბრუნების მოთხოვნის წარდგენა“.

თანამედროვე ეტაპზე RLR 142-ე პარაგრაფი ითვალისწინებს შესაბამის დებულებას „გარემოებათა შეცვლის“ (change of circumstances) შესახებ. „გარემოების შეცვლად“ (მდგომარეობის შეცვლად) შეიძლება მივიჩნიოთ მიღებული ნივთის განადგურება, დაკარგვა ან ქურდობა, მისი წამგებიანი გასხვისება, ნივთზე განეული ხარჯები, იძულებით ისეთი ვალდებულებების აღება, რომლისგანაც საერთოდ ვერ მოხდება განთავისუფლება ან გარიგება აშკარად წამგებიანია; უფლებისა და გარანტიის უარყოფა, საკუთარი უფლებების რეალიზაციის დაგვიანება, მიღებული გაჩუქება, მიმღები პირის პერსონალზე მიღებულის გახარჯვა.

ანგლო-ამერიკულ სამართალში ჩამოთვლილ რესტიტუციული შინაარსის სარჩელებთან In personam (რომელთაც გააჩნია პერსონალური, ვალდებულებითი შინაარსი) უსაფუძვლო გამდიდრების სანინაალმდეგო დაცვის სამართლებრივ საშუალებას წარმოადგენს ნაგულისხმევი მინდობილი საკუთრება (constructive trust). ეს ინსტიტუტი საფუძლად უდევს რესტიტუციის სანივთო სარჩელებს (in rem). მეცნიერი პ. გალო სამართლიანად ამახვილებს ყურადღებას იმაზე, რომ რესტიტუციული სარჩელები In personam ცალკეულ შემთხვევებში ავლენენ არაეფექტურობას და გამოყოფს მის სამ შემთხვევას:

1. „როდესაც იმ პირმა რომელმაც მიიღო თანხა გადახდისუუნაროა და ჰყავს სხვა კრედიტორები;

2. როდესაც ფული ან ნივთი გადაცემული იქნა მესამე პირისთვის;

3. როდესაც ქონებამ შეიცვალა თავისი ფორმა - ფულით იქნა შეძენილი ნივთი ან ნივთის გასხვისება მოხდა ფულზე.⁸⁶

ანგლო-ამერიკულ სამართალი მსგავს შემთხვევებში იძლევა შესაძლებლობას მოთხოვნა დაფუძნებულ იქნა სანივთო სარჩელზე (in rem), რომელიც გამომდინარეობს ნაგულისხმევი მინდობილი საკუთრებიდან (constructive trust). ამ სახის სამართლებრივ ურთიერთობაში ბუნებითი სამართლის თანახმად გამდიდრებული პირი ვალდებულია განკარგოს ქონება როგორც მინდობილმა მესაკუთრემ (trustee) იმ პირის სახელითა და ინტერესების დაცვით ვის ხარჯზეც მოხდა გამდიდრება, რომელიც მიიჩნევა მოგების მიმღებ პირად (beneficiary). ამ უკანასკნელს წარმოეშობა კვაზისანივთო მოთხოვნა, რომლის მეშვეობით მას აქვს სასამართლო წესით მის სასარგებლოდ მიღებულის გამოთხოვის ან მისგან მიღებული შემოსავლის მოთხოვნის უფლება. ასეთი მოთხოვნისათვის საჭიროა რომ შესაბამისი ობიექტი იყოს ინდივიდუალიზირებული.

თუმცა იმ შემთხვევაშიც კი როდესაც ქონება შერეულია მინდობილი მესაკუთრის საკუთრებასთან ან მისი გამო-

⁸⁶ Gallo P. დასახ. ნაშ. გვ. 444.

ცალკავება შეუძლებელია, ბუნებითი სამართალი იწყებს თავისი დაცვის მექანიზმების ამუშავებას, მაგალითად, თუკი მინდობილი მესაკუთრეს ანგარიშზე აქვს ფულადი თანხა მინდობილი მესაკუთრის თანახმასთან ერთად, ან მის მიერ საკუთარი და მინდობილი მესაკუთრის თანხით შეძენილია უძრავი ქონება, ამ შემთხვევაში მოგების მიმღებს წარმოეშობა „გირავნობის უფლება“ (equitable lien) საბანკო ანგარიშზე არსებულ თანხაზე ან უძრავ ქონებაზე იმ თანხის ფარგლებში რაც მას უნდა გადასცემოდა.

ნაგულისხმევი მინდობილი საკუთრების საფუძველზე მოგების მიმღები პირის მოთხოვნის უფლება „მოიძიოს“ თავისი ქონება (tracing)⁸⁷ ექვემდებარება უპირატეს დაკმაყოფილებას სხვა კრედიტორებთან შედარებით, იმ შემთხვევაში თუ მოხდა მინდობილი მესაკუთრის გაკოტრება. უფრო მეტიც, tracing-ის წყალობით შესაძლებელია ნივთი გამოთხოვილ იქნას მესამე პირისაგან, იმ პირობით, რომ მათ ეს უფლება არ შეუძენიათ კეთილსინდისიერად და ეკვივალენტური შემხვედრი დაკმაყოფილების გზით.⁸⁸ და ბოლოს ასეთი სარჩელის წყალობით შესაძლებელია მოთხვნილ იქნეს არა მარტო ნივთები, არამედ ფული, რაც კონტინენტური სამართლის იურისტებისათვის როგორც პ. გალო აღნიშნავს მოულოდნელია.⁸⁹ ამგვარად, რესტიტუციის დროს ნივთები (in rem) მისი სამართლებრივი ბუნებიდან გამომდინარე ქმნის მისი სამართლებრივი დაცვის უფრო ხელსაყრელ პირობებს ვიდრე პერსონალური სარჩელები (in personam), რომლის დროსაც ასევე შესაძლებელია მოთხოვნილ იქნეს უსაფუძვლოდ მიღებული თანხა.

კითხვაზე, შესაძლებელია თუ არა რესტიტუციის შინაარსის მოთხოვნა ეფუძნებოდეს ნაგულისხმევ მინდობილ საკუთრებას, სხვადასხვანაირად წყდება ინგლისისა და აშშ სამართალში.

ინგლისელი მოსამართლეები აღიარებენ შესაძლებლო-

⁸⁷ Goff R., Jones G. დასახ. ნაშ. გვ. 49-56.

⁸⁸ Gallo P. დასახ. ნაშ. გვ. 445.

⁸⁹ Gallo P. დასახ. ნაშ. გვ. 445.

ბას მოთხოვნის ნაგულისხმევი მინდობილი საკუთრების საფუძველზე წარმოშობას იმ შემთხვევაში თუ მხარეთა შორის არსებობს განსაკუთრებული ნდობა (fiduciary relationship). მაგალითად, მინდობილ მესაკუთრედ (constructive trustee) შესაძლებელია განვიხილოთ ადვოკატი კლიენტის საქმეზე ანდერძის აღსრულებისას - მოანდერძის უახლოეს ნათესავებთან დაკავშირებით, ასევე კომპანიის მენეჯერი - კომპანიასთან დაკავშირებულ საქმეებზე.

აშშ-ში კი პირიქით, არ მოითხოვება ასეთი მჭიდრო კავშირი იმისათვის, რომ ნაგულისხმევი მინდობილი საკუთრება ჩაითვალოს უსაფუძვლო გამდიდრების წარმოშობისათვის იურიდიულ ფაქტად. RLR 160-ე პარაგრაფის თანახმად, პირი, რომელიც ფლობს ქონებას, ვალდებულია გადასცეს ბუნებითი სამართლის მიხედვით მეორე პირს, იმ საფუძველით რომ ის უსაფუძვლოდ გამდიდრდება, თუკი მას ნებას დართავენ ამ ქონების დაკავების, ამ შემთხვევაში წარმოიშობა ნაგულისხმევი მინდობილი საკუთრება. ამგვარად, ამერიკელი მოსამართლეები მინდობილი მესაკუთრის სტატუსით განიხილავენ ასევე იმ პირებსაც, რომლებმაც სხვისი ქონება მიიღეს მოტყუებისა და მუქარის გზით. ეს კი იძლევა შესაძლებლობას მსგავსი სამართლებრივი დაცვის საშუალებები გამოყენებულ იქნეს უსაფუძვლო გამდიდრების საკმაოდ ფართო წრეზე.⁹⁰

რესტიტუციული შინაარსის სარჩელის მოთხოვნის ფარგლები, როგორც რომანო-გერმანულ, ასევე ანგლო-ამერიკულ სამართალში შეზღუდულია მოპასუხის მიერ რეალურად მიღებული სარგებელით. ამით რესტიტუციული ვალდებულება განსხვავდება დელიქტურისაგან, რომლის დროსაც მოპასუხის პასუხისმგებლობის მოცულობა განისაზღვრება მიყენებული ზიანის ოდენობით (ე.წ მოსარჩელის დანაკარგის ოდენობა). შესაბამისად, უსაფუძვლო გამდიდრებიდან წარმოშობილი ვალდებულება, განსხვავებით დელიქტური ვალდებულებისაგან - არ ატარებს ე.წ კარ-

⁹⁰ Цвайгерт К., Кетц Х., даსახ. ნაშ. გვ. 314-315.

ტელურ (სადამსჯელო) ხასიათს.⁹¹

რესტიტუციული სამართლის კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი თავისებურებაა მისი შესაბამისობა საკუთრების უფლებასთან (restitution subserves property rights), გამდიდრება იმისათვის, რომ გახდეს რესტიტუციული სარჩელის ობიექტი, უნდა იყოს ისეთი ფასეულობა, რომელზედაც შესაძლებელი იქნება საკუთრების უფლების აღიარება. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, საკუთრების უფლების ობიექტად არსებობა, ნივთის რესტიტუციული სარჩელის ობიექტად მიჩნევის განუყოფელი ატრიბუტია. მეცნიერებს მოჰყავთ ასეთი მაგალითი: გამოგონება, რომელიც იყო დაპატენტებული, მისი პატენტის ვადა გავიდა; პატენტის ვადის გასვლის შემდეგ ვილაცამ ის უნებართვოდ გამოიყენა ბიზნესში, რის შედეგადაც მიიღო დიდი მოგება. მიუხედავად შეუთანხმებლობისა და უსასყიდლო სარგებლობისა გამომგონებელი არ იქნება აღჭურვილი რესტიტუციული სარჩელის შესაძლებლობით.⁹²

დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას, რომ ანგლო-ამერიკული სამართლის განვითარებას შედეგად მოჰყვა კვაზისახელშეკრულებო თეორიის ჩანაცვლება უსაფუძვლო გამდიდრების რესტიტუციული პრინციპებით, რომელმაც საერთო აღიარება ჰპოვა ინგლისურ და ამერიკულ სამართალში. ეს პრინციპები ამოქმედებას იწყებს შემდეგი წინაპირობების არსებობისას: (1) მოპასუხე გამდიდრდა მოგების მიღების გზით (benefit); (2) მოგება მიღებულია მოსარჩელის ხარჯზე; (3) უკანონო იქნებოდა მოპასუხეს დარჩენოდა მოგება.⁹³

⁹¹ Осаке К., დასახ. ნაშ. გვ. 81.

⁹² Осаке К., დასახ. ნაშ. გვ. 81, 95.

⁹³ Goff R., Jones G. დასახ. ნაშ. გვ. 11-26;

3.3. შოტლანდია - Repetition, Restitution, Recompense -3 R

ანგლო-ამერიკულ სამართლებრივ სივრცეში შოტლანდიის სამართლებრივი სისტემა ითვლება სრულიად განსხვავებულ მოვლენად. უსაფუძვლო გამდიდრების შოტლანდიური მოდელის განსხვავება ანგლო-ამერიკული სამართლისაგან იმდენად არსებითია, რომ თანამედროვე ეტაპზე მისი შესწავლა ხდება დამოუკიდებლად. მისი ფორმირება მოხდა შოტლანდიელი მოსამართლეების გადამწყვეტილებების საფუძვლეზე, რომლებიც იყენებდნენ ადგილობრივ პირობებთან მისადაგებულ რომის სამართლის მრავალ დებულებასა და ინსტიტუტს. დიდი ხნის განმავლობაში შოტლანდიის სამართალი ვითარდებოდა კონტინენტური ევროპის მეცნიერებასთან მჭიდრო კავშირში - XIV-XVII საუკუნეებში შოტლანდიელი იურისტები განათლებას იღებდნენ ევროპულ უნივერსიტეტებში. მაგალითად, შოტლანდიელმა „სამართლამცოდნე-დამფუძნებელმა“ (institutional writers) - ჯეიმს დ. სტეირმა, ავტორმა ცნობილი „შოტლანდიური სამართლის ინსტიტუციების“, იურიდიული განათლება ლეიდენის უნივერსიტეტში მიიღო.⁹⁴

1707 წელს ინგლისთან მიერთებისა და დიდი ბრიტანეთის სამეფოს გაერთიანების შემდეგ შოტლანდიის ტრადიციული სასამართლო სისტემა უცვლელი სახით აგრძელებდა არსებობას. მოცემულ ეტაპზე შოტლანდიის სამართალი მოექცა ინგლისური საერთო სამართლის, როგორც ლორდთა პალატის სასამართლო პრაქტიკის, ასევე ინგლისის ფართო სამეცნიერო და სასწავლო ლიტერატურის გავლენის ქვეშ. თუმცა ადგილობრივ სასამართლოებში განსაკუთრებული ავტორიტეტით სარგებლობდა „სამართლამცოდნე-დამფუძნებელი“ ჯეიმს დ. სტეირის ნაშრომი, რომელმაც 1680-1879 წლებში საფუძველი ჩაუყარა შოტლანდიურ სამართალს.

ამგვარად, შოტლანდიურმა სამართალმა შეინარჩუნა თავის ორიგინალურობა. შოტლანდიური სამართალი არსე-

⁹⁴ Hogg M. A. დასახ. ნაშ. Text after note 1.

ბითად განსხვავდება ინგლისური სამართლის ტერმინებისა და შინაარსისაგან, განსაკუთრებით მოსამართლეთა მიერ ნორმათა შეფარდების მიმართულებით. გავრცელებული მოსაზრებით ის უფრო ემსგავსება კონტინენტური ევროპის ქვეყნებში გავრცელებულ სამართალს, თუმცა მასთან კავშირშიც ავითარებს სრულიად დამოუკიდებელ სამართლის პრინციპებს და სასამართლო პრეცედენტებს.⁹⁵

შოტლანდიის სამართლის ერთ-ერთ გამორჩეული მაგალითია უსაფუძვლო გამდიდრების ინსტიტუტის თავისებურება, რომელიც საერთოდ არ განიცდის ანგლო-ამერიკული სამართლის გავლენას. როგორც ცვაიგერტი და კოტცი აღნიშნავს უსაფუძვლო გამდიდრების სასარჩელო გზით დაბრუნების შესახებ სწავლება შოტლანდიური სამართლის მიერ შემუშავებულია ჯერ კიდევ „სამართლამცოდნე დამფუძნებლების“ მიერ, ხოლო ინგლისში სულ ახლო წარსულში იქნა აღიარებული უსაფუძვლო გამდიდრების რესტიტუციული შინაარსის სარჩელი, რომელიც გამოცხადდა, როგორც მრავალფეროვანი კვაზიდელიქტების „თაიგული“ და აღიჭურვა ბუნებითი სამართლის სამართლებრივი დაცვის საშუალებებით.

შოტლანდიურ სამართალს უსაფუძვლო გამდიდრების დაბრუნების მიზნით აქვს საკმაოდ ორიგინალური სარჩელთა ერთობა, რომელსაც ხშირად უწოდებენ „სამი რ“ (the 3 Rs): repetition (ფულის დაბრუნების სარჩელი), restitution (ქონების დაბრუნების სარჩელი) და recompense (კომპენსაციის სარჩელი).⁹⁶ დასახელებული სამი ტიპის სარჩელი ჯერ კიდევ 1681 წელს ჯ. სტიერის ინსტიტუციებში იქნა აღწერილი. შოტლანდიური „სამი რ“-ის კლასიფიკაციას განაპირობებს მოთხოვნის საგნის თავისებურება.

მაგალითად, პირველი სახის სარჩელი სახელწოდებით repetition, მიმართულია უსაფუძვლოდ გადაცემული თანხის დაბრუნებისკენ. მეორე სარჩელის საფუძველზე სახელწოდებით restitution, ხდება ნებისმიერი უსაფუძვლოდ გა-

⁹⁵ Цвайгерт К., Кетц Х., დასახ. ნაშ. გვ. 306-307.

⁹⁶ Hogg M. A. დასახ. ნაშ.; Text after note 11.

დაცემული ქონების დაბრუნება, გარდა ფულისა. ამასთან უნდა აღინიშნოს რომ შოტლანდიურ სამართალში ტერმინ რესტიტუციას restitution აქვს სხვა მნიშვნელობა, ვიდრე თანამედროვე ანგლო-ამერიკულ სამართალში. ინგლისურ და ამერიკულ სამართალში ტერმინი რესტიტუცია გამოხატავს უსაფუძვლო გამდიდრებას - არ აქვს მნიშვნელობა ეს იქნება ფული, ნივთი, ქონებრივი უფლება ან სხვისი ქონების სარგებლობით მიღებული შემოსავალი. საერთო სამართალში რესტიტუცია restitution და უსაფუძვლო გამდიდრება (unjustified enrichment) განიხილება როგორც ერთი მედალის ორი მხარე - ნებისმიერი სახის უსაფუძვლო გამდიდრება ექვემდებარება რესტიტუციას.

და ბოლოს, მესამე სახის სარჩელი - recompense - განსხვავდება წინა ორი ტიპის სარჩელისაგან - რომელიც მიმართულია მოპასუხის იმავე ქონების, ფულისა და ნივთის დაბრუნებაზე რომელიც ეკუთვნოდა მოსარჩელეს. მესამე სარჩელით მოსარჩელე ითხოვს კომპენსაციას იმ მოგების ღირებულების, რომელიც უსაფუძვლოდ იქნა მოპასუხის მიერ მიღებული. საუბარია განეული მომსახურების ღირებულების ანაზღაურებაზე, შესრულებული სამუშაოს, სხვისი ქონებით უსაფუძვლოდ სარგებლობისა და იმ შემთხვევაში როდესაც გადაცემულის უკან დაბრუნება ნატურით შეუძლებელია. კომპენსაციური ტიპის სარჩელის ფარგლები მოიცავს გამდიდრების ოდენობას, რომელიც მოპასუხემ მიიღო მოსარჩელის ხარჯზე (quantum lucratus).⁹⁷

საინტერესოა, რომ შოტლანდიური საკომპენსაციო სარჩელი recompense თავისი შინაარსით მიიჩნევა რომანული სამართლის ოჯახში შემავალი ქვეყნების სამართალში არსებული ზოგადი უსაფუძვლო გამდიდრების სარჩელის ანალოგად. როგორც ფრანგული action de in rem verso, შოტლანდიური „კომპენსაციის სარჩელი“ ატარებს სუბსიდიალურ (დამატებით) სამართლებრივი დაცვის საშუალების სახეს - იგი შესაძლებელია წარდგენილ იქნეს მაშინ როდესაც სხვა სახის სარჩელი გამომდინარე ხელშეკრულებიდან,

⁹⁷ Hogg M. A. დასახ. ნაშ.; Text after note 38.

დელიქტიდან და სხვა საფუძლით მიუწვდომელია. ხოლო თუკი თავის მხრივ შედარებას გავაკეთებთ გერმანულ სამართალთან, მაშინ უსაფუძლო გამდიდრების შემთხვევაში შოტლანდიური საკომპენსაციო სარჩელი გერმანული კონდიქციური შინაარსის სარჩელებიდან ემთხვევა „არშესრულების კონდიქციას“ (Nichtleistungskondiktionen).

თანამედროვე შოტლანდიურ სასამართლო პრაქტიკაში მყარად დამკვიდრდა მოსაზრება, რომ თითოეულ დასახელებულ სარჩელს საფუძვლად უდევს პრინციპი, „რომ არავინ არ შეიძლება გამდიდრდეს უსაფუძვლოდ“. პოგი აზუსტებს, რომ ამ სამი სარჩელის დამაკავშირებელი ფაქტორია, მოსარჩელის ნების არ არსებობა „მიანიჭოს მეორე პირს მოგება (repetition da restitution), მასთან დატოვოს მოგება შესაბამისი კომპენსაციის გარეშე (recompense)“.⁹⁸

საინტერესოა, რომ ამ მკვერთად შოტლანდიურ ტერმინებთან ერთად უსაფუძვლო გამდიდრების თაობაზე გამოტანილ სასამართლო გადაწყვეტილებებში გამოიყენება რომის სამართლის ტერმინოლოგია და ხდება იმ დროინდელი კონდიქციის სისტემაზე მითითება.

შოტლანდიელი მოსამართლეები რომის სამართლის სისტემიდან *condictiones sine causa*-ს იყენებენ უსაფუძვლო გამდიდრების შედეგად წარმოშობილი ვალდებულების repetition და restitution (როგორც წესი ეს არ არის recompense) კლასიფიკაციის მიზნით. საგულისხმოა ამ ურთიერთობებში ლორდ-პრეზიდენტის როჯერის სიტყვა, რომელიც მან გამოთქვა 1998 წელს *Shilliday v. Smith* საქმის განხილვისას. ლორდ როჯერმა აღნიშნა, რომ შოტლანდიურ სამართალში ტერმინი *condictio caousa data caousa non secuta* რომის სამართლიდან ითვალისწინებს რისკის განსაკუთრებულ საფუძველს (ground of action), უსაფუძვლო გამდიდრების ტიპიური ჯგუფების დახასიათებისას, ხოლო ტერმინი repetition აღნიშნავს სამართლებრივი დაცვის კონკრეტულ საშუალებას (remedy). ამგვარად შოტლანდიურ სამართალში

⁹⁸ Hogg M. A. დასახ. ნაშ.; Text after note 13.

გავრცელებული სარჩელების repetition და restitution საფუძველად უნდა განვიხილოთ შეცდომით მიღებულის გადახდა (solutio indebiti), მიზნის მიუღწევლობა, ამორალური და უკანონო გადაცემა და ამ სახის სარჩელები შოტლანდიელი მოსამართლის მიერ განიხილება, როგორც condictio indebiti, condictio caussa data caussa non secuta, condictio ob turpem vel iniustam causam.

ანგლო-ამერიკული სამართლისაგან განსხვავებით შოტლანდიურ სამართალში არაქვს მნიშვნელობა შეცდომის შინაარსს, რის საფუძველზეც განხორციელდა უსაფუძვლო შესრულება - როგორც წესი სარჩელების დაკმაყოფილება ხდება არა მარტო ფაქტობრივი დაბნეულობის არამედ, სამართლებრივი შეცდომის შემთხვევაშიც (mistake of law).

თუმცა შოტლანდიური სამართალი იზიარებს ანგლოამერიკული „გარემოებათა ცვლილების“ კონცეფციას (change of position). მაგალითად, თუკი უსაფუძვლოდ მიღებული მოიხმარება (გახარჯვა) კეთილსინდისიერი მიმღების მიერ, მას არ ეკისრება უკან დაბრუნების ვალდებულება. ასევე, თუ უსაფუძვლოდ მიღებული ქონება გასხვისებული იქნა მესამე პირზე, კეთილსინდისიერ შემძენს არ ეკისრება მისი უკან დაბრუნებისა ან მისი ღირებულის ანაზღაურების ვალდებულება, მოპასუხემ უნდა დააბრუნოს მხოლოდ ასეთი გასხვისების გზით მიღებული მოგება.

დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას, რომ შოტლანდიური სამართალი წარმოადგენს რომის სამართლებრივი კონსტრუქციის და სამართლებრივი პრინციპების, საერთო სამართლისა და თანამედროვე კონტინენტური ევროპის ქვეყნების სამართლის სინთეზს. უსაფუძვლო გამდიდრების ინსტიტუტთან დაკავშირებით კი უნდა აღინიშნოს, რომ მიუხედავად ინგლისური სამართლის გავლენისა, შოტლანდიური სამართალი საკმაოდ დაუახლოვდა ამ სახის ურთიერთობების რეგულირების რომანულ მოდელის, განსაკუთრებით, უსაფუძვლო გამდიდრების სუბსიდიალური სარჩელის ნაწილში (შოტლანდიაში - recompense). ასევე აღსანიშნავია, რომ შოტლანდიური სამართალი მსგავსი

ურთიერთობების მოწესრიგებისას უფრო მეტად იყენებს რომაელი იურისტების მიერ შემუშავებულ და იუსტინიანეს დიგესტებში გამოყენებულ ინსტიტუტებს, ვიდრე კონტინენტური სამართლის ქვეყნები.

დასკვნა

წინამდებარე ნაშრომში განხორციელდა სხვადასხვა ეროვნულ მართლწესრიგში უსაფუძვლო გამდიდრების ინსტიტუტის შედარებით-სამართლებრივი კვლევა.

უმრავლეს ნამყვან ეროვნულ სამართლებრივ სისტემებში ოფიციალური აღიარება ჰპოვა უსაფუძვლო გამდიდრების დაუშვებლობის იდეამ, რომელიც ჯერ კიდევ ძველი რომაელი იურისტების მიერ იყო აღიარებული, თუმცა მისი მიღება და აღიარება არ მომხდარა უპირობოდ და დაუყოვნებლივ. მისი განვითარების გზა არ იყო ადვილი - შეიძლება ითქვას, რომ რომის სამართლის მიღწევებთან შედარებით, დასაწყის ეტაპზე უკანაც კი გადაიდგა ნაბიჯები. ახალი მოქმედი სამართალი მისი განვითარების დასაწყისში განამტკიცებდა ცალკეულ იურიდიულ კონსტრუქციებს, რომელიც გამოხატავდა უსაფუძვლო გამდიდრების დაუშვებლობის იდეას. თუმცა მისი იურიდიული აღიარების არ არსებობა დროთა განმავლობაში ხელს უწყობდა მთელი რიგი სიცარიელების წარმოშობას: ხშირად ქონებრივი ბალანსის განაწილების დარვევისას სამართალი მისივე ფორმალიზმის წყალობით უძლური იყო მოენესრიგებინა აღნიშნული ურთიერთობა, რაც ხელს უწყობდა უსამართლობის დამკვიდრებას. ასეთი სახის სამართლებრივი რეგულირების წინააღმდეგობამ გამოიწვია მოქმედი კანონმდებლობის მიერ უსაფუძვლო გამდიდრების დაუშვებლობის იდეის ნორმატიული აღიარება. თანამედროვე სამართლებრივი სისტემები, ზოგიერთი გვიან, ზოგიერთი კი ძალიან ადრე სხვადასხვა გზებით მივიდნენ საბოლოოდ ამ დასკვნამდე. წინამდებარე ნაშრომში განხილულია საფრანგეთის, გერმანიის, შვეიცარიის, ინგლისის და აშშ მართლწესრიგები, რომლებიც თავის მხრივ წარმოადგენენ ეტალონს მსოფლიოს სხვა მრავალი ეროვნული სამართლებრივი სისტემებისათვის, მეორეს მხრივ ნიდერლანდებისა და კვებეკის სამოქალაქო სამართლის განვითარების უახლესი ტენდენციები, რის საფუძველზეც შეიძლება ითქვას, რომ უსაფუძვლო გამდიდრების დაუშვე-

ბლობა მყარად არის განმტკიცებული თანამედროვე კერძო სამართალში.

შედარებითი-სამართლებრივი კვლევის შედეგად შესაძლებელი გახდა აღნიშნული ინსტიტუტის სამართლებრივი რეგულირების ძირითადი ტიპების დადგენა. კონკრეტული სამართლებრივი სისტემისთვის ამა თუ იმ რეგულირების მოდელის მისადაგება, კერძოდ უსაფუძვლო გამდიდრების ზოგადი სარჩელის კონკურენცია სპეციალურ მოთხოვნებთან - ე.წ გენერალური და სუბსიდიალური სარჩელების მაგალითზე.

უსაფუძვლო გამდიდრების ზოგადი სარჩელის რომანული მოდელი ფრანგულ სასამართლო პრაქტიკაში ცნობილია სახელწოდებით *action de in rem verso* (კვებეკის სკ-ის 1493-1496, ნიდერლანდების სკ-ის 6:212, იტალიის სკ-ის 2041-2042 მუხლებით) ხასიათდება სუბსიდიალურობით სხვა სახის - ხელშეკრულებიდან, დელიქტიდან ან კანონიდან წარმოშობილ მოთხოვნებთან. კონდიქციური ვალდებულებათა ინსტიტუტის სისტემური აგებულება გულისხმობს უსაფუძვლო გამდიდრების ზოგადი სარჩელის შემვსებ ფუნქციას უსაფუძვლოდ გადახდილის მოთხოვნებთან მიმართებაში, რომელიც რომანული სამართლის ოჯახში ვალდებულების წარმოშობის დამოუკიდებელი საფუძველია. უსაფუძვლო გამდიდრების ზოგადი სარჩელის სუბსიდიאלობა რომანული სამართლის ოჯახის სხვადასხვა მართლწესრიგში ხასიათდება გარკვეული თავისებურებებით. განსაკუთრებით მკაცრად არის ჩამოყალიბებული პირობები იტალიის სკ-ის 2042 მუხლში, რომელიც პირდაპირ ადგენს, რომ დაზარალებულს არ აქვს უსაფუძვლო გამდიდრების (*arricchimento senza causa*) საფუძველზე სარჩელის წარდგენის უფლება, თუკი მას მიყენებული ზიანისათვის ანაზღურება შეუძლია მოითხოვოს სხვა სამართლებრივი საფუძველით. მეტნაკლებად რბილად გამოიყურება სუბსიდიალურობის პირობები საფრანგეთის სამართალში: სარჩელი - *de in rem* მაშინ შეიძლება დაკმაყოფილდეს, თუკი ანაზღაურების სხვა შესაძლებლობებს თან ახლავს ფაქტობრივი (და არა იურიდი-

ული) წინააღმდეგობები. და ბოლოს ყველაზე ლიბერალურ და მოქნილ სისტემად ითვლება ჰოლანდიის სამართალი, თუმცა იქაც უსაფუძვლო გამდიდრების სარჩელი ვერ გახდება უფლების დაცვის კანონით დადგენილი შესაძლებლობის გვერდის ავლის საშუალება (ხანდაზმულობა და ა.შ).

რომანული მოდელისკენ იხრება შოტლანდიის უსაფუძვლო გამდიდრების რეგულირების ორიგინალური მოდელი, სადაც არსებობს „საკომპენსაციო სარჩელი (recompence), რომელიც შესაძლებელია გარკვეული სახით უსაფუძვლო გამდიდრების ზოგადი სარჩელის რომანული მოდელის ანალოგად მივიჩნიოდ.

უსაფუძვლო გამდიდრების ზოგადი სარჩელის german-uli model-ი ჩამოყალიბებულია გენერალური კონდიქციური სარჩელის სახით და უსაფუძვლოდ მიღებული დაბრუნების ნებისმიერ მოთხოვნას საფუძვლად უდევს ზოგადი ნორმა (გსკ-ში 812; შვსკ-ის 62; საბ.სკ-ში 904), რომლის თანახმად ქონება, რომელიც ერთი პირის მიერ არის მეორე პირის ხარჯზე მოპოვებული სამართლებრივი საფუძვლის გარეშე, ექვემდებარება უკან დაბრუნებას. თუმცა ეს აბსტრაქტული ნორმა იქნებოდა უსიცოცხლო თუ არ მოხდებოდა მისი მისადაგება უსაფუძვლო გამდიდრების კონკრეტულ შემთხვევებზე. ზოგადი ნორმის ადაპტაცია კი მოხდა კონდიქციურ სარჩელთა ტიპოლოგიის გზით, რომელიც შემუშავდა მეცნიერების მიერ და აღიარებულ იქნა სასამართლო პრაქტიკაში. აღნიშნული ტიპოლოგიის ფარგლებში ერთ-ერთ კონდიქციურ სახესხვაობას წარმოადგენს არარსებული ვალის შეცდომით გადახდიდან წარმოშობილი მოთხოვნა - შესაბამისად უსაფუძვლოდ გადახდილის საფუძველზე წარმოშობილ ვალდებულებას არ აქვს გერმანულ სამართლებრივ მართლწესრიგში დამოუკიდებელი ხასიათი და განიხილება, როგორც გენერალური კონდიქციური სარჩელის გამოყენების კერძო შემთხვევა.

ანგლო-ამერიკული მოდელი არ ითვალისწინებს უსაფუძვლო გამდიდრების ზოგადი სარჩელის კონსტრუქციას. მნიშვნელოვანია ის, რომ სხვადასხვა სახის უფლების რესტიტუციული დაცვის საშუალებები ემსახურება უსაფუ-

ძვლო გამდიდრების დაუშვებლობას. თუკი ჰიპოთეტურად ვიგულისხმებთ, რომ ინგლისელი ან ამერიკელი მოსამართლე განიხილავს სასამართლო დავას, რომელიც თავისი ფაქტობრივი გარემოებებით არ შეესაბამება მანამდე ცნობილ პრეცედენტს, თუმცა თუ დადგენილ იქნება, რომ ადგილი ჰქონდა ერთი პირის მიერ მეორე პირის ხარჯზე უსაფუძვლო გამდიდრებას, დაზარალებულს მიენიჭება რესტიტუციული დაცვის უფლება, უსამართლოდ დარღვეული ქონებრივი ბალანსი იქნება აღდგენილი. ამ შემთხვევაში მოსამართლე ეყრდობა თანამედროვე ანგლო-ამერიკულ სამართალში არსებულ უსაფუძვლო გამდიდრების რესტიტუციულ პრინციპს.

ყველა სახის კონდიქციური სარჩელის გამაერთიანებელ ნიშნად სახელდება იუსტინიანეს დიგესტების 12 და 13 წიგნებში არსებული ქონებრივი გადაცემისას სათანადო სამართლებრივი საფუძვლის (causa) არარსებობა. რომაელი იურისტები კონდიქციის სახისაგან დამოუკიდებლად causa-ს (სამართლებრივი საფუძველი) განმარტავდნენ ორი მიმართულებით: პირველი, როგორც ქონებრივი გადაცემის მიზანთან შესაბამისობაში მყოფი პირის ნება; მეორე - როგორც უფლების წარმომშობი იურიდიული ფაქტი, რომელიც საფუძვლად უდევს ამგვარ გადაცემას.

თანამედროვე ეროვნული სამართლებრივი სისტემების შედარებით-სამართლებრივი ანალიზს მივყავართ დასკვნამდე, რომ ქონებრივ გადაცემას სამართლებრივი საფუძვლის (causa) გარეშე ერთიდაიგივე კონსტიტუტიური მნიშვნელობა აქვს კონტინენტურ სამართლის ოჯახში - რომანულში, გერმანულში, ასევე შოტლანდიაში, რომელიც უსაფუძვლო გამდიდრების ინსტიტუტის რეგულირების მიმართულებით საკმაოდ ახლოს არის რომანულ მოდელთან.⁹⁹ კონტინენტურ მართლწესრიგში სწორედ სამართლებრივი საფუძვლის (კაუზას) არარსებობა გავაძლევს საშუალებას დავადგინოთ უსაფუძვლო გამდიდრებიდან წარმოშობილი ვალდებულების

⁹⁹ Evans -Jonse R., Kruse K., Failure of consideration Unjustified Enrichment: Key Issues in Comparative Perspective / Ed. by David Johnson and Reinhard Zimmermann. Cambridge University Press, 2002. P 135-136;

ინსტიტუტის ფარგლები.

დღევანდელი ცივილისტიკის რეალიები გვაძლევს საშუალებას დავადგინოთ კაუზის ცნება კონდიქციურ ვალდებულებებთან მიმართებაში, ვიდრე ეს იყო რომის სამართალში. კონდიქციებთან მიმართებაში *causa* განიხილება ერთის მხრივ როგორც ქონებრივი გადაცემის მიზანი, და მეორეს მხრივ როგორც ასეთი გადაცემის საფუძვლად არსებული იურიდიული ფაქტი.

თანამედროვე სამოქალაქო სამართალში გამდიდრების სამართლებრივი საფუძველი (კაუზა) შეიძლება განვსაზღვროთ, როგორც ქონებრივი გადაცემის ეკონომიკური მიზანი, რომელიც ეფუძნება შესაბამის იურიდიულ ფაქტს ან გამომდინარეობს უშუალოდ კანონიდან. მოცემული დეფინიცია არის რომის სამართალში (*causa*) ორი დასახელებული ელემენტის სინთეზი, რომელიც განსხვავდება იმით, რომ სწორედ ამ ორის ელემენტის: 1. გამდიდრების შესაბამისობა გადაცემის ეკონომიკურ მიზანთან; 2. იურიდიული ფაქტი (კანონის ნორმა) რომელიც ლეგიტიმაციას უკეთებს აღნიშნულ მიზანს - ერთდროულად არსებობა არის აუცილებელი, რომ ერთი პირის გამდიდრება სხვა პირის ხარჯზე მივიჩნიოთ როგორც საფუძვლიანი და კანონიერი.

განსხვავებულ სურათს ქმნის ანგლო-ამერიკულ სამართალში რესტიტუცია. სამართლებრივი საფუძვლის (*causa*) კატეგორიას არ აქვს ისეთი მნიშვნელობა, ვინაიდან ისტორიულად ასე ჩამოყალიბდა, რომ პირველ ადგილზე წამოინია უსამართლო გამდიდრებამ, რომელიც ექვემდებარება რესტიტუციას. ეს ნიუანსი ხაზს უსვამს რამდენად ახლოს არის ანგლო-ამერიკულ სამართალში უსაფუძვლო გამდიდრების ინსტიტუტი ისეთ კატეგორებთან, როგორიც არის უსამართლობა, ღირსება, მორალი.

მრავალი-უცხოელი კომპარტივისტი სწორედ ამაში ხედავს კონტინენტურ და ანგლო-ამერიკულ სამართალს შორის ფუნდამენტურ განსხვავებას, რომელიც შემდგომში მდგომარეობს: კონტინენტურ სამართალში ნებისმიერი გამდიდრება, თუკი არ აქვს სამართლებრივი საფუძველი, გაუმართლებლად მიიჩნევა და შესაძლებელია მისი უკან

გამოთხოვა¹⁰⁰ ანგლო-ამერიკული მიდგომა დიამეტრალურად განსხვავებულია: ნებისმიერი გამდიდრება ითვლება სამართლიანად და არავითარ უკან დაბრუნებას არ ექვემდებარება, თუ სახეზე არ არის უსაფუძვლო ფაქტები (unjust factors). ფლორიან მეხტელი წერს: „ინგლისურ სამართალს რესტიტუციისას უფრო აინტერესებს მიზეზი, თუ რატომ არ აქვს გამდიდრებას სამართლებრივი საფუძველი, მაშინ როდესაც გერმანულ სამართალს ეს საკითხი არ აინტერესებს. ასევე აღნიშნავენ, რომ „გერმანული მიდგომა არის ობიექტური, ხოლო ინგლისური სუბიექტური“, ვინაიდან ინგლისურ სამართალში რესტიტუციული სარჩელის წარდგენისას აქცენტი კეთდება უსაფუძვლობის გამომწვევ ფაქტორებზე (unjust factors) - შეცდომა, ილუზია, უკანონო გავლენა და ა.შ და არა სამართლებრივი საფუძვლის არარსებობაზე, რასაც ადგილი აქვს გერმანულ სამართალში.¹⁰¹

როგორც ზემოთ იქნა ნაჩვენები, უსაფუძვლო გამდიდრების იდეის დაუშვებლობამ მთელ მსოფლიოში ჰპოვა ასახვა, თუმცა განსხვავებული შინაარსით აისახა სხვადასხვა ქვეყნების სამართალში.

სხვადასხვა ქვეყნებში უსაფუძვლო გამდიდრების ინსტიტუტთან დაკავშირებული სამართლებრივი წარმოდგენები იურიისტებს შესაძლებლობას მისცემს, ერთის მხრივ, გამოორიცხონ უცხოურ სამართალის გამოყენებისას შეცდომა, და მეორეს მხრივ ადეკვატურად შეაფასონ ეროვნულ სამართალში უსაფუძვლო გამდიდრებიდან წარმოშობილი ვალებლებების მომწესრიგებელი სამართლებრივი ნორმები, ერთი მხრივ მათი პრაქტიკული გამოყენების და მეორე მხრივ მათი სრულყოფის მიზნით.

¹⁰⁰ Krebs T. In Defence of Unjust Factors // Unjustified Enrichment: Key Issues in Comparative Perspective /Ed. by David Johnson and Reinhard Zimmermann. Cambridge University Press, 2002. P. 79;

¹⁰¹ Johnston D. Zimmermann R. დასახ. ნაშ. გვ. 5.

გამომცემლობა „იურისტების სამყარო“

თბილისი, მ. კოსტავას ქ. №75

ტელ.: 238 35 99; 557 51 51 34

E-mail: Lawyers.world@yahoo.com;

<http://www.facebook.com/lawyers.world>